T.C.
RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU

TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞININ SOSYAL ÖĞRENME KURAMI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

UZMANLIK TEZİ

NİSA ZÜLAL YALIM

ANKARA
AĞUSTOS, 2024

RTÜK
RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU

T.C.
RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU

TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞININ SOSYAL ÖĞRENME KURAMI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

UZMANLIK TEZİ

NİSA ZÜLAL YALIM

DANIŞMAN: ÜST KURUL UZMANI ZEKİYE ŞEYMA ERÇİN

ANKARA
AĞUSTOS, 2024

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığına,

Nisa Zülal YALIM adlı Üst Kurul Uzman Yardımcısının hazırladığı "Türk Televizyon Dizilerinde Akran Zorbalığının Sosyal Öğrenme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma Tez Değerlendirme Komisyonu üyelerince oy birliği / oy çokluğu ile **Uzmanlık Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Komisyon Üyeleri	İmza
Başkan	Ebubekir ŞAHİN Üst Kurul Başkanı	……..
Üye	Deniz GÜÇER Üst Kurul Üyesi	……..
Üye	Deniz GÜLER Üst Kurul Başkan Yardımcısı	……..
Üye	Murat ELLİALTI Daire Başkanı	……..
Üye	Zekiye Şeyma ERÇİN Üst Kurul Uzmanı	……..

ONAY

Bu tez Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzmanlığı Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca 09/08/2024 tarihinde kabul edilmiştir.

Ebubekir ŞAHİN
Üst Kurul Başkanı

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Bu tez çalışmasında;

Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

Sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 09/08/2024

Nisa Zülal YALIM

İTHAF

Bu tez çalışmasını akran zorbalığı sürecinin taraflarında yer almış çocuklara ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

İlk olarak hayatımın her safhasında, her daim sevgi ve desteklerini hissettiğim anne babama ve doğduğu günden beri hayatımı güzelleştiren kardeşim Şevval'e teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde benden desteklerini esirgemeyen sevgili Onur ÜRÜN'e; değerli arkadaşlarım Eda YARIŞ'a, Yasir BAĞCI'ya, Zeynep Sena TIĞLI'ya ve tez danışmanım Zekiye Şeyma ERÇİN'e destekleri ve sundukları kıymetli fikirler için teşekkür ederim.

Ankara, 2024

Nisa Zülal YALIM

ÖZET

TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞININ SOSYAL ÖĞRENME KURAMI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

YALIM, Nisa Zülal
Uzmanlık Tezi
Tez Danışmanı: Üst Kurul Uzmanı Zekiye Şeyma ERÇİN
Ağustos, 2024, 141

Akran zorbalığı, zorbalık sürecinde yer alan çocukların fiziksel ve psikolojik sağlıklarının olumsuz etkilenmesine neden olan toplumsal bir sorundur. Aynı şekilde topluma çeşitli şekillerde hizmet eden medya da yer verdiği içeriklerle çocuklar üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilmektedir. Bu çalışmanın gayesi, akran zorbalığına ilişkin farkındalık oluşturarak akran zorbalığının medyadaki sunuş biçimini sosyal öğrenme kuramı bağlamında analiz etmektir. Bu çalışma kapsamında, 7 Temmuz 2022 – 17 Kasım 2022 tarihleri arasında STAR TV logolu yayın kuruluşu aracılığıyla yayınlanmış 20 bölümden oluşan "Duy Beni" ve 27 Haziran 2022 – 25 Aralık 2022 tarihleri arasında FOX (NOW) logolu yayın kuruluşu aracılığıyla yayınlanmış 26 bölümden oluşan "Tozluyaka" dizileri incelenmiştir. Akran zorbalığı sahnelerinin miktar ve sıklıklarını değerlendirebilmek adına seçilen yapımların tüm bölümleri incelenmiştir. İncelenen bölümlerde tespit edilen akran zorbalığı davranışları fiziksel, sosyal, cinsel, sözel ve siber (sanal) olmak üzere beş farklı türde kategorize edilmiştir. İncelenen 46 bölüm içerisinde 30 fiziksel, 17 sosyal, 4 cinsel, 25 sözel, 15 sanal olmak üzere toplam 91 akran zorbalığı davranışı tespit edilmiştir. Tespit edilen akran zorbalığı davranışları, zorbalığın türü ve tarafları, yapımlarda yer alan karakterlerin medyadaki sunuş biçimi de içerik analizinde yer alarak Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, sosyal öğrenme kuramı, medya etkileri, medya ve çocuk, gençlik dizileri.

ABSTRACT

EVALUATION OF BULLYING IN TURKISH TELEVISION SERIES IN THE CONTEXT OF SOCIAL LEARNING THEORY

YALIM, Nisa Zülal

Specialization Thesis

Thesis Advisor: Supreme Council Specialist Zekiye Şeyma ERÇİN

August, 2024, 141

Bullying is a social problem that negatively affects the physical and psychological health of children involved in the bullying process. Likewise, the media, which serves the society in various ways, can also negatively affect children with the content it includes. The aim of this study is to raise awareness about bullying and analyze the way bullying is presented in the media in the context of Social Learning Theory. Within the scope of this study, the TV series “Duy Beni” consisting of 20 episodes aired on STAR TV between July 7, 2022 and November 17, 2022 and the TV series “Tozluyaka” consisting of 26 episodes aired on FOX between June 27, 2022 and December 25, 2022 were examined. In order to evaluate the amount and frequency of bullying scenes, all episodes of the selected productions were analyzed. The bullying behaviors identified in the episodes were categorized into five different types: physical, social, sexual, verbal and cyber bullying. A total of 91 peer bullying behaviors, 30 physical, 17 social, 4 sexual, 25 verbal, 15 cyber, were identified in the 46 episodes analyzed. The identified peer bullying behaviors and the way the characters in the productions were presented in the media were also included in the content analysis and evaluated in the context of Albert Bandura's Social Learning Theory.

Keywords: Teen TV Shows, peer bullying, social learning theory, media effects, media and children.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI iii

İTHAF iv

TEŞEKKÜR v

ÖZET vi

ABSTRACT vii

İÇİNDEKİLER viii

ŞEKİLLER DİZİNİ xii

TABLOLAR DİZİNİ xiii

KISALTMALAR xv

BÖLÜM 1 1

GİRİŞ 1

Araştırmanın Problemi 2

Araştırmanın Amacı 2

Araştırmanın Önemi 2

Sınırlılıklar 3

BÖLÜM 2 4

YÖNTEM 4

Araştırmanın Modeli 4

Evren ve Örneklem 4

Verilerin Toplanması 5

Verilerin Çözümlenmesi 5

BÖLÜM 3 ..... **6**

KAVRAMSAL ÇERÇEVE **6**

3.1. PSİKOLOJİ BİLİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ **6**

3.1.1. Bilişsel Psikoloji 8

3.1.2. Sosyal Psikoloji 8

3.2. ÖĞRENME KURAMLARI **9**

3.2.1. Davranışçı Öğrenme Kuramları 9

3.2.1.1. Klasik Koşullanma 10

3.2.1.2. Edimsel Koşullanma 12

3.2.2. Bilişsel Öğrenme Kuramları 14

3.2.2.1. Gestalt Kuramı 14

3.2.2.2. Bilgi İşleme Kuramı 15

3.2.2.3. Sosyal Öğrenme Kuramı 15

3.3. MEDYA **16**

3.3.1. Hipodermik İğne Modeli 18

3.3.2. Ekme Kuramı 18

3.3.3. Gündem Belirleme Kuramı 19

BÖLÜM 4 ..... **21**

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI VE AKRAN ZORBALIĞI İLİŞKİSİ **21**

4.1. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI **21**

4.1.1. Sosyal Öğrenme Kuramı Temel İlkeleri 22

4.1.1.1. Karşılıklı Belirleyicilik 23

4.1.1.2. Sembolleştirme Kapasitesi 23

4.1.1.3. Öngörü Kapasitesi 24

4.1.1.4. Dolaylı Öğrenme Kapasitesi 24

4.1.1.5. Öz Düzenleme Kapasitesi 24

4.1.1.6. Öz Yargılama Kapasitesi 24

4.1.1.7. Öz Yeterlilik 24
4.1.2. Bobo Bebeği Deneyleri (Bobo Doll Experiments) 25
4.1.2.1. Bobo Bebeği Deneyi (1961) - Gözlem Yoluyla Öğrenme 25
4.1.2.2. Bobo Bebeği Deneyi (1963) - Sembolik Modeller ve Canlı Modeller 27
4.1.2.3. Bobo Bebeği Deneyi (1965) - Pekiştirme ve Cezalandırma 28
4.1.3. Gözlem Yoluyla Öğrenme ve Model Alma 29
4.1.3.1. Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri 31
4.2. AKRAN ZORBALIĞI 33
4.2.1. Akran Zorbalığında Roller 40
4.2.1.1. Zorba 41
4.2.1.2. Kurban 42
4.2.1.3. Asistanlar/Takipçiler 44
4.2.1.4. Destekçiler/Pasif Zorbalar 44
4.2.1.5. Pasif Destekçiler/Olası Zorbalar 45
4.2.1.6. Bağlantısız Seyirciler 45
4.2.1.7. Kurbanın Savunucuları 45
4.2.1.8. Kurbanın Olası Savunucuları 46
4.2.2. Akran Zorbalığının Türleri 46
4.2.2.1. Fiziksel Zorbalık 47
4.2.2.2. Sözel Zorbalık 48
4.2.2.3. Sosyal Zorbalık 48
4.2.2.4. Cinsel Zorbalık 49
4.2.2.5. Siber Zorbalık 50
4.2.3. Zorbalığa Dair İstatistiksel Veriler 50
4.2.4. Akran Zorbalığının Olası Sonuçları 51
4.2.5. Akran Zorbalığının Çözümü 53
4.3. MEDYA, SOSYAL ÖĞRENME KURAMI VE AKRAN ZORBALIĞININ İLİŞKİSİ 55
BÖLÜM 5 60

BULGULAR VE YORUMLAR 60

5.1. TOZLUYAKA 60

5.1.1. Tozluyaka Dizisinin Konusu 60

5.1.2. Tozluyaka Dizisinin Karakterleri 61

5.1.3. Dizide Tespit Edilen Akran Zorbalığı Örnekleri 64

5.1.4. Tespit Edilen Akran Zorbalığı Sahnelerinin Sosyal Öğrenme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi 80

5.2. DUY BENİ 82

5.2.1. Dizinin Konusu ve Karakterleri 82

5.2.2. Dizide Tespit Edilen Akran Zorbalığı Örnekleri 85

5.2.3. Tespit Edilen Akran Zorbalığı Sahnelerinin Sosyal Öğrenme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi 112

5.3. "TOZLUYAKA" ve "DUY BENİ" DİZİLERİNDEKİ ORTAK BULGULAR ..114

SONUÇ VE ÖNERİLER 128

Sonuç 128

Öneriler 131

KAYNAKÇA 134

ÖZGEÇMİŞ 141

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 1: Geleneksel ve Yeni Medya Araçları.....17
Şekil 2: Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık Arasındaki İlişki.....36
Şekil 3: Akran Çatışması ve Akran Zorbalığı Arasındaki Farklar.....38
Şekil 4: Zorbalık Döngüsü (Zorbalık Sürecinde Yer Alan Roller).....41
Şekil 5: Tozluyaka Dizisine Gelen İzleyici Bildirimlerinin Cinsiyet Dağılımı.....118
Şekil 6: Tozluyaka Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Yaş Dağılımı.....119
Şekil 7: Tozluyaka Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Eğitim Dağılımı.....120
Şekil 8: Duy Beni Dizisine Gelen İzleyici Bildirimlerinin Cinsiyet Dağılımı.....122
Şekil 9: Duy Beni Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Yaş Dağılımı.....123
Şekil 10: Duy Beni Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Eğitim Dağılımı.....124

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 1: Tozluyaka Dizisinin 1. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....65
Tablo 2: Tozluyaka Dizisinin 2. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....67
Tablo 3: Tozluyaka Dizisinin 3. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....68
Tablo 4: Tozluyaka Dizisinin 4. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....69
Tablo 5: Tozluyaka Dizisinin 5. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....71
Tablo 6: Tozluyaka Dizisinin 6. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....72
Tablo 7: Tozluyaka Dizisinin 7. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....73
Tablo 8: Tozluyaka Dizisinin 8. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....74
Tablo 9: Tozluyaka Dizisinin 13. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....75
Tablo 10: Tozluyaka Dizisinin 14. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....75
Tablo 11: Tozluyaka Dizisinin 16. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....76
Tablo 12: Tozluyaka Dizisinin 18. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....77
Tablo 13: Tozluyaka Dizisinin 23. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....77
Tablo 14: Tozluyaka Dizisinin 23. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....78

Tablo 15: Duy Beni Dizisinin 1. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....86
Tablo 16: Duy Beni Dizisinin 2. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....89
Tablo 17: Duy Beni Dizisinin 3. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....91
Tablo 18: Duy Beni Dizisinin 4. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....93
Tablo 19: Duy Beni Dizisinin 6. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....96
Tablo 20: Duy Beni Dizisinin 8. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....99
Tablo 21: Duy Beni Dizisinin 9. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....101
Tablo 22: Duy Beni Dizisinin 10. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....102
Tablo 23: Duy Beni Dizisinin 12. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....104
Tablo 24: Duy Beni Dizisinin 13. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....106
Tablo 25: Duy Beni Dizisinin 14. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....107
Tablo 26: Duy Beni Dizisinin 15. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....107
Tablo 27: Duy Beni Dizisinin 16. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....109
Tablo 28: Duy Beni Dizisinin 17. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları.....109

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
KİA	Kitle İletişim Aracı
NASEM	Amerika Birleşik Devletleri Fen Bilimleri, Mühendislik ve Tıp Milli Akademileri
PISA	Program for International Student Assessment/ Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s	Sayfa
TV	Televizyon
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
WHO	World Health Organization/Dünya Sağlık Örgütü
OECD	Organization for Economic Co-Operation and Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Literatürde medyanın toplumun algı ve davranışları üzerinde oldukça etkili bir role sahip olduğunu ortaya koymuş birçok çalışma yer almaktadır. Medya gündemi belirleyebildiği gibi toplumu yönlendirmek, eğlendirmek, bilgilendirmek, istediği konulara dikkat çekerek topluma farkındalık kazandırmak gibi birçok işlevi yerine getirebilmektedir. Medyanın bu işlevleri nasıl yerine getirdiği ise oldukça önemli bir husustur. Bu çalışmada medyada yer alan akran zorbalığı problemi sosyal öğrenme kuramı bağlamında ele alınacaktır.

Sosyal öğrenme kuramına göre medyada gösterilen davranışlar izleyiciler tarafından öğrenilebilmekte ve model alınabilmektedir. Başka bir deyişle, medyada gösterilen olumlu ve olumsuz her türlü davranış, gözlemciler tarafından taklit edilebilmektedir. Bu süreç gözlem yoluyla öğrenme olarak adlandırılmaktadır. Bireyler, çocukluk ve gençlik dönemlerinde gözlem yoluyla öğrenmeye daha yatkındır (Bayrakcı, 2007, s. 203). Bundan dolayı medya içerik üreticilerine ve belirleyicilerine özellikle çocukları olumsuz etkileyebilecek içeriklerin belirlenmesi ve sunulması hususunda büyük sorumluluklar düşmektedir.

Akran zorbalığı, sürecinde yer alan tüm tarafları olumsuz olarak etkileyebilen toplumsal bir problemdir. Bu problem yalnızca bizim toplumumuzun değil neredeyse tüm toplumların ortak bir sorunudur. Çocukların kendi başlarına çözümleyememelerine sebep verecek dinamiklere sahip olan akran zorbalığının çözümü birçok katılımcının işbirliği içerisinde olmasını gerektirmektedir. Bu işbirliklerinden en önemlisi aileler ve okul arasında gerçekleşmelidir. Akran zorbalığının tespit edilmesinde aileye ve okul görevlilerine büyük rol düşmektedir. Ailelerin, öğretmenlerin ve okul yönetiminin akran zorbalığa karşı tavrı akran zorbalığını önlemede oldukça etkili bir basamaktır. Medya da üretebileceği içeriklerle akran zorbalığı farkındalığı oluşturma konusunda etkili olabilecek bir araçtır.

Hem geleneksel medyada hem de dijital medyada akran zorbalığını konu edinen yerli ve yabancı içeriklerin artışı dikkat çekicidir. Ülkemizde aynı dönemde (2022) yayınlanmaya başlamış iki televizyon dizisi olan "Duy Beni" ve "Tozluyaka" ülkemizdeki akran zorbalığını konu alan medya içeriklerine örnektir. Bu çalışma bu iki televizyon dizisi örneğinden yola çıkarak akran zorbalığının sunumunu sosyal öğrenme kuramı bağlamında ele almayı hedeflemektedir.

Araştırmanın Problemi

Akran zorbalığı; her okul türü ve kademesinde görülmekte olan ve bireylerde oldukça ciddi psikolojik ve fiziksel sorunlara neden olabilen toplumsal bir problemdir. Hem geleneksel medyada hem de dijital medyada akran zorbalığını konu edinen yerli ve yabancı dizi içeriklerinin zorbalığı ele alınışlarının biçimlerinin birbirlerine benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bahse konu diziler bir grup lise öğrencisinin hayatını ve yaşadıkları akran zorbalığı sürecini konu almaktadır. Bu yapımların akran zorbalığını yansıtma biçimlerinin özellikle çocukluk ve gençlik çağındaki bireyleri etkileyerek medyada gösterilen akran zorbalığı davranışlarının taklit edilmesi ihtimalini artırabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Medya toplum kültürünü pekiştirebildiği gibi yeni davranış ve tutumların kazanılmasında da etkili bir araçtır. Medyada sembolik modeller aracılığıyla sergilenen davranışlar ve bu davranışlarının sonuçları gözlem yoluyla öğrenmenin gerçekleşmesi için oldukça belirleyici etkenlerdir. Bu çalışmanın temel amacı gözlem yoluyla öğrenme süreçlerini dikkate alarak Türk televizyon dizileri olan "Duy Beni" ve "Tozluyaka" dizilerindeki akran zorbalığı içeren sahneleri tespit etmek ve bu davranışların medyadaki gösterim şeklinin izleyici nasıl etkileyebileceğine dair görüş sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma aynı zamanda akran zorbalığını detaylı bir şekilde ele alarak akran zorbalığına karşı bir farkındalık oluşturmayı da hedeflemektedir.

Araştırmanın Önemi

Akran zorbalığı, zorbalık sürecinin ne tarafında yer aldığından bağımsız olarak tüm çocuklar üzerinde kısa ve uzun vadeli problemler meydana gelmesine sebebiyet verebilen bir problemdir. Çocukların psikolojik ve fiziksel sağlıklarını olumsuz etkileyebilen akran zorbalığının önlenebilmesi için toplum tarafından zorbalığın tanımının ve zorbalık sürecinin meydana gelmesinde etkili unsurların bilinmesi, konuya dair farkındalığın oluşturulması elzemdir. Toplum üzerinde oldukça etkili olan bir araç olan medya, eğlendirme ve yönlendirme gibi işlevlerini kullanarak izleyiciler üzerinde olumlu etkiler bırakabildiği gibi pek çok olumsuz etkiye de sahiptir. Akran zorbalığı gibi saldırganlık içeren davranışların medya aracılığıyla gösteriminin olumsuz öğrenmelere sebebiyet verebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma için yapılan araştırma sonucunda akran zorbalığına dair farkındalığın hem toplum düzeyinde hem de medyada yeterli düzeyde olmadığına kanaat getirilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda akran zorbalığının ne olduğuna, akran zorbalığının herhangi bir tarafında yer alan çocuklarının kısa ve uzun vadede yaşayabileceği problemlere ve akran zorbalığının çözümüne detaylı bir şekilde yer vererek konuya dair farkındalığın artmasına katkıda bulunacaktır.

Literatür incelendiğinde akran zorbalığı ve olası sonuçları ile ilgili ülkemizde ve dünyada yapılmış birçok çalışmaya rastlanmıştır. Fakat ülkemizde medyadaki akran zorbalığı örneklerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Medyadaki akran zorbalığı davranışlarının tespiti ve bu davranışların izleyicilerde meydana getirebileceği sosyal öğrenmeleri inceleyecek bir çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu çalışmada 7 Temmuz 2022 – 17 Kasım 2022 tarihleri arasında STAR TV logolu yayın kuruluşunda 20 bölüm olarak yayınlanmış "Duy Beni" ve 27 Haziran 2022 – 25 Aralık 2022 tarihleri arasında 26 bölüm olarak FOX logolu yayın kuruluşunda yayınlanmış "Tozluyaka" dizilerindeki akran zorbalığı sahnelerinin içerik analizlerinin yapılması hedeflenmektedir. Bu çalışma dizilerin yayımlandığı tarihler, kanallar ve bölümlerle sınırlıdır. Çalışmada yalnızca belirtilen dizilerdeki akran zorbalığı ve sosyal öğrenme içeren sahnelerin analizi yer almaktadır.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

İçerik analizinin akademik çalışmalarda yöntem olarak kullanılmasına öncülük eden Berelson, içerik analizinin temel varsayımlarından birini "içerik ve etki ilişkisine dair çıkarımlar yapmaya olanak vermesi" olarak tanımlamıştır (Berelson, 1952). Bu çalışmada seçilen dizilerin yayınlanan tüm bölümleri izlenerek akran zorbalığı sahneleri tespit edilecektir. Belirlenen bu sahnelerde hangi tür akran zorbalığı davranışının sergilendiği ile akran zorbalığı sürecinde yer alan karakterlerin özellikleri de analiz edilecektir. "Duy Beni" ve "Tozluyaka" adlı yapımlarda yer alan akran zorbalığının incelenerek sosyal öğrenme kuramı bağlamında değerlendirileceği bu çalışmanın yöntemi belirli kurallar çerçevesinde nesnel ve ölçülebilir verilere ulaşılmasına olanak sağlayan "İçerik Analizi" olarak belirlenmiştir (Metin ve Ünal, 2022, s. 273).

Bu çalışmada kapsamında yayınlanan tüm bölümleri izlenecek olan 26 bölümden oluşan "Tozluyaka" ve 20 bölümden oluşan "Duy Beni" yapımlarının akran zorbalığı içeren sahneleri; davranışı sergileyen karakterlerin özellikleri ve akran zorbalığı sürecinin hangi tarafında yer aldığı, akran zorbalığı davranışının sergilenme şekli ve hangi tür akran zorbalığına girdiği kriterlerine göre incelenerek Albert Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı esas alınarak analiz değerlendirilecektir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini oluşturacak diziler kültür yaymada etkisi birçok araştırmaya konu olmuş olan ve oldukça geniş kitlelere hitap etme özelliğini barındıran televizyon dizileri içerisinden seçilmiştir. Televizyon dizileri seçilirken çalışmanın yapılmaya başlandığı tarihten bir önceki yayın döneminde yayınlanmaya başlanmış diziler belirlenmiştir. Dizilerin belirlenmesindeki bir diğer etken ise gençlik dizisi olarak kategorize edilmiş ilgili dizilerin akran zorbalığı için uygun olabilecek sahneler içerebileceğinin düşünülmesidir. Seçilen iki dizi de televizyon yayınlarının en çok izlendiği saat dilimleri olan altın saatlerde (prime time) ve Türkiye'nin ulusal ölçekte yayın yapan kanallarında yayımlanmıştır. Söz konusu çalışma 7 Temmuz 2022 – 17 Kasım 2022 tarihleri arasında

STAR TV logolu yayın kuruluşunda yayınlanmış “Duy Beni” ve 27 Haziran 2022 – 25 Aralık 2022 tarihleri arasında FOX logolu yayın kuruluşunda yayınlanmış “Tozluyaka” dizilerinin incelenmesini kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada “Tozluyaka” ve “Duy Beni” dizilerinin yayımlanmış olduğu belirtilen kanallardaki bölümleri Sayısal Kayıt Arşiv ve Analiz Sistemi (SKAAS) üzerinden taranarak dizilerin bölümlerinde vuku bulan akran zorbalığı davranışları taranacaktır.

Verilerin Çözümlenmesi

Çalışmanın örneklemini oluşturan dizilerin yayınlanmış tüm bölümleri izlenerek dizilerde bulunan akran zorbalığı davranışları tespit edilecektir. Tespit edilen akran zorbalığı sahnelerindeki zorba, kurban ve sergilenen zorbalık davranışının zorbalığın hangi türüne örnek teşkil ettiği belirlenecektir. Sahnelerde yer alan akran zorbalığı davranışları belirlenen kriterlere göre tablolaştırılacak ve içerik analiziyle çözümlenerek sosyal öğrenme kuramı bağlamında değerlendirilecektir.

BÖLÜM 3

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde bu tezin temelini oluşturan sosyal öğrenme kuramının geliştirilmesinde etkili olan düşünceler ve psikoloji kuramları tarihsel sıralama göz önünde bulundurularak ele alınacaktır. Psikoloji alanının önde gelen isimlerinden biri olan Bandura'nın sosyal öğrenme kuramını geliştirmesinde davranışçılık okulunun ve davranışçı öğrenme kuramlarının etkisi oldukça büyüktür. Zihin çalışmalarına olan ilginin artması ile ortaya çıkan bilişsel kuram ise Bandura'nın bilişsel süreçleri de göz önünde bulundurarak sosyal öğrenme kuramına bilişsel süreçleri de dâhil etmesini sağlamıştır. Bu nedenle kavramsal çerçevede davranışçılık, bilişsel psikoloji ve öğrenme kuramlarından detaylı olarak bahsedilecektir. Medya, Bandura'nın ünlü deneyleri olan Bobo bebeği deneyleri ortaya koyduğu üzere sosyal öğrenmede oldukça etkili bir araçtır. Bu bölümün devamında medya kavramına ve medyanın birey ve toplum üzerinde etkili olduğunu savunan birkaç medya etki kuramına değinilerek bölüm sonlandırılacaktır.

3.1. PSİKOLOJİ BİLİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Günümüzde psikoloji bilimi altında incelenen ve insanın doğasını doğrudan ilgilendiren konular insanlık tarihi boyunca oldukça merak uyandırmıştır. Bu nedenle psikoloji biliminin konu aldığı kavramlar hakkındaki düşünce ve tartışmaların kökeni izi sürülemeyecek kadar eskiye dayanmaktadır. Oldukça uzun bir tarihsel gelişime sahip olan psikoloji, ayrı bir bilim halini almadan önce felsefe içerisinde incelenmiştir. Bu dönemde filozofların bilgiyi ele alma yöntemleri değiştikçe psikolojiye bakış açıları da değişmiştir (Özen, 2012). 19. yüzyılda bilimde yaşanılan gelişmeler ve değişmeler; ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki köklü değişimi beraberinde getirmiştir. İnsanların makineye bağımlılıklarının artması, sosyal ilişkilerin farklılaşması, yaşamın tekdüzeleşmesi gibi sanayileşmenin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçlar bireylerin psikolojilerini olumsuz etkilemiştir. Böylelikle bu psikolojik sorunların tanı ve çözümüne yönelik bilimsel olarak çalışma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1879'da Alman profesör, psikolog, filozof, fizyolog, tıp doktoru Wilhelm Wundt tarafından ilk psikoloji laboratuvarının kurulmasıyla psikoloji felsefeden ayrılarak pozitif bir bilim haline gelmiştir (Bakırtaş, 2021).

Psikoloji, zihin ve davranışı bilimsel olarak araştırmayı temel alan bilim dalıdır. Yürütülen ilk psikoloji araştırmalarında yalnızca zihnin yapısı incelenmiştir. Sonrasında yalnızca zihnin değil insana özgü davranışların da araştırılmaya dâhil edilmesi gerektiği kanısına varılmıştır. Böylelikle kısa zaman içerisinde farklı görüşler benimseyen psikoloji okulları ortaya çıkmıştır (Ertürk, 2017). Aşağıda yapısalcılık, işlevselcilik, davranışçılık, geştalt psikolojisi ve psikanaliz okullarından bahsedilecektir.

Yapısalcılık okulunun geliştirildiği dönemde yapısalcılar farklı ögeleri duyumlarla eşleştirerek zihinsel süreçlerin anlaşılabileceğine inanıyorlardı. Bunu yapabilmek için "içebakış" ismini verdikleri bir teknik kullandılar. Araştırma katılımcıları, ögelerin ifade ettiği nesnel anlamlar yerine kendilerinde meydana getirdiği duyumları ifade edebilmek adına bir eğitimden geçiriliyordu. Eğitim sonrası katılımcılardan verilen ögenin onlara ne hissettirdiğini detaylı bir şekilde anlatmaları isteniyordu (Morgan, 2010). Bu teknik günümüzde geçerliliğini yitirmiş olsa da yapısalcılık ekolü mental süreçlerin de ölçülebileceğini göstererek psikolojinin gelişimine büyük bir fayda sağlamıştır (Stangor ve Walinga, 2014).

İşlevselcilik, yapısalcılığa tepki olarak ortaya çıkmıştır. İşlevselciler, psikolojinin sadece insan zihnini incelemeye indirgenmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle zihinsel süreçlerin işlevlerine, davranışlara nasıl yansıdığına ve çevreye nasıl uyumlandığına odaklandılar (Morgan, 2010). İşlevselcilik, bireylerin gündelik hayatta karşılaşacakları zorluk ve problemleri çözerken zihinsel süreç ve eylemlerin nasıl bir faydası olacağını temel alarak araştırmalarını yürüttüler (Köse ve Ayten, 2012).

Davranışçılık, psikoloji araştırmalarının temel alması gerekenin zihinsel süreçlerden ziyade davranış olması gerektiğini savunur. Geliştiricisi John Watson, davranışçılığın amacını "insan davranışını tahmin ve kontrol etmek" olarak tanımlar (Watson, 1924). Davranışçılar, bu amaca ulaşabilmek adına koşullu davranışlara, öğrenilmiş davranışlara ve hayvan davranışlarının incelenmesine odaklandılar. Davranışın incelenmesi, psikolojide halen temel bir görüş olarak kabul edilmektedir (Morgan, 2010).

Geştalt psikolojisi, diğer okulların "parçacı" yaklaşımlarının yanlış olduğunu savunur. Geştalt psikologlarına göre deneyimlerimiz ve davranışlarımız, yaşadıkça ve öğrendikçe elde ettiğimiz parçaların toplamından ibaret olmadığı için parçalara ayrılarak incelenemez. Yaşantı incelenirken tümüyle incelenmeli, bütünü oluşturan parçaların birbirleri arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri de hesaba katılmalıdır (Morgan, 2010).

Psikoloji alanındaki etkisi yadsınamayacak başka bir okulu ise psikanalizdir. Sigmund Freud tarafından kurulan ve geliştirilen bir okul olan Psikanaliz aynı zamanda

tedavi tekniğine verilen isimdir. Serbest çağrışım, psikanalizin temel kavramlarından biridir ve bireyin aklına gelen her şeyi filtresiz bir şekilde psikanaliste aktarmasını kapsar. Psikanalist ise bu çağrışımlardan faydalanarak bireyin problemlerinin asıl kaynağına ulaşmaya çalışır (Morgan, 2010). Freud etkili psikoloji kuramlarının geliştiricisi olmanın yanı sıra psikoloji denildiğinde akla gelen birçok kavramı da literatüre kazandırmıştır.

3.1.1. Bilişsel Psikoloji

Yukarıda yer verilen okulların çoğu günümüzde geçerliliğini yitirmiş olsa da psikoloji alanında büyük bir öneme sahiptir. Bu klasik okullar, psikolojinin farklı alt dallarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin psikolojinin en önemli alt dallarından biri olan bilişsel psikolojinin gelişiminde işlevselcilik yaklaşımından izlerle birlikte geştalt psikolojisinin bütüncül bakış açısının etkileri de görülmektedir (Ertürk, 2017). Diğer bir yandan davranışçıların yüksek zihinsel faaliyetleri (problem çözme, algı, bellek gibi) görmezden gelerek yalnızca davranışlara odaklanması bilişsel psikoloji yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1950'li yıllarda zihin süreçlerinin bilimsel ve disiplinler arası çalışılmasına olan ilginin artışı "bilişsel devrim" olarak adlandırılmıştır. Bilişsel devrim, psikoloji dâhil olmak üzere birçok alanı derinden etkilemiş ve baskın yaklaşımının bilişsel bilimler olduğu bir dönem başlamıştır (Kellogg, 2003). Bilişsel psikolojiden önce alandaki hâkim yaklaşım davranışçılıktı ve birçok psikoloji araştırması davranışçılık ekolü altında yürütülmekteydi. Davranışçılar, zihinsel süreçlere reddederek yalnızca gözlemlenebilir davranışlar üzerine çalışmakta ve davranışı çevresel etmenlerin sebep olduğu bir sonuç olarak görmekteydiler. Bilişsel psikoloji ise davranışı etkileyen zihinsel, içsel süreçlere odaklanılmasına aracılık ederek insan davranışını anlama çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Algı, dikkat, zekâ, bellek, problem çözme, düşünme, dil kullanımı gibi bilişsel kavramlar bilişsel psikolojinin incelediği kavramlar arasındadır (Miller, 2003).

3.1.2. Sosyal Psikoloji

19. yüzyılın sonlarında psikolojinin ayrı bir temel alt dalı olarak gelişmeye başlayan sosyal psikoloji; içerisinde sosyoloji, antropoloji, tarih ve edebiyat disiplinlerinden de izler barındıran disiplinler arası bir çalışmadır (Benson, 1993). Sosyal psikoloji; bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarının başkalarının gerçek/hayali varlığından, sosyal normlardan nasıl

etkilendiğini araştırır (Allport, 1954). Bir başka deyişle sosyal psikoloji, insan etkileşiminin sistemsel olarak incelenmesidir.

Sosyal psikoloji, psikolojinin diğer alt dalları ile oldukça yakından ilişkilidir. Özellikle gelişim, öğrenme ve kişilik psikolojisi ile araştırma konuları oldukça benzerlik göstermektedir. Sosyal psikolojiyi diğer alt dallardan ayıran temel farklılık ise araştırmalarının odak noktasını sosyal etkileşim, sosyal algı ve sosyal etkilerin oluşturuyor olmasıdır (Gergen ve Gergen, 2012). Sosyal psikologlar, bireylerin dil kullanımıyla birlikte sosyal ve kişisel kimliklerinin oluşumunu da incelerler. Bu incelemeleri yaparken ırk, uyruk, etnik köken, kültür, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim gibi birçok faktörü de göz önünde bulundururlar (Hall ve Du Gay, 1996). Grup davranışı, tutum ve tutum değişiklikleri, sosyal biliş, kişilerarası ilişkiler, önyargı ve ayrımcılık, sosyal davranışlar, şiddet, saldırganlık, toplum baskısı, özbenlik, sosyal kimlik kavramları, sosyal psikolojinin temel araştırma konularını oluşturmaktadır.

3.2. ÖĞRENME KURAMLARI

Öğrenme, oldukça merak uyandırıcı bir kavram olup öğrenmenin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek farklı ekolde çalışmalar yürüten birçok psikoloğun ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar sonucu geliştirilen kuramlara öğrenme kuramı adı verilir. Öğrenme kuramları pek çok farklı başlık altında gruplanabilmektedir (Güney, 2007; Yıldız, 2014). Bu bölümde bilişsel öğrenme kuramları ve davranışçı öğrenme kuramları üzerinde durulacaktır. Albert Bandura, bu çalışmanın iskeletini oluşturan sosyal öğrenme kuramını geliştirirken hem davranışçı hem de bilişsel öğrenme kuramlarından faydalanmıştır. Bu nedenle bu bölümde davranışçı ve bilişsel öğrenme kuramına yer verilmesinin sosyal öğrenme kuramının anlaşılması noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.2.1. Davranışçı Öğrenme Kuramları

Davranışçılık yaklaşımının iki büyük öncüsü olan Skinner ve Watson, öğrenmenin çevresel faktörlerden nasıl etkilendiği üzerine araştırmalar yapmış ve çevresel faktörler aracılığıyla davranışların tahmin ve kontrol edilebileceğini ortaya koymuşlardır (Skinner, 1974). Bilimin yalnızca gözlemlenebilir davranışlarla ilgilenmesi gerektiğini düşünen davranışçılar; düşünme, algı, motivasyon gibi zihinsel aktiviteleri öğrenme süreci içerisinde

değerlendirmemişlerdir. Gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışlar üzerine çalışmalar yürüten davranışçılar, yalnızca çevresel faktörlerin davranış üzerindeki etkilerine odaklanmıştır (Zhou ve Brown, 2015; Clark, 2018). Davranışçı öğrenme kuramlarına göre öğrenme, davranışta meydana gelen değişimdir. Davranışçı yaklaşım, uyaran-tepki arasında bir bağın kurulması ve gelişmesi sonucu öğrenmenin gerçekleştiğini savunmuştur. Davranışçılar, süreç tekrarlandıkça kurulan bağlantının güçlenerek öğrenmenin daha kalıcı bir duruma geleceğini belirterek tekrarın öneminin üzerinde durmuşlardır. Davranışçı yaklaşım, öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğrenme sürecini kişinin/canlının kendisinin deneyimlemesi gerektiğinin altını çizmiştir (Güney, 2007; Yılmaz, 2009).

Öğrenme süreci, davranışçı yaklaşımda iki temel kuram olarak kabul gören klasik koşullanma (classical conditioning) ve edimsel koşullanma (operant conditioning) kuramlarıyla açıklanmaktadır (Zhou ve Brown, 2015).

3.2.1.1. Klasik Koşullanma

Ivan Pavlov tarafından köpekler üzerinde yapılan deneyler sonucu 1897 yılında ortaya atılan bir davranışçı bir öğrenme kuramı olan klasik koşullanma, canlının doğal bir uyarıcıya verdiği doğal bir tepkiyi yapay bir uyarıcıyla bağlantı oluşturulması sonucu yapay uyarıcıya da vermesidir. Başka bir deyişle, klasik koşullanmanın temelinde canlının iki uyaran arasında bağlantı kurmasını sağlamak yer almaktadır (Dickinson ve Mackintosh, 1978). Bu bağlantının kurulması ise öğrenme olarak tanımlanmaktadır. Nötr uyarıcı, koşulsuz uyarıcı, koşulsuz tepki, koşullu uyarıcı ve koşullu tepki klasik koşullanma kuramının ana kavramlarındandır. Klasik koşullanmada amaç nötr bir uyarıcıya yeni bir tepki gösterilmesini sağlamaktır. Bu durum, canlının iki uyarıcı arasındaki ilişkiyi kavramasıyla meydana gelir. Klasik koşullanma, canlıların uyarıcılar arasındaki tahmin edilebilir ilişkiyi öğrenmesi sonucu gerçekleşmektedir (Plotnik, 2009).

Klasik koşullanma kuramının geliştiricisi Ivan Pavlov, köpeklerin sindirim sistemleri üzerine yaptığı çalışmalar sırasında tesadüfen iki uyarıcının eşleşerek yeni bir bağlantının meydana geldiğini fark etmiş psikoloji biliminin en ünlü deneylerinden birine imza atmıştır (Johnson, 2014). Pavlov, köpeklerin öncesinde bir öğrenme süreci yaşanmaksızın sergilediği birtakım davranışları fark etmiştir. Bu davranışlara köpeklerin yemek gördüklerinde ağızlarının salyalanması bir örnektir. Pavlov, bu tür öğrenilmemesine rağmen refleksif olarak gerçekleştirilen davranışlara koşulsuz tepki; bu tepkilerin meydana gelmelerini

sağlayan uyarıcılara ise koşulsuz uyarıcı ismini vermiştir. Pavlov'un deneyinde köpeğe koşulsuz bir uyarıcı olan et verilerek koşulsuz bir refleks olan salyasının miktarı ölçülmüştür. Daha sonra köpeğin yemekle eşleştirdiği her türlü uyarıcı ya da durumun ağzının salyalanması tepkisini tetiklediği gözlemlenmiştir (Köpeğin ona eti veren laboratuvar asistanını her gördüğünde salya miktarının artması). Böylelikle Pavlov, bu çalışmanın öğrenme sürecini açıklamaya dair oldukça ses getirecek bir bilimsel çalışma olacağını fark etmiş ve kariyerini klasik koşullanma adını verdiği öğrenme kuramını geliştirmeye adamıştır (McLeod, 2007; Plotnik, 2009). Klasik koşullanma, tek başına bir anlam ifade etmeyen nötr uyarıcı adı verilen uyarıcılarla koşulsuz bir uyarıcı arasında canlının bağlantı kurmasını sağlayarak gerçekleştirilir. Maruz kalması sonucunda canlıda herhangi bir tepki uyandırmayan uyarıcılara nötr uyarıcı adı verilir. Pavlov'un deneyinde nötr uyarıcı olarak zil sesi kullanılmıştır. Köpeğin bu zil sesinin etle bir bağlantısı olduğunu öğrenmesi sağlanmış ve nötr uyarıcı bu koşula bağlı bir uyarıcı haline getirilmiş, *koşullu uyarıcı* adını almıştır. Zil sesini duyması sonucunda köpeğin ağzının salyalanması da öncesinde koşulsuz tepki olan bu davranışı koşullu tepkiye çevirmiştir. Pavlov, bu deneyiyle çevresel faktörler aracılığıyla uyarıcı-tepki arasında bir bağlantının kurulabileceğini ortaya koymuştur (Bayrakdar, 2018).

Davranışçılık yaklaşımının öncüsü olan John B. Watson, Pavlov'un çalışmalarından etkilenerek klasik koşullanmanın insanlar üzerindeki etkisini ölçmek adına bir deney geliştirmiştir. 1920'de gerçekleştirilen bu deney Küçük Albert Deneyi olarak anılmaktadır. 11 aylık bir bebek olan Albert'e deneyin başlangıcında bir fare gösterilmiştir. Albert herhangi bir korku emaresi göstermediği gibi fareyi her gördüğünde ona yönelip dokunmaya çalışmıştır. Albert fareye dokunduğu anda ise arkasındaki çelik bir çubuğa çekiçle vurularak yüksek ve rahatsız edici bir ses çıkarılmıştır. Bu ses Albert'in irkilerek sıçramasına, ileriye doğru düşmesine ve ağlamasına sebep olmuştur. Deney bu şekilde devam etmiş ve Albert başlangıçta korkmadığı fareye her yöneldiğinde çelik çubuğa çekiçle vurulmuştur. Böylelikle koşulsuz uyarıcı olan yüksek ses ile nötr uyarıcı olan fare arasında bir bağlantı kurulmuş ve fareye karşı koşullu tepki olarak Albert'in çok büyük bir korku geliştirilmesine sebep olunmuştur. Deney devam ettirilmiş ve Albert'in başta tepki göstermediği tavşan, köpek, pamuk, kürk ve Noel Baba maskesi gibi birçok nötr uyarıcıya karşı korku geliştirmesi sağlanmıştır (Seligman, 1971; Johnson, 2014). Bu deney aracılığıyla Watson, duygusal tepkilerin de klasik koşullanma aracılığıyla kontrol edilebileceğini ortaya koymuştur.

Psikoloji biliminde ses getirmiş kuramlardan biri olan klasik koşullanma kuramından günümüzde eğitim ve reklamcılık başta olmak üzere birçok alanda yararlanılmaktadır.

Watson'ın deneyinde ortaya koyduğu gibi kaynağı belli olmayan bazı tedirginlik ve korkuları da klasik koşullanma ile açıklamak mümkündür. Bu korku ve kaygıların tedavilerinde koşullu tepkileri tersine çevirmek adına ise karşıt koşullanma (Counter Conditioning) kullanılmaktadır.

3.2.1.2. Edimsel Koşullanma

Edimsel koşullanma, 1938 yılında B.F. Skinner tarafından Skinner Kutusu ile gerçekleştirilen deneyler sonucu ortaya atılan davranışçı öğrenme kuramıdır. Edimsel koşullanmada öğrenmenin, davranışı takip eden sonuçlara ya da pekiştireçlere bağlı olarak gerçekleştiği savunulur (Staddon ve Cerutti, 2003). Yukarıda bahsedildiği üzere klasik koşullanmada bir uyaranın normal koşullar altında uyandırmadığı bir tepkiyi uyandırması sağlanmaktadır. Fakat canlıların günlük hayatta sergilediği birçok davranışın bu tür uyandırılan davranışlar değil, istemli davranışlar olduğu gözlemlenmiştir. Edimsel koşullanmada bu tür istemli davranışlara odaklanılarak davranışların meydana getirdiği sonuçların ileride o davranışların tekrar etme olasılığını ne derece etkilediği incelenmiştir. Bu olasılığın meydana gelen sonuçlara göre güçlendiği ya da zayıfladığı savunulur (Morris, 2002; Plotnik, 2009). Olumlu pekiştirme, olumsuz pekiştirme ve ceza; edimsel koşullanma kuramının ana kavramlarındandır.

Edimsel koşullanmanın ortaya çıkmasında E.L Thorndike'ın 1898 yılında hayvanların bazı bilişsel becerilerini incelemek amacıyla yaptığı koşullanma deneyleri etkili olmuştur. Thorndike, bu becerileri ölçmek adına "bulmaca kutuları" ismini verdiği düzenekleri hazırlamıştır. Bulmaca kutularına koyduğu kediler deneme-yanılma yoluyla çeşitli hareketlerde bulunmuş ve böylelikle kutulardan kaçabilmişlerdir. Denemeler arttıkça kediler kutunun içinde bulunan kola basmakla kutunun açılması arasındaki bağlantıyı keşfetmiş ve kutudan kaçış süreleri hızla azalmaya başlamıştır. Böylelikle Thorndike, tekrar etmenin uyarıcı ve tepki arasındaki bağı güçlendirerek öğrenmeyi pekiştirdiğini ortaya koymuş ve buna "Alıştırma Yasası" adını vermiştir. Yaptığı deneyler sırasında Thorndike, kutunun dışına balık gibi hoşlarına gidecek bir uyaran yerleştirildiğinde kedilerin kutudan daha hızlı kurtulduklarını fark etmiştir. Böylelikle Thorndike, "Etki Yasası" adını verdiği öğrenme yasasını da alanyazına kazandırmıştır (Benson, 2007; Thorndike, 1911). Thorndike, yaptığı çalışmalarla öğrenme psikolojisinin bilimsel bir disiplin haline gelmesinin en büyük öncüsü olmuştur (Mayer, 2014).

Klasik koşullanma deneylerinden ve Thorndike'ın etki yasasından etkilenen Skinner, 1938 yılında yaptığı deneylerle edimsel koşullanma kuramını ortaya koymuştur. Skinner, deneylerinde genellikle fare ve güvercinleri kullanmıştır. Thorndike'ın bulmaca kutusu ile oldukça benzerlik gösteren bir düzenek oluşturan Skinner, deneylerini sonrasında "Skinner kutusu" adı ile anılan bu kontrollü ortamda yürütmüştür. Deneyde, Skinner kutusunun içerisinde yer alan butona/manivelaya denek hayvanının kutuda bulunduğu süre boyunca kaç kez bastığı kaydedilmiştir. Denek hayvanı manivelaya her bastığında yiyecek otomatını harekete geçirmiş ve kutuya yiyecek düşürmüştür. Başlarda rastlantısal olarak manivelaya basan denek hayvanı deneyin devamında manivelaya basması sonucunda kutuya yiyecek düşeceğini öğrenmiştir. Davranışı sonucunda kutuya sevdiği bir yiyeceğin (pozitif pekiştireç) düştüğü bağlantısını öğrenen denek hayvanı manivelaya kasıtlı olarak ve daha sık basmaya başlamıştır. Böylelikle Skinner, pekiştirme süreçlerinin ve davranışın meydana getirdiği sonucun öğrenme üzerindeki etkilerini ortaya koyarak edimsel koşullanma kuramını geliştirmiştir (Senemoğlu, 2007).

Edimsel koşullanma kuramında, istenilen şeyleri elde etmek ya da istenmeyen durumlardan kaçınmak adına öğrenilmiş davranışlar edimsel davranış olarak adlandırılmaktadır. Çocukların ödül almak ya da cezadan kaçınmak adına ebeveynlerinin isteklerini gerçekleştirmeleri edimsel davranışlara bir örnektir (Morris, 2002). Edimsel koşullanmada pekiştirme ve ceza kavramları kuramın önemli temellerini oluşturmaktadır. Pekiştirme, belirli bir davranışın tekrarlanma olasılığını artırmak maksadıyla belirli uyaranın ortama dâhil edilmesi (pozitif pekiştirme) ya da ortamdan çekilmesidir (negatif pekiştirme). Ceza ise bir davranışın tekrarlanma olasılığını azaltmak amacıyla ortama hoşnut olunmayan bir uyaran eklenmesi ya da ortamdan hoşnut olunan bir uyaranın çıkartılmasıdır (Güney, 2007; Yıldız, 2014). Bir köpeğe sahibinin hoşuna giden bir davranış gerçekleştirdiğinde ödül maması verilmesi, ödül maması uyaranını sürece dâhil ederek davranışın tekrar etme olasılığını artırır. Bu edimsel koşullanma örneği aynı zamanda pozitif pekiştirmeye de örnektir. Öğretmenin yapacağı sınavdan yüksek not alan öğrencilerin sözlüden muaf olacaklarını söylemesi ise öğrencilerin hoşnut olmadıkları bir uyaran olan sözlüye girmemek için sınava daha çok çalışmalarına sebep olacaktır. Bu şekilde istenmeyen bir uyaranı ortadan kaldırmak suretiyle istenilen davranışın pekiştirilmesi ise negatif pekiştirmedir. Ceza ise bir canlıyı istediği bir şeyden mahrum bırakmak ya da istemediği bir şeye maruz bırakmaktır (Senemoğlu, 2007). Bunların yanı sıra, davranışçı öğrenme kuramları güdülenmenin öneminden de sıklıkla söz ederler. Bir kişinin/canlının bir davranışı gerçekleştirmeye yönelik isteğinin olması davranışın gerçekleştirilmesinde büyük rol

oynamaktadır. Bu nedenle köpek eğitimi örneğinde geçen ödül maması gibi pekiştireçler kişinin/canlının davranışı gerçekleştirme isteğini ve tekrar etme olasılığını artırarak öğrenme sürecine katkı sağlamaktadır.

3.2.2. Bilişsel Öğrenme Kuramları

Psikolojide baskın yaklaşım olan davranışçı yaklaşımın 1950'li yılların sonunda yerini bilişsel yaklaşıma bırakmasıyla yeni öğrenme yaklaşımları geliştirilmiştir. Bilişsel yaklaşım, davranışçı yaklaşımın aksine öğrenmenin; düşünme, algılama, yorumlama, hatırlama gibi zihinsel süreçler de göz önünde bulundurularak araştırılması gerektiğini savunmuştur (Clark, 2018). Bilişsel yaklaşıma göre birey öğrenme sürecinde oldukça aktiftir. Çevresel etmenlerle birlikte zihinsel süreçler de öğrenmede etkin rol aldığı için süreç doğrudan gözlemlenemez. Bireyde görülen davranış değişikliği davranışçı öğrenme kuramlarında uyaran-tepki arasında kurulan ilişkiyle açıklanırken bilişsel öğrenme kuramlarında içsel süreçlerin dışa tezahürü olarak tanımlanmaktadır. Davranışçı yaklaşım öğrenmeye davranış edinimiyle tamamlanan bir süreç olarak bakarken bilişsel yaklaşım öğrenmeyi tamamlanmayan, devam eden bir süreç olarak görmektedir (Yılmaz, 2009).

Davranışçı öğrenme kuramları, bilişsel öğrenme kuramlarına bir temel oluşturmuştur. Bilişsel kuram da bu temel üzerine eklemeler yaparak hâlihazırda var olan öğrenme kuramını geliştirmiştir. Bundan dolayı bilişsel yaklaşım, davranışçı yaklaşımın tamamen karşısında değildir. Bilişsel kuram, davranışçı kuramı tamamıyla reddetmez; öğrenme sürecinde içsel süreçlerin de rol aldığını savunur (Çeliköz ve diğerleri, 2019). Bu çalışmada üzerinde durulacak olan sosyal bilişsel öğrenme kuramının geliştiricisi Albert Bandura, klasik davranışçı kuramı eleştiriyor olsa da çoğu kaynakta davranışçı olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni Bandura'nın çalışmalarına davranışçılık yaklaşımını temel alarak başlamış olmasıdır. Sonrasında Bandura, bilişsel yaklaşımı benimseyerek çalışmalarını gözlem yoluyla öğrenme üzerine yoğunlaştırmıştır. (Plotnik, 2009). Böylelikle sosyal öğrenme kuramını geliştirmiştir.

3.2.2.1. **Gestalt Kuramı**

20. yüzyılın başlarında ortaya atılan bir psikoloji kuramı olan Gestalt Kuramı'na göre bütün, onu oluşturan parçaların toplamından fazlasıdır ve parçalarına indirgenerek algılanmamaktadır. Bu nedenle psikolojik bir süreç ya da durum, parçalarına indirgenerek

incelenemez. Aynı şekilde öğrenme esnasında birey, bir uyarıcıyı ya da bilgiyi parçalarına ayırarak değil anlamlı bir bütün olarak algılamaktadır. Bütünü oluşturan parçalar ve bütün arasındaki ilişki ise birey tarafından daha sonra keşfedilmektedir. Gestalt yaklaşımına göre bir öğretmen öğrencilerine dönem başında sene boyunca ne öğrenileceğine dair bir temel oluşturmalıdır. Dönemin devamında ise konuların detaylandırmalı ve alt başlıklarını açıklamalıdır. Böylelikle öğrenciler, bütün ve parçalar arasındaki ilişkiyi daha kolay kavrayabilir; öğretmen ise öğrenme sürecine katkıda bulunmuş olur (Senemoğlu; 2007, akt. Çeliköz ve diğerleri, 2019).

3.2.2.2. **Bilgi İşleme Kuramı**

Bilgi İşleme Kuramı, bilginin hafızaya nasıl alındığına, hafızada nasıl depolandığına ve ihtiyaç duyulduğunda nasıl geri getirildiğine odaklanan bir bilişsel öğrenme kuramıdır. Öğrenme süreci olarak tanımlanan bu süreç, bilgisayarların çalışma prensibine benzetilmektedir. Kuram; duyusal bellek, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek olarak isimlendirilen hafıza türlerine ve bilginin işlendiği bilişsel süreçlere ağırlık vererek öğrenme sürecini açıklamaktadır (Çeliköz ve diğerleri, 2019).

3.2.2.3. **Sosyal Öğrenme Kuramı**

Sosyal Öğrenme Kuramı (1977), öğrenmenin bireyin sosyal ortamda bir başkasının davranışlarını gözlemlemesi, taklit etmesi ve model alması sonucunda gerçekleşeceğini ortaya koymuş öğrenme kuramıdır. Kuramın geliştiricisi olan Psikolog Albert Bandura, öğrenmenin kişinin bir başka kişiyi gözlemlemesiyle meydana gelebildiği gibi yalnızca bir başkasının yaşadığı bir durumu anlatmasıyla da meydana gelebileceğini savunmaktadır. Bu şekilde dolaylı olarak gerçekleşen öğrenmeler gözlem yoluyla öğrenme olarak tanımlanmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre birçok davranış gözlem yoluyla öğrenilmektedir (Nabavi ve Bijandi, 2023).

Sosyal Öğrenme Kuramı hem davranışçı öğrenme kuramlarından hem de bilişsel öğrenme kuramlarından öğretiler barındırmaktadır. Ortaya atıldığında ağırlıklı olarak insanların gözlem ve taklit aracılığıyla öğrendiğine odaklanan sosyal öğrenme kuramının ismi, 1986 yılında sosyal-bilişsel bağlam da göz önünde bulundurularak sosyal-bilişsel kuram olarak genişletilmiştir (Berge ve Lyons, 2012; Tatlıoğlu, 2021). Bundan dolayı bazı kaynaklarda bilişsel-davranışçı kuramlar kategorisi altında incelenmektedir. Bu çalışmada

kuramın her iki ismine de yer verilmektedir. Çalışmada yer verilen iki isim de kuramın bilişsel süreçler eklenerek geliştirilmiş halini temsilen kullanılmaktadır.

Günümüzde halen geçerliliğini koruyan sosyal öğrenme kuramından eğitim, sağlık, reklamcılık, pazarlama gibi birçok alanda sıklıkla yararlanılmaktadır. Bu çalışmanın dördüncü bölümünde sosyal öğrenme kuramı detaylı olarak ele alınacaktır.

3.3. MEDYA

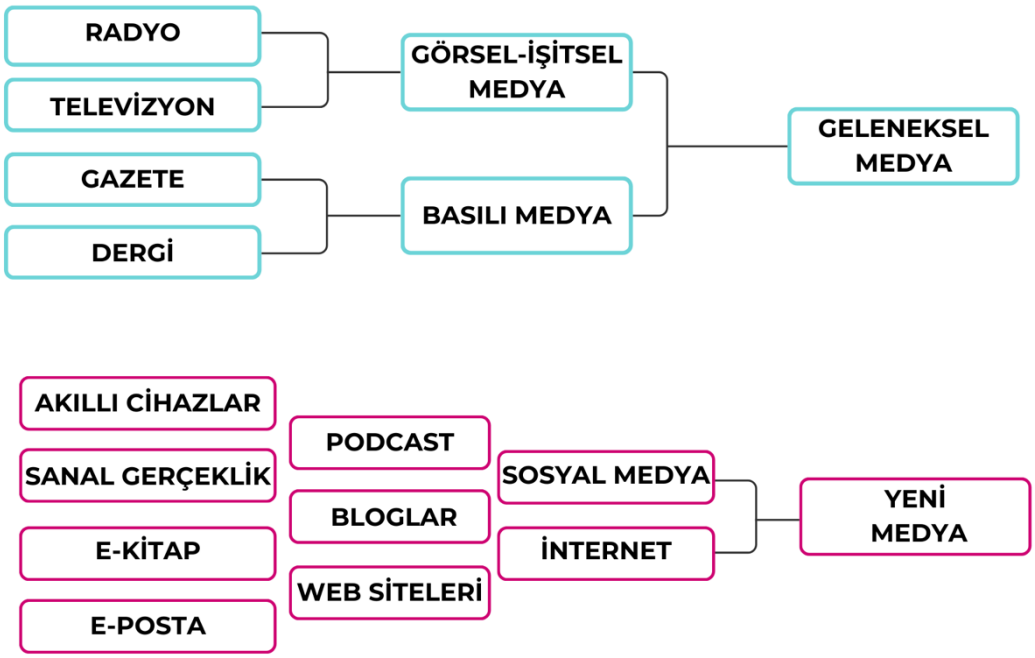
Medya, en genel tanımıyla topluma bilgi veren basın yayın araçlarını tanımlamak için kullanılan kavramdır. "Medya" kelimesi Latince kökenli bir kelimedir ve "ortam", "araç" anlamlarını taşımaktadır. Ülkemizde medya kelimesi yerine kitle iletişim araçları tanımı da sıklıkla kullanılmaktadır (Erer, 2013). Medya; içeriklerinin hangi duyuya/duyulara hitap ettiğine ve sunulduğu ortama göre; görsel medya, işitsel medya, basılı (yazılı) medya, internet medyası gibi alt kategorilere ayrılabilmektedir. Teknoloji ilerledikçe kitle iletişim araçları da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Teknolojideki bu ilerleme yeni kitle iletişim araçlarını da beraberinde getirmiştir. Böylelikle medya tanımlanmasında geleneksel medya ve yeni medya şeklinde bir ayrıma gidilmiştir (Yurdigül ve Zinderen, 2012).

Geleneksel Medya: İnternet öncesindeki teknolojilerle meydana gelmiş ve tek yönlü iletişim sağlayan kitle iletişim araçlarının tanımı için kullanılmaktadır. Tek yönlü iletişim, mesajın alıcıya bir kaynaktan iletilmesi fakat alıcının herhangi bir geri dönüt vermemesi anlamına gelmektedir (Bendaş, 2022, s. 377).

Yeni Medya: İnternet aracılığıyla ortaya çıkmış ve geleneksel iletişim araçlarına göre daha yakın tarihte bireylerin hayatına dâhil olan iletişim araçlarını kapsamaktadır. Bu nedenle yeni medya olarak adlandırılmaktadır. Yeni medya, alıcının kaynağa geri bildirimde bulunabildiği çift yönlü iletişime olanak vermektedir (Dinç ve Dinçer, 2019).

Şekil 1

Geleneksel ve Yeni Medya Araçları

Medyanın ana işlevi kitlelerin çevrede ve dünyada olup bitenlerle ilgili bilgi sahibi olmasını sağlamaktır (Usta, 2009). Fakat medya bu işlevin yanı sıra eğlendirme, eğitme, yönlendirme, farkındalık oluşturma, eğitme gibi birçok çeşitli işlevi de yerine getirmektedir (Ceylan, 2012). Bu bağlamda toplumun hayatında büyük bir yer kaplayan medya birçok araştırmaya konu olmaktadır. Medya çalışmaları; yeni iletişim teknolojileri, medya etiği, medya tüketimi, medyanın etkileri gibi birçok konu üzerine gerçekleştirilebilmektedir (Babacan, 2022). Kitle iletişim araçlarının (KİA) gelişmesi ve çeşitlenmesiyle medyanın insanların düşünce, tutum ve davranışlarını nasıl etkilediği konusunda araştırmalar yürütülmeye başlanmıştır. Bu araştırmalar medya etki araştırmaları olarak adlandırılmaktadırlar (Uyanık, 2016). Bu çalışmada medya etki çalışmaları sonucunda geliştirilmiş kuramlar olan hipodermik iğne modeli, ekme kuramı ve gündem belirleme kuramlarına değinilecektir.

3.3.1. Hipodermik İğne Modeli

20. Yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ortaya atılan "Hipodermik İğne Modeli" kitle iletişim araçlarının kitleler üzerinde doğrudan, güçlü ve anlık bir etkiye olduğunu savunmaktadır. Kuram, KİA'lardan gelen iletilere maruz kalan kişilerin pasif bir şekilde kitle iletişim araçlarının yönlendirdiği şekilde hareket edecekleri üzerine kuruludur (Çakı, 2009).

Hipodermik İğne Modeli, izleyicilerin uyarıcılar (iletiler) karşısındaki pasif durumu göz önünde bulundurulduğunda Pavlov'un klasik koşullanma kuramına benzemektedir (Konijn ve Holt, 2010). Bireysel özellikler ve bilişsel süreçlerin etkisini göz ardı ederek yalnızca kitle iletişim araçlarının bireyde meydana getirebileceği davranış ve tutumlara odaklanan hipodermik iğne modeli, kitle iletişim aracının verdiği mesaja maruz kalan bireyin tıpkı klasik koşullanma kuramında olduğu gibi koşullanarak tahmin edilebilir bir şekilde davranış sergileyeceğini savunur.

I.Dünya Savaşı sırasında kitle iletişim araçları henüz günümüzdeki kadar yaygın değilken ortaya atılan hipodermik iğne modelinin gelişiminde dönemin liderlerinin KİA'ları propaganda amaçlı kullanması oldukça etkili olmuştur (Tekinalp ve Uzun, 2016; Çakı, 2019). Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesiyle ve bilginin temin edebileceği birçok kanalın ortaya çıkmasıyla hipodermik iğne modeli geçerliliğini büyük ölçüde kaybetmiştir (Tekinalp ve Uzun, 2013).

3.3.2. Ekme Kuramı

1960'lı yıllarda George Gerbner tarafından kitle iletişim araçlarının izleyiciler üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla başlatılan kültürel göstergeler projesi sonucunda ortaya atılan "ekme kuramı"; "yetiştirme kuramı" ve "kültivasyon kuramı" olarak da adlandırılmaktadır. Ekme kuramının bu isimlerle anılmasının nedeni, ekilen bir tohumun yetişmesi için meydana gelen süreçlerin, medyanın bireyler üzerindeki etkilerinin gözlemlenebilmesi için gereken süreçlere benzetilmesidir. Gerbner, kitle iletişim araçlarının iletilerinin insanlara ulaşmasını "ekme" olarak isimlendirmektedir. Bu iletilerin insanların tutum ve davranışlarını etkileme başlaması ise tohumlardaki "filizlenme" sürecine benzetilmektedir (Ulusal, 2022, s. 2).

Ekme kuramına göre medya, izleyicilerin tutum ve davranışlarını üzerinde kısa vadeli ve gözlemlenebilir etkiler meydana getirmez. İletiler, izleyiciler üzerindeki etkilerini

uzun vadede göstermeye başlarlar. Çalışmalarında ağırlıklı olarak kitle iletişim araçlarından televizyonu kullanan Gerbner, televizyon izlemenin kişinin davranışlarından ziyade tutumları üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Gerbner'e göre televizyon hem izleyicilerin sahip olduğu tutum ve inançları pekiştirmekte hem de izleyiciler üzerinde yeni tutum ve ihtiyaçlar ortaya çıkarmaktadır. Gerbner, televizyon izleme süresi ile televizyondan etkilenme oranı arasında nasıl bir ilişki olduğunu bulmayı amaçlayan araştırmalar yürütmüştür (Ulusal, 2022, s. 3).

Televizyonun somut gerçeklikten farklı bir gerçeklik sunduğunu belirten Gerbner, çok televizyon izleyen kişilerin televizyonun sunduğu gerçeklere uyumlu algılar geliştirdiğini savunmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar sonucunda meydana gelen, televizyonun sunduğu şiddet gibi birtakım olumsuz olguların izleyicileri de olumsuz etkilediği bulgusu "acımasız dünya sendromu" olarak isimlendirilmiştir. Acımasız dünya sendromu, televizyonun sunduğu mesajlara yüksek miktarda maruz kalma sonucunda kişinin dünyayı olduğundan daha güvensiz, acımasız ve ürkütücü olarak algılamasıdır. Bu sendrom, kişilerin yaşadıkları çevre hakkında tedirginliklerini artırarak şiddet oranının olduğundan daha yüksek algılanması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra çok televizyon izlemek şiddetin normalleştirilmesi ve şiddetin etkili bir çözüm sunan bir yol olarak görülmesi gibi tutumlarının geliştirilmesini sağlayarak mağdurların yaşadıklarına karşı duyarsızlaşmaya neden olmaktadır (Ulusal, 2022, s. 5-6).

3.3.3. Gündem Belirleme Kuramı

1972 yılında McCombs ve Shaw tarafından geliştirilen gündem belirleme kuramı, kitleleri çevrelerinde ve dünyada yaşanmakta olanlar hakkında bilgilendiren medyanın aynı zamanda gündem belirleme gücüne sahip olduğunu ortaya atmaktadır. İnsanlar, dünyada olup bitenlerle ilgili bilgileri kitle iletişim araçları aracılığıyla dolaylı olarak edinmektedirler. Medyanın bu bilgileri ele alış biçimi de insanları hangi konuda düşünecekleri noktasında etkilemektedir (Lilleker; 2013, akt. Güdekli, 2016).

Gündem kavramı, bir toplumun belli bir zaman diliminde konuştuğu, ilgilendiği konuların tümünü kapsayan bir öncelik listesi anlamına gelmektedir. Gündem belirleme kuramına göre medya, izleyicilerin vereceği kararlarda doğrudan etkili olmasa da izleyicilerin gündeme dair algılarını doğrudan etkilemektedir. Basılı medya bazı konulara/haberlere ön sayfalarda yer vererek; görsel-işitsel medya da konulara/haberlere

ayrılan süreyi uzatarak önceliklerini, gündemlerini ortaya koymaktadırlar (Atabek, 2012, s. 164-166).

Başka bir deyişle, gündem belirleme kuramının temelinde, KİA'lardan gelen bilgilerin seçilme, üretilme ve vurgulanma şekilleri ile insanların verilen bilginin ne önemde olduğuna dair çıkarımlar yaptırdığı iddiası vardır. Medya, önem verdiği konuları sunuş biçimleri aracılığıyla ortaya koymaktadır; medya izleyicileri de bahsi geçen konulara benzer düzeyde önem atfetmektedir. Böylelikle kitle iletişim araçları gündemi belirleyebildiği gibi insanların ne hakkında düşüneceklerini belirleyebilmektedir (Atabek, 2012, s. 164).

BÖLÜM 4

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI VE AKRAN ZORBALIĞI İLİŞKİSİ

Sosyal öğrenme kuramı, medyanın izleyicilerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuş bir öğrenme kuramıdır. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan "Duy Beni" ve "Tozluyaka" dizilerindeki akran zorbalığı davranışları, sosyal öğrenme kuramı bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu bölümde, bu çalışmanın iskeletini oluşturacak olan sosyal öğrenme kuramı ve akran zorbalığı kavramı detaylı olarak ele alınacaktır.

4.1. SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Bu başlık altında sosyal öğrenme kuramının etkilendiği öğrenme kuramlarından, ilkelerinden, kuramın ortaya çıkmasında etkili olmuş Bobo bebeği deneyleri ve gözlem yoluyla öğrenme süreçlerinden bahsedilerek kuram kapsamlı bir şekilde açıklanacaktır.

Albert Bandura tarafından ortaya atılan ve 1960'lı yıllardan itibaren uzun yıllar boyunca kendisi tarafından geliştirilmeye devam edilen sosyal öğrenme kuramı; bireylerin gözlemleme, model alma ve taklit etme aracılığıyla başkalarının davranışlarından hareketle öğrenebildiklerini savunmaktadır. Bir başka deyişle sosyal öğrenme kuramı, öğrenmenin dolaylı olarak gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Kuram, Albert Bandura tarafından klasik davranışçılık kuramlarının öğrenme sürecini açıklamakta yetersiz kaldığı düşüncesiyle öğrenme sürecine sosyal bağlamın da eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Ortaya atıldığında ağırlıklı olarak insanların gözlem ve taklit aracılığıyla öğrendiğine odaklanan kuramın ismi, sonrasında bilişsel bağlam da göz önünde bulundurularak sosyal-bilişsel kuram (1986) olarak genişletilmiştir (Berge ve Lyons, 2012; Tatlıoğlu, 2021). Bu çalışmada kuramın her iki ismine de yer verilmektedir. Çalışmada yer verilen iki isim de kuramın bilişsel süreçler eklenerek geliştirilmiş halini temsilen kullanılmaktadır.

Davranışçı öğrenme kuramlarına göre öğrenme, organizmada uyarıcı ile tepki arasında bir bağlantının kurulmasıdır. Bilişsel öğrenme kuramlarına göre ise öğrenme organizmanın içsel süreçleri aracılığıyla gerçekleşen bir süreçtir ve doğrudan gözlemlenemez. Davranışçılar beyni; içindekileri görmenin, ölçmenin anlamanın mümkün olmadığı bir kara kutu (black box) olarak görmektedirler. Bundan dolayı davranışçılar bilişsel süreçlerle ilgilenmezler, yalnızca uyarıcı ve tepki ilişkisinin kurulmasını incelerler. Bu durum, öğrenmenin bilişsel faktörler ekarte edilerek yalnızca çevresel faktörlerle

açıklanması anlamına gelmektedir. Davranışçılar gibi ödül, ceza ve pekiştireçlerin öğrenme sürecinin önemli faktörleri arasında yer aldığını kabul eden Bandura, öğrenmenin aynı zamanda birtakım bilişsel süreçlerin katkısıyla gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu nedenle sosyal öğrenme kuramı, hem bilişsel öğrenme kuramlarının hem de davranışçı öğrenme kuramlarının öğretilerini içerisinde barındırmaktadır (Güneş, 2015, s. 11).

Sosyal öğrenme kuramında öğrenme iki süreç ile açıklanır. Bu süreçlerin ilki gözlem yoluyla öğrenme sürecidir. Kuram, bireylerin birçok davranışı modelleri gözlemleyerek öğrendiğini savunur. Sosyal öğrenme kuramının temel kavramlarından biri olan model kavramı; genellikle gözlem yoluyla öğrenilecek davranışı sergileyen kişiler için kullanılmaktadır. Albert Bandura, modelleri üç farklı kategoride tanımlamıştır. Bunlar canlı modeller, sembolik modeller ve sözlü direktiflerdir. Canlı modeller, davranışı uygulayan veya gösteren gerçek bireylerden oluşmaktadır. Sembolik modeller; dizilerde, kitaplarda, filmlerde, televizyon programlarında ya da sosyal medyada var olan gerçek ya da hayal ürünü karakterlerdir. Sözlü direktifler ise canlı veya sembolik modeller içermeksizin bir davranışa yönlendirmek amacıyla davranışa dair yapılan sözel açıklamaları tanımlamaktadır (Tatlıoğlu, 2021, s. 16).

Sosyal öğrenme kuramının temelini oluşturan diğer süreç ise bu çalışmada davranışsal öğrenme kuramları başlığı altında bahsedilmiş edimsel koşullanmadır. Bandura; ödül, ceza ve pekiştirme süreçlerinin öğrenmede oldukça etkili bir rol oynadığını kabul etmektedir. Edimsel koşullanma, tatmin edici sonuçlar meydana getiren davranışların tekrar etme olasılığı artarken; hoşnut kalınmayan bir sonuç meydana getirmiş davranışların tekrar etme olasılığının azaldığını açıklayan davranışçı öğrenme kuramıdır. Sosyal öğrenme kuramında edimsel koşullanma; başkalarının davranışlarının sonuçlarına göre gözlemcinin gözlemlediği davranışı gerçekleştirmesi ya da gerçekleştirmemesini açıklamak için dolaylı öğrenme bağlamına uyarlanarak kullanılmaktadır (Tatlıoğlu, 2021, s. 19).

4.1.1. Sosyal Öğrenme Kuramı Temel İlkeleri

Aşağıda sosyal öğrenme kuramının temel ilkelerine yer verilmiştir. Çalışmanın devamında sosyal öğrenme kuramının gelişim sürecinde gerçekleştirilmiş Bobo bebeği deneylerine ve sosyal öğrenmenin gerçekleşmesi için gerekli olan süreçlere değinilmiştir.

4.1.1.1. Karşılıklı Belirleyicilik

Sosyal öğrenme kuramına göre bireysel faktörler, çevresel faktörler ve davranışsal faktörler arasında süreklilik teşkil eden bir ilişki bulunmaktadır. Bireysel faktörler; kişinin inançları, kişilik özellikleri, beklentileri gibi bireysel değişkenlerden oluşmaktadır. Çevresel faktörler; diğer insanların davranışları, pekiştireçler gibi sosyal ya da fiziksel ortamdan gelen uyaranları kapsamaktadır. Davranışsal faktörler ise bireyin tercihleri ve eylemleri ile birlikte öğrenme sürecini etkileyen faktörleri de kapsamaktadır. Karşılıklı belirleyicilik, bireyin çevresinden etkilenirken çevresinin de bireyden etkilendiği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bireyin davranışları çevreyi etkilemekte; çevre de bireyin davranışlarını şekillendirmektedir. Bu üç kavram arasında sürekli ve karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Bandura'ya göre birey-çevre-davranış kavramları birbirlerinden ayrı değerlendirilemez. Karşılıklı belirleyicilik ilkesine örnek olarak okulda zorbalığa uğrayan bir çocuk ele alınabilir. Zorbalığa uğrayan bu çocuk, zorbalardan uzaklaşmak için okuldan hoşlanmamaya ve okula gitmek istememeye başlayabilir. Okula karşı ilgisi azalan çocuk, derslere de ilgisini kaybederek akademik başarısında düşüş meydana gelebilir. Bu örnekte olduğu gibi karşılıklı belirleyicilik ilkesine göre içsel ve dışsal etmenler sürekli bir etkileşim içerisindedir ve birbirlerini etkilemektedirler (Bayrakcı, 2007, s. 204; Sakız, 2013, s. 187).

4.1.1.2. Sembolleştirme Kapasitesi

Bandura'ya göre insanlar gerçek dünyadan çok gerçekliğin zihinlerindeki bilişsel temsilcileriyle etkileşim içerisindedirler. Bilişsel temsilciler sözel ve görsel olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Gözlemler ve deneyimler; bilişsel bir süreçten geçerek görsel simgeler ya da sözel semboller aracılığıyla hafızada depolanırlar. Aynı şekilde bu semboller aracılığıyla dışarıya da aktarılırlar. Dil kullanımı sembolleştirme kapasitesine bir örnektir. Dil, sembolleştirme kapasitesine sahip olmanın bir sonucu olarak somut gerçekliklerin sözcüklere aktarılmasıyla ortaya çıkmış bir üründür. Sembolleştirme kapasitesi aynı zamanda bir durumu, olguyu ya da deneyimi zihinde canlandırabilme kapasitesini de kapsamaktadır. İnsanlar bu kapasite sayesinde zihinlerinde geçmiş yaşantıları canlandırabilir ve gelecek yaşantıları tasarlayabilirler. Bir başka deyişle sembolleştirme kapasitesi, somut bir gerçekliğin soyutlanarak hafızada tutulması anlamına gelmektedir (Bayrakcı, 2007, s. 205).

4.1.1.3. Öngörü Kapasitesi

Öngörü kapasitesi, insanların bilişsel semboller aracılığıyla geleceği planlayabilmesi anlamına gelmektedir. Sosyal öğrenme kuramı, insan davranışlarının çoğunun bir amaca yönelik sergilendiğini savunmaktadır. Başka bir deyişle, davranışlar bir düşünme süreci sonrasında meydana gelmektedirler. Kişi, sergileyeceği davranışların nasıl sonuçlar meydana getirebileceğini zihninde canlandırarak davranışlarını hedefleri, amaçları ve istekleri doğrultusunda planlama kapasitesine sahiptir (Bayrakcı, 2007, s. 205).

4.1.1.4. Dolaylı Öğrenme Kapasitesi

Sosyal öğrenme kuramı, öğrenmelerin büyük bir çoğunluğunun başkalarının davranışlarının gözlemlenmesi aracılığıyla gerçekleştiğini temel almaktadır. İnsanlar davranışı gerçekleştiren modelleri ve davranışın meydana getirdiği sonuçları gözlemleyerek davranışı öğrenme kapasitesine sahiptirler (Bayrakcı, 2007, s. 205).

4.1.1.5. Öz Düzenleme Kapasitesi

Kişinin kendi düşünceleri ve davranışlarını düzenleyebilme ve değiştirebilme kapasitesine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Kişi, hangi ortamda hangi davranışı ne sıklıkla yapacağını, nasıl şeyler söyleyeceğini düzenleyebilmektedir. Bir başka deyişle birey; tercih ve amaçlarına yönelik olarak nasıl davranacağını belirleyebilmektedir (Ceyhan, 2020, s. 220).

4.1.1.6. Öz Yargılama Kapasitesi

Öz yargılama kapasitesi, bireyin kendi düşünceleri ve davranışlarını değerlendirebilme ve kendini yargılama kapasitesine sahip olduğunu ifade etmektedir (Ceyhan, 2020, s. 221).

4.1.1.7. Öz Yeterlilik

Öz yeterlilik, bireyin hedefine ulaşabileceğine ya da bir görevi tamamlayabileceğine dair kendi becerilerine olan inancıdır. Öz yeterlilik; davranışlarını kontrol etme, koyduğu hedefe ulaşabileceğine ve çevresinde üzerinde etki oluşturabileceğine inanma gibi birçok alanda kişinin kendisine duyduğu güveni kapsamaktadır. Öz yeterlilik, karşılaşılan zorluklarla

mücadele bağlamında bireye fayda sağlamaktadır. Düşük öz yeterliliğe sahip bireyler zorluklar karşısında bir etkilerinin olmayacağını, zorlukları çözmek için yeterli becerilere sahip olmadıklarını düşünerek hedeflerinden ya da bir görevi tamamlamaktan vazgeçebilirler. Yüksek öz yeterliliğe sahip olan bireyler ise zorluklarla karşılaştıklarında hedefleri doğrultusunda devam etme eğilimindedirler. Bandura'ya (1982) göre öz yeterlilik 4 temel yaşantı ve duruma göre şekillenmektedir:

- **Doğrudan deneyimler:** Birey kendi deneyimlerinin sonuçlarından yola çıkarak bilgiler edinir. Bu bilgiler doğrultusunda gelecek deneyimlerin sonucuyla ilgili bir tahmin şekillenir.
- **Dolaylı deneyimler:** Birey, davranışı gerçekleştiren modellerin deneyimlerinden yola çıkarak bir işi başarıp başaramayacağıyla ilgili yargılar geliştirir.
- **Çevrenin beklentileri:** Birey, çevresinin beklentilerinden etkilenir. Bireyin çevresindekilerin bireyin becerileri hakkında sahip oldukları olumlu ya da olumsuz yargılar bireyin öz yeterlilik algısını etkiler.
- **Fiziksel ve Psikolojik Yeterlik:** Birey bir görevi gerçekleştirmek ya da bir hedefe ulaşmak için fiziksel ve psikolojik olarak hazır olmalıdır. Bu nedenle birey kendi vücudundan gelen geri bildirimler doğrultusunda başarıp başaramayacaklarına dair bir yargıya sahiptir. Bu yargılar öz yeterlilik algısını olumlu ya da olumsuz olarak besler (Kansu ve Sayar, 2018, s. 82).

4.1.2. Bobo Bebeği Deneyleri (Bobo Doll Experiments)

Bobo bebeği deneyleri, öğrenmenin gözlem yoluyla gerçekleşebildiğini ortaya koymuştur. Bu başlık altında Albert Bandura'nın gerçekleştirmiş olduğu üç Bobo bebeği deneyi ve bu deneyler sonucunda elde edilen bulgular üç farklı başlık altında ele alınacaktır.

4.1.2.1. Bobo Bebeği Deneyi (1961) - Gözlem Yoluyla Öğrenme

Psikolojinin en ünlü deneylerinden biri olan Bobo bebeği deneyi/deneyleri, öğrenmenin dolaylı olarak gerçekleşebileceğini ortaya koymakla kalmamış 1960'lı yılların hâkim görüşü olan davranışçılığın yerini bilişsel psikolojinin almasına çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Bandura, Bobo bebeği deneylerinin ilkini 1961 yılında gerçekleştirirken 1963 ve 1965 yıllarında benzer deneyleri tekrarlayarak sembolik modellerin, dolaylı ödül ve

dolaylı cezanın öğrenme üzerindeki etkilerini ölçmüştür. Gerçekleştirilen ilk deneyde yaşları 3-6 yaş aralığında olan 36 kız ve 36 erkek çocuktan oluşan 72 çocuk katılımcı yer almıştır. 24 çocuğun Bobo isimli bebeğe saldırgan davranışlar sergileyen bir modeli gözlemlemeleri sağlanırken 24 çocuk da Bobo'ya saldırgan davranışlar sergilemeksizin başka oyuncaklarla oynayan bir modeli izlemişlerdir. Deneyde kontrol grubu olarak yer alan 24 çocuk ise herhangi bir modelin davranışlarını gözlemlememiştir. Yukarıda deney katılımcılarının dağılımını özetleyen bir tabloya yer verilmiştir (Bandura, Ross ve Ross, 1961, s. 575).

Deneyde kullanılan ve deneye ismini veren Bobo bebeği üst kısmı ağır olmayan bir malzemeden oluşan alt kısmı ise üst kısmından daha ağır olan bir metrelik şişme bir bebektir. Böylelikle kendisine güç uygulandığında hareket edip sonrasında ilk pozisyonuna geri gelmektedir. 72 çocuk katılımcının bulunduğu deneyde 24 çocuğa Bobo bebeğine şiddet uygulayan saldırgan bir model izletilmiştir. Bu model; çekiçle vurmak, yumruklamak, kaldırıp havaya atmak, tekmelemek gibi saldırgan davranışları 10 dakika boyunca Bobo bebeğine karşı sergilemiştir. Model, aynı zamanda "vur", "yumrukla", "havaya fırlat" gibi sergilediği saldırgan davranışları sözel olarak da ifade etmiştir. 24 çocuktan oluşan diğer gruba ise Bobo'ya karşı herhangi bir saldırgan davranış sergilemeyen bir model izletilmiştir. Bu model, odada bulunan Bobo bebeğini göz ardı ederek 10 dakika boyunca saldırgan davranışlar sergilemeksizin farklı oyuncaklarla oynamıştır. Daha sonra tüm çocuklar tek başlarına çeşitli oyuncaklarla dolu bir oyun odasına alınmış ve 20 dakika boyunca oyun odasında sergiledikleri davranışlar değerlendirilmiştir. Deneyin sonuçları şu şekildedir:

- Saldırgan davranışlar sergileyen modeli gözlemlemiş çocuklar diğer çocuklara oranla saldırgan davranışları çok daha fazla sergilemişlerdir.
- Saldırgan davranışlar sergileyen modeli gözlemlemiş çocuklar, modelin Bobo bebeğine uyguladığı saldırgan davranışlarını birebir uygulamaya eğilimli olmanın yanı sıra Bobo bebeğine saldırmak için modelden gözlemlemedikleri yeni yöntemler de geliştirmişlerdir.
- Saldırgan davranışlar sergilememiş modeli gözlemlemiş çocuklar kontrol grubuna kıyasla daha az saldırgan davranış sergilemişlerdir.
- Gözlemciyle aynı cinsiyete sahip olan modeller, gözlemcilerin davranışları sergilemesi yönünde daha etkili olmuştur.
- Erkekler kızlara kıyasla daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemişlerdir.

- Kızlar ve erkekler sözel saldırganlık davranışlarını aynı oranda sergilemişlerdir (Bandura, Ross ve Ross, 1961, s. 577-580).

4.1.2.2. Bobo Bebeği Deneyi (1963) - Sembolik Modeller ve Canlı Modeller

Bandura 1961 yılında gerçekleştirdiği Bobo bebeği deneyi üzerinde birtakım değişiklikler yaparak 1963 yılında Bobo bebeği ile bir deney daha gerçekleştirmiştir. Bu deneyin amacı çocukların medya araçları aracılığıyla mı yoksa gerçek hayattaki bir modeli gözlemlemenin sonucunda mı saldırganlık davranışı göstermeye daha eğilimli olduğunu ölçmektir. Deneyde 48 kız ve 48 erkek çocuktan oluşan 96 katılımcı kontrol grubuyla birlikte 4 farklı gruba ayrılmıştır. Birinci grup canlı bir modelin Bobo bebeğine saldırgan davranışlar uyguladığını gözlemlemiştir. İkinci gruba Bobo bebeğine saldırgan davranışlar sergilenmesini içeren bir film izletilmiştir. Üçüncü gruba ise Bobo'ya şiddet uygulandığı sahneler barındıran bir çizgi film izletilmiştir. Kontrol grubu herhangi sembolik ya da canlı bir modelin davranışlarına maruz kalmamıştır. 4 grup katılımcıları da ayrı ayrı oyun odasına alınarak davranışları değerlendirilmiştir. Deney sonuçları şu şekildedir:

- Çizgi film ya da gerçekçi bir film aracılığıyla sembolik bir modelin saldırgan davranışlarını izleyen çocuklarla gerçek hayatta canlı bir modelin saldırgan davranışlarını gözlemlemiş çocuklar aynı oranda saldırganlık davranışları sergilemişlerdir.
- Saldırganlık davranışlarını medya araçları aracılığıyla izlemiş 3 grup, herhangi bir saldırganlık davranışı gözlememiş kontrol grubuna oranla 2 kat daha fazla saldırganlık davranışı sergilemişlerdir.
- Erkekler kızlara oranla daha çok saldırganlık davranışı sergilemişlerdir (Bandura, Ross ve Ross, 1963, s. 6-9).

Bu çalışmada değinilmiş olduğu üzere medyanın etkileriyle ilgili farklı hipotezler bulunmaktadır. Çok yaygın olmamakla birlikte medya aracılığıyla şiddete maruz kalmanın saldırganlığı azaltacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Örneğin katarsis etkisi, medya aracılığıyla şiddet davranışlarına maruz kalmanın bireyde saldırganlık, öfke, acıma ve korku gibi duygular uyandırarak bireylerin bu duygulardan arınmalarını sağladığını savunmaktadır (Bushman, Baumeister ve Stack, 1999, s. 368). 1963 yılında gerçekleştirilen Bobo bebeği Deneyi, medyanın etkileri ile ilgili araştırmalara büyük bir katkı sağlayarak medya

aracılığıyla maruz kalınan şiddetin sonucunda da izleyicinin saldırganlık davranışları uygulama olasılığının arttığını ortaya koymuştur. Böylelikle Bobo bebeği deneyi, medya çalışmalarında en çok atıf yapılan kuramlardan biri halini almıştır.

4.1.2.3. Bobo Bebeği Deneyi (1965) - Pekiştirme ve Cezalandırma

Bandura'nın 1965 yılında gerçekleştirdiği Bobo bebeği deneyinde 33 kız ve 33 erkek çocuk katılımcı 3 farklı gruba ayrılmıştır. Üç gruba da Bobo bebeğine saldırgan davranışlar uygulayan bir modelin filmi seyrettirilmiştir. Fakat Bobo'ya saldırganlık davranışları uygulayan yetişkin modelin yer aldığı filmin sonu 3 farklı gruba 3 farklı şekilde sunulmuştur. İlk grup filmin sonunda modelin cezalandırıldığını izlerken ikinci grup modelin ödüllendirildiği bir son izlemiştir. Üçüncü gruba izletilen filmde ise model uyguladığı saldırgan davranışlar sonrasında herhangi bir sonuçla karşılaşmamaktadır. Deneyin sonunda çocuklar, içerisinde Bobo bebeğin de bulunduğu oyun odasına alınmış ve davranışları gözlemlenmiştir. Üç grup da oyun odasında gözlemlendikten sonra tüm çocuklar modelin uyguladığı davranışları göstermeleri karşılığında meyve suyu ya da minik oyuncaklar kazanacakları söylenerek teşvik edilmişlerdir. Deneyin sonuçları şu şekildedir:

- Filmin sonunda modelin cezalandırıldığını izleyen çocuklar diğer iki gruba kıyasla daha az saldırganlık davranışı sergilemişlerdir.
- Filmin sonunda modelin ödüllendirildiğini izleyen çocuklar ile modelin herhangi bir sonuçla karşılaşmadığını izleyen çocuklar arasında saldırganlık davranışının uygulanma oranı bağlamında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.
- Filmde izledikleri modelin sergiledikleri davranışları Bobo bebeği üzerinde göstermesi teşvik edilen çocukların neredeyse hepsi kendilerinden göstermeleri istenilen saldırganlık davranışlarını göstermişlerdir (Bandura, 1965, s. 592).

1965 yılında gerçekleştirilen Bobo bebeği deneyinin sonuçları öğrenme ve taklit etme süreçlerine yönelik birçok sonuç ortaya koymuştur. Bu sonuçlardan biri gözlemcinin modelin davranışını taklit etmesinde modelin davranışın ardından karşılaştığı sonucun etkili olmasıdır. Neredeyse tüm katılımcı çocukların teşvik edilmeleri halinde saldırgan davranışları göstermeleri ise modelin sergilediği davranışları oyun odasında uygulamamış olsalar da öğrenmiş olduklarını ortaya koymuştur. Başka bir deyişle deneyin sonuçları, öğrenme-performans arasında ayrım olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak Bandura'nın uygulamış olduğu Bobo bebeği deneyleri, öğrenmenin; gözlem yoluyla gerçekleşebildiğini, yalnızca canlı modeller aracılığıyla değil medyadaki sembolik modeller aracılığıyla da vuku bulabildiğini ve gözlemlenen davranışlarının sonuçlarının davranışın tekrar edilip edilmeyeceğinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Fakat gözlem yoluyla öğrenme; model alma ve taklit sürecinin ötesinde farklı süreç ve dinamikleri de içerisinde barındırmaktadır. Aşağıda bu dinamiklere yer verilerek sosyal öğrenme kuramı ve model alma süreci detaylandırılacaktır.

4.1.3. Gözlem Yoluyla Öğrenme ve Model Alma

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre bireyler birçok davranışı başkalarını gözlemleme aracılığıyla, dolaylı olarak öğrenmektedir. Buna gözlem yoluyla öğrenme (observational learning) ismi verilmektedir. Bireyler gözlem yoluyla öğrendikleri davranışları model alma ve taklit etme aracılığıyla gerçekleştirebilirler. Küçük bir çocuğun sigara içen annesini görerek bu davranışı öğrenmesi ve sonrasında parmaklarını sigara tutar gibi yaparak ağzına doğru götürmesi gözlem yoluyla öğrenme-model alma-taklit etme sürecine örnek verilebilir. Gözlem yoluyla öğrenilen davranışlar kendini taklit etme aracılığıyla gösterebildiği gibi yalnızca bilişsel bir öğrenme düzeyinde kalarak davranışın taklidi şeklinde dışavurum göstermeyebilir. Modelin yaşı, cinsiyeti gibi birtakım özellikleri gözlemlenen davranışın gözlemci tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğinde büyük rol oynamaktadır. Gözlemciler:

- Kendi yaşlarına benzer yaş aralığında bulunan,
- Aynı cinsiyeti paylaşan,
- Kendisiyle benzerlik gösteren,
- Toplum tarafından sevilen ve saygıyla karşılanan kişileri model almaya eğilimlidirler (Bandura, 2006, s. 61 aktaran Tatlıoğlu, 2021 s. 16).

Yukarıdaki durumlara örnek olarak küçük bir kız çocuğunun aynı cinsiyete sahip ebeveyni olan annesini model alarak annesinin davranışlarını taklit etmesi gösterilebilir. Model almaya bir diğer örnekse anaokuluna başlayan bir çocuğun kendi yaş grubunun yaptığını gözlemlediği davranışları sergilemeye başlamasıdır. Aynı şekilde çok sevilen bir oyuncu ya da sanatçı da gözlemci tarafından model alınabilir. Modelleme yalnızca davranışlar üzerinde değil; tercihler, konuşma biçimi, giyim tarzı üzerinde de etkili

olabilmektedir. Gözlemci, model aldığı bir birey gibi giyinmek ya da onun kullandığı eşyaları kullanmak isteyebilir. Bu bağlamda günümüzde sıkça karşılaşabildiğimiz başka bir model örneği ise sosyal medya içerik üreticileridir. Sosyal medya içerik üreticilerinin sosyal medya platformlarındaki hesaplarını takip eden çok sayıda takipçi/gözlemci bulunmaktadır. Bu takipçiler arasında bahsi geçen içerik üreticilerini model alan çok sayıda birey bulunmaktadır. Takipçiler, model aldıkları içerik üreticisinin kullandığı ürünleri almak isteyebilmektedir. Bu nedenle sosyal medya içerik üreticileriyle işbirliği içerisinde olmak, ürün tanıtımı anlaşmaları yapmak markalar açısından çok yüksek bir satış potansiyeli barındırmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramına göre davranışın gözlemci tarafından taklit edilip edilmeyeceği noktasında modelin statüsü de büyük rol oynamaktadır:

- Model gözlemciden daha yüksek bir statüye sahipse gözlemlenen davranışın taklit edilme olasılığı yüksektir.
- Model gözlemciden daha düşük bir statüye sahipse gözlemci tarafından taklit davranışının sergilenme olasılığı düşüktür.
- Model ve gözlemci eşit statüyü paylaşıyorlar ise gözlemlenen davranışın nasıl sonuçlandığına bağlı olarak taklit davranışı gerçekleşir ya da gerçekleşmez.

Öğrenmenin dolaylı bir süreç olduğu temeline dayanan sosyal öğrenme kuramına göre bireyin öğrenmesini sağlayan dolaylı yaşantılar şu şekildedir:

1. **Dolaylı Pekiştirme:** Gözlemci modelin davranışı sonrasında pekiştirildiğini, bir övgü ya da ödül aldığını gözlemlerse benzer davranışları kendisinin de gerçekleştirme ihtimali artmaktadır.
2. **Dolaylı Ceza:** Gözlemci modelin davranışı karşısında cezalandırıldığında gözlemlerse benzer davranışları gösterme ihtimali azalmaktadır. Örneğin sınıf arkadaşının derse geç geldiği için öğretmen tarafından derse alınmadığını gözlemleyen bir öğrencinin derse geç kalma davranışını sergileme ihtimali azalmaktadır.
3. **Dolaylı Güdülenme:** Modelin karşılaştığı sonuçlar gözlemciyi de benzer davranışları sergilemeye teşvik edebilmektedir. Dolaylı güdülenmede herhangi bir ödül söz konusu değildir. Gözlemcinin modelin davranışını sergileme isteği duyması

dolaylı güdülenmedir. Örneğin bir iş insanını model almış bir birey onun başarılarından etkilenerek mesleğini ve çalışma tarzını benimseyebilir.

4. **Dolaylı Duygu:** Davranışlar gibi duygular ve duyguları ifade etme şekli de dolaylı olarak öğrenilebilmektedir. Sesler, sözler, tepkiler vasıtasıyla duygularını ifade eden modeller gözlemcinin de benzer duyguları geliştirmesine sebebiyet verebilmektedir. Örneğin annesinin köpeklerden korktuğunu gören bir çocuk daha önce hiçbir olumsuz deneyim yaşamamış olmasına rağmen köpek korkusu geliştirebilir (Bayrakcı, 2007, s. 202).

Yukarıda bahsedildiği üzere, gözlem yoluyla öğrenme sürecinde modelin özellikleri öğrenme davranışında oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Bireyler, modellerden yalnızca yeni davranışlar değil; duyguları, eşyaların kullanımını, değerleri ve inançları da öğrenebilmektedirler. Fakat öğrenilenlerin gözlemci tarafından gerçekleştirilmesi yalnızca modelin özelliklerine bağlı değildir. Gözlemcinin de gözlemlediği davranışı gerçekleştirmesi için birtakım bilişsel süreçleri başarılı bir şekilde tamamlaması gerekmektedir. "Arabuluculuk süreçleri" olarak da adlandırılan ve aşağıda detaylandırılmış bu bilişsel süreçler; dikkat, hatırlama, yeniden üretme ve motivasyon süreçleridir.

4.1.3.1. Gözlem Yoluyla Öğrenme Süreçleri

Bandura'ya göre gözlem yoluyla öğrenme edinme ve performans olarak iki ayrı süreç altında incelenmektedir. Bu süreçlerden ilki olan edinim; öğrenmenin edinimi altında değerlendirilen süreçleri kapsamaktadır. Bu süreçler dikkat etme ve bellekte tutma süreçleridir. Gözlem yoluyla öğrenmenin diğer süreci ise performanstır. Davranışın dışa vurumu ile ilgili süreçler performans sürecinde yer almaktadır. Davranışa dönüştürme ve güdülenme süreci, performans altında değerlendirilmektedir (Çakmak İgalçı, 2021).

1. Dikkat Etme: Bir organizmanın gözlem yoluyla öğrenebilmesi için gerekli süreçlerin ilki dikkat etme sürecidir. Gözlemci, modele ve davranışa dikkatini vermiş bir durumda olmalıdır. Bunun için gözlemcinin dikkat etmesini olumsuz olarak etkileyecek fiziksel ve çevresel bir durumun etkisinde bulunmaması gerekmektedir. Dikkat etmeyi olumsuz olarak etkileyebilecek durumlara hasta olmak, uykulu olmak ya da dikkatini dağıtacak bir ortamda bulunmak örnekleri verilebilir. Bahsi geçen durumlardaki bir gözlemcinin, gözlemlediği modelin sergilediği davranışı öğrenme ve sergileme ihtimali düşecektir. Bunun yanı sıra gözlemcinin dikkatini artıracak birçok durum da bulunmaktadır.

Gözlemlenen davranışın açık ve karmaşıklıktan uzak olması, önemli bir sonuç meydana getirebilecek olması gibi davranışın kendisine ait olan özellikler dikkat çekici olmasını sağlamaktadır. Sergilenen davranışın gözlemcinin hobilerine veya amaçlarına uygun olması da gözlemcinin dikkatini artıracaktır. Benzer şekilde gözlemcinin geçmiş yaşantıları da dikkat vereceği davranışlar bağlamında etkili olmaktadır. Dikkati artıran bir diğer etmen ise modelin özellikleridir. Güzel/yakışıklı ya da yüksek statülü bir model gözlemcinin dikkatini daha çok çekmektedir (Bayrakcı, 2007, s. 203).

2. Hatırlama: Gözlemlenen bir davranışın gerçekleştirilmesi için hatırlanması gerekmektedir. Albert Bandura, gözlem yoluyla öğrenilen bilginin sözel ve görsel olarak iki farklı şekilde sembolleştirilerek hafızada tutulduğunu savunmaktadır. Bandura'ya göre gözlemlenen bilgini genellikle sözel bilgi şeklinde sembolleştirilerek zihinde depolanmaktadır. Bu bağlamda, bireyin bilgiyi sembolleştirme kapasitesi ne kadar yüksekse davranışı gerçekleştirmesi için gereken bilgiyi hatırlaması da daha kolay olacaktır (Bayrakcı, 2007, s. 203).

3. Davranış Oluşturma Süreci: Davranışın oluşturulmasında birçok bilişsel süreç devreye girmektedir. Bandura'ya göre birey, davranışı sergilemeden önce modelin davranışını zihninde canlandırmaktadır. Bu canlandırma süreci, gözlemci modelin davranışını gerçekleştirmeye hazır olana dek tekrarlanır. Bununla birlikte, bireyin gözlemlediği davranışı gerçekleştirebilmesi için davranışın gerektirdiği fiziksel yeterlilikleri sağlaması gerekmektedir. Fakat yalnızca fiziksel kapasite yeterliliklerinin karşılanması davranışı oluşturmak için yeterli değildir. Bireyin bir davranışı sergilemesinde sahip olduğu öz-yeterlilik algısı da önemli bir rol oynamaktadır (Bayrakcı, 2007, s. 203).

4. Güdülenme Süreci/ Motivasyon: Sosyal öğrenme kuramına göre bir davranışın öğrenilmesi ve performansa dönüştürülmesi iki farklı kavramdır. Güdülenme süreci, bireyin öğrendiği davranışı sergilemesini sağlayan sürece verilen isimdir. Eğer bireyin davranışı sergilemesi bir amaca hizmet etmiyorsa; dikkat etme, hatırlama ve davranış oluşturma süreçleri de olumsuz etkilenecektir ve davranışın sergilenmesi olasılığı oldukça azalacaktır. Bu bağlamda davranışın sonucunda doğrudan karşılaşılan ya da dolaylı olarak gözlemlenen sonuçlar güdülenme sürecini etkileyen faktörlerdir. Birey modelin davranışı sonrasında bir cezayla karşılaştığını gözlemlerse davranışı sergileme ihtimali azalırken; modelin davranışı sonucunda ödüllendirildiğini gözlemlerse davranışı sergileme ihtimali artmaktadır (Bayrakcı, 2007, s. 203).

Bir konuya yönelik farkındalığın gelişebilmesi için konu hakkında doğru bilgilere sahip olmak gerekmektedir. Buna binaen, akran zorbalığına yönelik farkındalığı arttırmayı amaçlayan bu çalışmanın bulgular kısmında faydalanılacak olan sosyal öğrenme kuramı, yukarıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu bölümün devamında, akran zorbalığı kavramı detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4.2. AKRAN ZORBALIĞI

Akran zorbalığı, günümüz toplumlarında sıklıkla karşılaşılabilen ciddi bir problemdir. Çocukların psikolojik ve fiziksel sağlıklarında olumsuz ve kalıcı etkiler bırakabilen akran zorbalığının önlenebilmesi için toplumda bir farkındalık oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde akran zorbalığının kendisi ile karıştırılabilen olumsuz sosyal davranışlarla hangi noktada ayrıştığına değinilecektir. Sonrasında akran zorbalığının türleri, akran zorbalığı sürecinde rol alan taraflar, akran zorbalığını önlemeye yönelik çalışmalar ve akran zorbalığına dair istatistiklere yer verilecektir.

Saldırganlık

Saldırganlık; bir kişinin karşısındaki bir kişiye ya da eşyaya zarar verme amacıyla sergilediği çeşitli davranış ya da eylemleri tanımlayan kavramdır. Saldırganlık bir duygu ya da bir düşünce değildir; dışarıdan gözlemlenebilen davranışları kapsar (Bushman ve Huesmann, 2010). Toplumda suç teşkil eden hırsızlık, yaralama, bıçaklama ve silahlı saldırılar saldırgan eylemlere örneklerdir. Aynı şekilde bir kimseyi itmek, bir kimseye hakaret etmek, vurmak gibi yıkıcı davranışlar da zarar verme amacıyla gerçekleştirilen davranışlardır ve dolayısıyla saldırganlık olarak addedilirler (Yalnız, 2023).

Saldırganlık, şiddet ve zorbalık birçok ortak noktaları bulunan kavramlardır. Şiddet ve zorbalık, saldırganlığın alt türleridir. Şiddet, saldırganlığın fiziksel şekilde gerçekleşmesi durumunu tanımlamaktayken zorbalık ise sistematik ve kasıtlı bir şekilde ve güç eşitsizliği durumunda gerçekleşen saldırganlığı tanımlamaktadır. Fiziksel şekilde gerçekleşen zorbalık eylemleri ise aynı zamanda şiddet eylemleri olma niteliğindedirler. Başka bir deyişle saldırganlık, bünyesinde birçok kavramı barındıran; kasıtlı olarak zarar vermek gayesiyle yapılan davranışları kapsayan bir şemsiye kavramdır.

Literatür incelendiğinde saldırganlığın kökenine dair birçok farklı görüş olduğu değerlendirilmiştir. Koç (2006), saldırganlığın kaynağına dair alanyazında yer alan birçok görüşü iki gruba ayırarak incelemiştir. Birinci gruptaki görüşler saldırganlığın doğuştan geldiğini ve insanlar için faydalı olduğunu temel almaktadır. İkinci gruptaki görüşler ise saldırganlığın öğrenilen bir davranış olduğunu savunan görüşlerdir. Saldırganlığın öğrenilebilen bir davranış olduğunu destekleyen çalışmaların başında ise Albert Bandura'nın Bobo bebeği deneyleri (1961,1963,1965) gelmektedir. Bu çalışma da saldırganlığın öğrenilen bir davranış olduğu görüşünden yola çıkılarak gerçekleştirilmektedir.

Bazı araştırmalarda saldırganlığın; çevreye uyum sağlayabilme, kendini koruyabilme, hayatta kalarak neslini devam ettirebilme amaçlarına hizmet eden bir içgüdü olduğu görüşü benimsenmektedir. Bu görüşe göre, insanoğlunun küçük gruplar halinde yaşayan ilkel ataları, yemek ve barınak gibi önemli kaynaklara erişebilmek; kendilerini ve eriştikleri değerli kaynakları koruyabilmek için saldırganlığa başvurmuşlardır. Saldırganlığın doğuştan geldiği ve hayatta kalmaya yardımcı olduğu varsayıldığında, ilkel çağlarda daha saldırgan bireylerin hayatta kalma olasılığının daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Bushman ve Huesmann, 2010). Fakat günümüzde saldırganlık, eski çağlarda olduğu gibi hayatta kalma amacına hizmet etmemektir. Aksine, saldırgan davranışlar sergilendikçe var olan problemler daha da şiddetlenmektedir. Günümüz toplumunda saldırganlık gibi yıkıcı davranışlar yerine olumlu sosyal davranışlar (bir kişiye ya da gruba yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen davranışlar) hayatı kolaylaştırmakta ve topluma fayda sağlamaktadır (Eisenberg ve Mussen, 1989). Günümüzde uyumsuz bir davranış olan ve oldukça yıkıcı sonuçlar doğurabilen saldırganlığın kökenine, saldırganlığı etkileyen faktörlere dair araştırmalar yapılmaya ve saldırganlığın nasıl azaltılabileceğine dair çözümler geliştirilmeye devam edilmektedir.

Şiddet

Saldırganlığın bir alt kümesi olan şiddet, alanyazında birçok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Bu tanımlar arasında en çok kullanılanlardan biri Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) kullandığı şiddet tanımıdır: "Fiziksel gücün veya iktidarın kasıtlı olarak bir kişiye, gruba ya da topluluğa karşı; yaralanma, ölüm ya da psikolojik zarara sebep verebilecek şekilde kullanılması, kullanılmaya teşebbüs edilmesi ya da kullanılacağı yönünde tehdit edilmesidir" (Polat, 2016, s. 15).

Tüm saldırganlık davranışları gibi şiddetin de kişide birçok olumsuz etki meydana gelmesine sebep olduğu aşikârdır. Fakat literatür incelendiğinde hangi saldırganlık davranışlarının şiddet olduğu, hangilerinin olmadığı konusunda halen bir fikir birliğine ulaşılmadığı görülmektedir. Şiddet kavramı, çoğunlukla fiziksel saldırganlık davranışları için kullanılıyor olsa da fiziksel olarak uygulanmamış olmasına rağmen uygulanan bireyde ciddi problemler meydana getiriyorsa bu tür davranışlar da şiddet olarak nitelendirilmektedir. Bir bireyin psikolojik sağlığına zarar vermek amacıyla kişiye hakaret edilmesi de şiddet olarak tanımlanabilmektedir. Allen ve Anderson (2017), şiddet-saldırganlık ayrımını şu şekilde örneklendirmektedirler: Bir çocuğun en sevdiği oyuncağına yaklaşmaması için başka bir çocuğu itmesi saldırganlık olarak değerlendirilebilir. Fakat birini öldürmeye teşebbüs etmek yalnızca saldırganlık değil aynı zamanda şiddet de barındırmaktadır. Başka bir deyişle şiddet, fiziksel zarara sebep olan ya da sebep olmayı hedefleyen kasıtlı yapılmış her türlü davranışı kapsamaktadır. Bir davranışın şiddet olarak nitelendirilebilmesi için zararın verilmiş olması gerekmez. Bir kişiye kasıtlı olarak zarar vermeye yönelik başarısız bir teşebbüsün gerçekleştirilmiş olması da şiddet olarak kabul edilmektedir. Şiddet gibi saldırganlığın bir başka alt formu olan zorbalığın fiziksel zarar verme amacıyla gerçekleştirilen eylemleri de aynı zamanda şiddet eylemleridir (Pişkin, 2002).

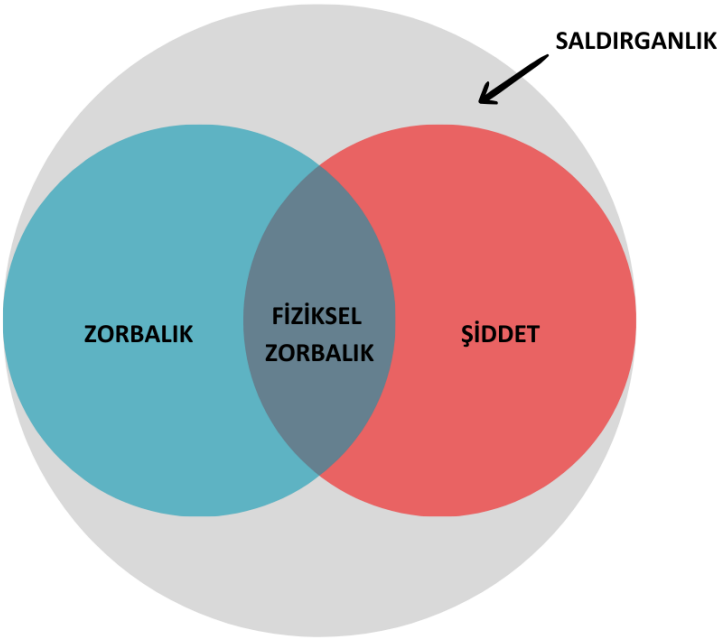
Zorbalık

Gücü elinde tutmakta olan bir birey/grubun, bu güce sahip olmayan bir bireye/gruba karşı sistematik olarak uyguladıkları, mağdurda korku ve kaygı oluşturan olumsuz davranışlar zorbalık olarak adlandırılmaktadır (Besag, 1989). Her zorbalık davranışı aynı zamanda bir saldırganlık davranışıdır. Fakat her saldırganlık davranışı bir zorbalık davranışı olarak nitelendirilmez. Bundan dolayı zorbalık, saldırganlığın özel bir alt çeşidi olarak tanımlandırılmaktadır. Saldırganlık, genellikle anlık gerçekleşen kısa süreli davranışları kapsarken zorbalık ise güç eşitsizliği durumunda sistematik olarak gerçekleşmektedir (Yalnız, 2023). Saldırganlığın bir alt türü olan zorbalığın ayırt edici özellikleri şunlardır: Bilinçli olarak yapılması, güç eşitsizliği barındırması ve gücü elinde tutan kişi/grubun bu gücü kötüye kullanmasıdır (Uysal ve Dinçer, 2012). Başka bir deyişle saldırganlık; güç eşitsizliği, kasıt ve tekrar özelliklerinin üçünü de kazandığında boyut değiştirerek zorbalık halini alır. Zorbalığın üç temel özelliğinden biri olan güç eşitsizliği, zorbalığı uygulayan kişinin uyguladığı kişiden herhangi bir durum ya da alanda daha güçlü olması anlamına

gelmektedir. Bu eşitsizliğe örnek olarak yaşça daha büyük olmak, fiziksel olarak daha güçlü olmak, daha yüksek statüye sahip olmak ve ekonomik olarak daha avantajlı olmak verilebilir (Lessne ve Yanez, 2018).

Şekil 2

Saldırganlık, Şiddet ve Zorbalık Arasındaki İlişki (Smith vd., 1999).

Akran Zorbalığı

Fiziksel ya da psikolojik açıdan karşısındakine göre daha güçlü olan bireyin/grubun (zorba) karşısındaki bir bireyi/grubu (kurban) bilinçli bir şekilde incitecek davranışlarda ve eylemlerde bulunması anlamına gelen akran zorbalığı; genellikle okul döneminde ve okul içerisindeyken yaşları birbirine yakın öğrenciler arasında yaşanan saldırganlık biçimidir (Olweus, 1993). Okullardaki varlığının, hakkında konuşulmaya başlanılmasından çok daha eskiye dayandığı düşünülen akran zorbalığı, günümüzde ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün okul türleri ve kademelerinde görülebilen akran zorbalığı, yalnızca ülkemizde değil tüm dünyada sıklıkla karşılaşılan bir problemdir (Arslan ve Savaşer, 2009). Öğrencilere, öğretmenlere ve velilere akran zorbalığına yönelik farkındalık kazandırılması, bu ciddi problemin çözümü adına atılacak önemli bir adımı temsil etmektedir. Bu çalışma da akran zorbalığı ve medyadaki gösteriminin özellikle okul dönemdeki çocuklar üzerinde meydana getirebileceği olumsuz sonuçlara dair farkındalık oluşturmak adına yapılmaktadır.

Akran zorbalığı ile ilgili ilk çalışmalar 1970'li yıllarda araştırmacı Dan Olweus tarafından yapılmıştır. Alanyazına oldukça büyük bir katkısı bulunan Olweus, uzun yıllar boyunca akran zorbalığı üzerine araştırmalar yapmıştır. Bununla birlikte, İskandinav ülkelerinde zorbalığı önlemek adına müdahale programları geliştiren komisyonlar kurulmasına aracı olmuş ve bu komisyonların içerisinde yer almıştır (Özdinçer ve Savaşer, 2009). Olweus (1995), bir davranış biçiminin akran zorbalığı olarak tanımlanabilmesi için aşağıdaki ölçütlerin tümünü karşılaması gerektiğini belirterek kavramın sınırlarını çizmiştir:

- Zorbalık yapan kişinin bu davranışını bir kışkırtma olmaksızın sergilemesi,
- Taraflar arasında psikolojik/fiziksel yönlerden güç eşitsizliği bulunması,
- Yalnızca tek sefere mahsus olmayıp tekrar etmesi,
- Karşı tarafa zarar verme gayesi barındırması.

Akran zorbalığının temel bileşenlerinden olan güç eşitsizliği, taraflar arasında fiziksel ya da başka bir açıdan bir eşitsizlik bulunduğunu ifade eden kavramdır. Örneğin, uzun boylu ve yapılı bir çocukla sıska ve yaşça daha küçük bir arasındaki durum bir güç eşitsizliği örneğidir. Aynı şekilde ailesi oldukça zengin olan bir çocuk ile okulda burslu olarak okumakta olan bir çocuk arasında da bir güç eşitsizliği bulunmaktadır. Akran zorbalığı ise bu taraflardan güçlü olanın karşı tarafa kasıtlı olarak tekrarlı bir şekilde kırıcı davranışlar sergilemesiyle ortaya çıkmaktadır (Arslan ve Savaşer, 2009). Böylelikle sergilenen kırıcı davranış zorbalık, bu davranışları sergileyen güçlü taraf zorba, davranışlara maruz kalan taraf ise kurban sıfatlarını kazanmaktadır.

Şekil 3

Akran Çatışması ve Akran Zorbalığı Arasındaki Farklar

AKRAN ÇATIŞMASI	AKRAN ZORBALIĞI
• Güç eşitliği vardır. (Bir arkadaşlık ilişkisi görülür).	• Güç eşitsizliği vardır. (Bir arkadaşlık ilişkisi yoktur).
• Durumsaldır.	• Tekrar eder.
• Çatışma yaşayan iki kişi de sorunun çözümü için çaba sarf eder.	• Zorbalık davranışını gösteren tarafta baskı kurma, kontrol etme amacı vardır.
• Çatışmayı yaşayan iki tarafta da çatışma kaynaklı bir üzüntü - pişmanlık mevcuttur.	• Zorbalık davranışını gösteren kişide üzüntü - pişmanlık duyguları görülmez.

Akran zorbalığının akranlar arasında yaşanan tartışma, kavga ya da diğer çatışmalardan farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Çatışmalar; fiziksel ve sosyal statü bakımından eşit bireyler arasında (herhangi bir açıdan aralarında güç eşitsizliği bulunmayan) yaşanan ve herhangi bir sıklığa sahip olmayan hoşnutsuz durumlardır. Akran çatışması yaşayan iki taraf da benzer duygusal tepkiler gösterir ve çatışmanın çözümlenmesini isterler. Okul döneminde akran çocuklar arasında çatışmalar yaşanması kaçınılmazdır. Bu çatışmalar çocukların birey olma yollarında kendilerini bulmalarına ve sosyal çevreye adapte olmalarına yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle akran çatışmaları; iki arkadaş arasında yaşanması oldukça doğal olan fikir ayrılıklarıdır ve çoğu zaman çocukların kendi aralarında çözümleyebileceği tartışma ve kavgaları içermektedir. Gelişim sürecinde çocukların bu tür çatışmalar yaşamaları ve bu çatışmaları çözümlemeleri sosyal becerilerini ve problem çözme becerilerini geliştirmektedir (Şahan, 2020). Problem çözme becerileri; çocukların akran gruplarında ve aile ilişkilerinde ortaya çıkan problemlerle başa çıkabilmek adına seçenekler oluşturmalarına, bu seçenekler arasından bir tercih yapmalarına ve tercihlerini uygulamalarına yardımcı olmaktadır (Şahin, 2010). Problem çözme becerilerinin kazanımı ve geliştirilmesi ise; küçük yaşlarda olduğu gibi yetişkinlik yıllarında, aile ve iş hayatında da kişiye avantaj sağlamaktadır. Öte yandan akran zorbalığı, maruz kalan çocukların yanı

sıra sürece dâhil olmuş tüm çocuklarda kısa-uzun vadeli birçok olumsuz fiziksel, sosyal ve psikolojik durumun meydana gelmesine sebebiyet verebilen bir saldırganlık çeşididir (Şahin, Sarı, Özer ve Er, 2010; National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2016). Akran zorbalığının ortadan kalkması, çatışmaların çözümlenmesinden çok daha zordur: Profesyonellerin müdahalesi ve yetişkinlerin yardımıyla birlikte okul-aile arasında akran zorbalığını önlemeye yönelik bir işbirliğinin sağlanmasını gerektirmektedir (Doğan ve Keleş, 2023; Uysal ve Dinçer, 2012).

Örnek 1: Yakın arkadaş olan iki çocuğun bir bisikletle aynı anda oynamak istediğini; ikisinin de bisikleti çekiştirerek ağladıklarını ve birbirlerini itmeye başladıklarını düşünelim. Çocukların yaşadığı bu durum akran çatışmasına bir örnektir. Bunun sebebi çocukların arasında bir arkadaşlık ilişkisi olması, ikisinin de yaşadıkları bu çatışmadan ötürü üzgün hissetmeleri; duruma eşit duygusal tepkilerle yaklaşmalarıdır. Çocukların ikisi de çatışmanın çözümlenmesini istemektedir. Daha sonra bu duruma müdahil olan bir yetişkinin çocukların çatışmayı çözümlemelerinde yardımcı olduğunu varsayalım. Çocuklar, yetişkin bir bireyin yardımıyla yaşadıkları çatışmanın nasıl çözümlenebileceğini deneyimleyerek karşılarına çıkacak diğer çatışmaları nasıl çözümleyecekleri konusunda ipucu edinmiş olurlar. Aynı şekilde yetişkin insanların çatışmaları nasıl çözümlediklerini gözlemleyerek de problem çözme becerilerini geliştirebilirler. Bu durum, daha sonraki çatışmalarda kendi başlarına çözümler bulmalarına olanak sağlayacaktır. Bireylerin karşılıklı çabasıyla rahatlıkla çözümlenebilen çatışmalar yaşamın oldukça doğal bir parçasıdır.

Örnek 2: Ailesi ile farklı bir şehre taşınmaları sonucunda Emre'nin lisenin ikinci sınıfına farklı bir şehir ve farklı bir okulda başladığını varsayalım. Emre hem yeni bir şehre taşınmanın ve yeni bir okula geçmenin gerginliği ile hem de mizacı gereğince çekingen davranmaktadır. Ali okulda oldukça popüler bir çocuk olmakla beraber okulun basketbol takımında yer almaktadır. Hem sosyal statü açısından hem de fiziksel açıdan Emre'den avantajlı bir konumdadır. Ali ve Emre'nin arasında belirgin bir *güç dengesizliği* bulunmaktadır. Okulda oldukça popüler olan Ali, Emre'ye rahatsız edici lakaplar takmaya başlar. Kısa süre içinde Ali'nin yakın arkadaşları da bu sürece dâhil olarak Emre'ye bu lakapla seslenmeye başlarlar. Ali ve arkadaşları sistematik olarak bu şiddetin dozunu artırmakta ve Emre'ye rahatsız edici söylemlerde bulunmaya devam etmektedirler. Sınıfın geri kalanı Emre'nin yaşadığı bu rahatsız edici olaylara şahit olmaktadır fakat kimse sesini çıkartmamaktadır. Emre kendini yapayalnız ve çaresiz hissetmektedir. Zamanla okula gitme isteğini kaybeden Emre'nin psikolojik sağlığı gibi akademik başarısı da olumsuz

etkilenmeye başlar. Emre'nin maruz kaldığı bu rahatsız edici davranışlar bilinçli, sistematik olarak devam ettirilmesi ve güç eşitsizliği içermesi nedeniyle akran zorbalığına bir örnektir. Bu örnekte kasıtlı olarak zarar verme amacıyla zorbalık davranışları sergileyen Ali zorba, bu davranışlara maruz kalan Emre mağdur, zorba ile mağdur arasında gerçekleşen olaylara şahit olan öğrenciler ise seyirci olarak adlandırılmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde akran zorbalığına dâhil olan katılımcıların özellikleri detaylı olarak incelenmiştir.

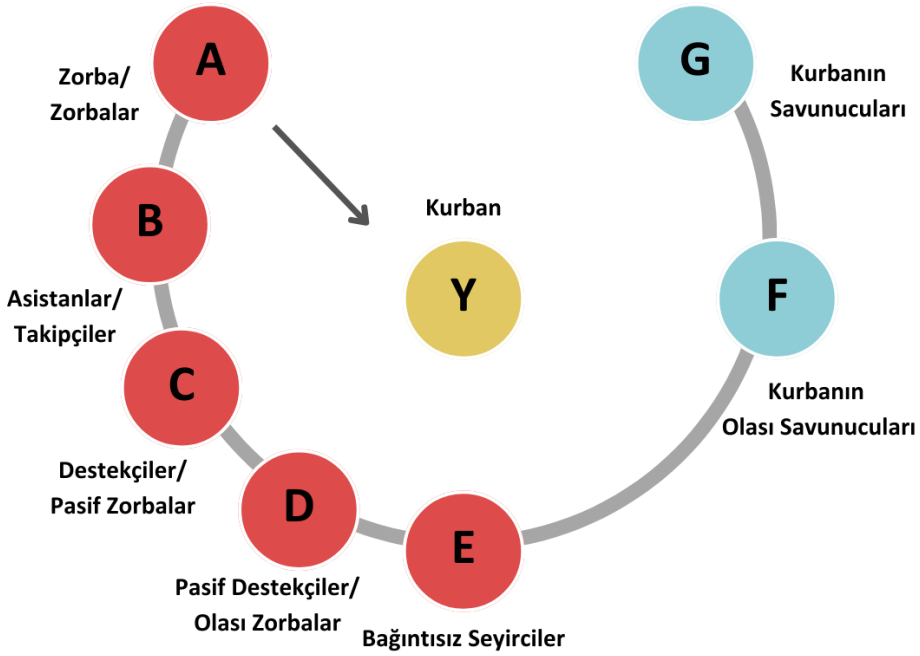
4.2.1. Akran Zorbalığında Roller

Akran zorbalığı sürecinde yer alan bireyler zorbalığın ne tarafında olduklarına, bu süreçte nasıl bir rol oynadıklarına göre isimlendirilmektedirler. Birçok araştırmada akran zorbalığı sürecinde rol alan bireyler; zorba, zorba-kurban, kurban ve seyirciler olarak dört farklı kategori altında incelenmektedir (Cenksever Önder ve Sarı, 2012; Bayraktar, 2006; Pelendecioğlu, 2011; Yöndem ve Totan, 2007; Uysal ve Dinçer; 2012). Bazı araştırmalarda ise roller, akran zorbalığına dâhil olan farklı bireylerin davranışları ve tepkileri de göz önünde bulundurularak kategorize edilmiştir (Imuta vd., 2022; Yun, 2020; Chen, Chang ve Cheng, 2016; Thornberg ve Jungert, 2013; Olweus, 2003; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996).

Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996), akran zorbalığını daha geniş bir perspektiften ele alarak zorba ve kurban rollerine ek olarak süreçte yer alan 4 farklı rol daha tanımlandırmışlardır. Bunlar "destekçi" (reinforcers), "asistan" (asistants), "savunucu" (defenders) ve "dışarıda kalan" (outsiders) rolleridir. Olweus ise benzer olarak 2003 yılında "Zorbalık Döngüsü" (The Bullying Circle) olarak isimlendirdiği şablonda akran zorbalığı döngüsünü 8 farklı rol altında değerlendirmiştir. Bu çalışmada Olweus'un (1978, 2003) zorbalık döngüsünde yer alan roller temel alınacaktır.

Şekil 4:

Zorbalık Döngüsü - Zorbalık Sürecinde Yer Alan Roller (Olweus, 2003, s. 14).

4.2.1.1. Zorba

Zorba, fiziksel ya da psikolojik açıdan karşısındaki kişiden daha güçlü olup bu gücü bilinçli bir şekilde sistematik olarak kötüye kullanan kişileri tanımlamak için kullanılan kavramdır. Zorbalar, fiziksel açıdan kurbanlardan daha güçlü olabildikleri gibi sosyal statü bağlamında da daha güçlü olabilmektedirler. Başka bir deyişle zorbalar, bir ya da birçok farklı alanda üstünlük gösterebileceklerini düşündükleri kişiyi ya da kişileri kurban seçerler ve onları zorbalık davranışlarına maruz bırakırlar. Zorbalar, genellikle akranlarına kıyasla daha yüksek özgüvene sahiptirler. Arkadaş edinmekte zorlanmazlar. Zorba, zorbalık davranışlarını kendi başına sergileyebileceği gibi dâhil olduğu arkadaş grubunun yardımıyla da sergileyebilmektedir (Yalnız, 2022, s. 34).

Akran zorbalığı davranışları sergileyen çocukların bu davranışları göstermelerinde aileleri etkili olabilmektedir. 2013 yılında yapılan bir çalışmada okulda şiddet davranışları gösteren çocukların %68'i evlerinde aileleri tarafından şiddete maruz bırakıldıklarını ifade

etmişlerdir. Çocuklar, ailelerin kendilerini cezalandırmak amacıyla şiddete başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu durum Sosyal Öğrenme Kuramı'na örnek teşkil etmektedir. Çocuklar ailelerinden gözlemledikleri şiddet davranışını öğrenmekte ve okul çevrelerinde arkadaşları üzerinde uygulamaktadırlar. Zorbalık davranışları sergileyen çocukların aileleri aynı zamanda ilgisiz, ihmalkâr ve çocukları üzerinde baskı oluşturan bir ebeveynlik tarzını benimsemiş olabilmektelerdir (Şahan, 2020, s. 88).

4.2.1.2. Kurban

Kurbanlar, sistematik olarak zorbalığa maruz kalan kişilerdir. Genellikle sakin bir yapıya sahip olan kurbanların kendilerine güven seviyeleri diğer çocuklara kıyasla daha düşükken kaygı seviyeleri ise diğer çocuklara kıyasla daha yüksektir (Gökler, 2007). Kurbanlar, zorbaların aksine grup içinde popüler değildirler; fazla arkadaşları yoktur. Bundan dolayı oldukça savunmasız gözükmektedirler. Yalnız ve savunmasız olmaları ise hedef seçilmelerinde büyük bir rol oynayabilmektedir. Daha öncesinde bahsedildiği üzere bir davranışa akran zorbalığı denilebilmesi için zorba ve kurban arasında güç eşitsizliğinin bulunması gerekmektedir (Olweus, 1993). Başka bir deyişle zorbanın kendisini kurbandan daha avantajlı konumda görmesini sağlayacak bir durumda olması gerekmektedir. Diğer çocuklardan farklı gelişim gösteren çocuklar zorbalar tarafından kolaylıkla hedef alınabilmektedir. Konuşma, görme ve işitme bozukluklarına sahip öğrenciler bu bağlamda risk altındadır. Aynı şekilde çok zayıf ya da çok kilolu olmak gibi fiziksel özellikler de öğrencinin zorba tarafından kurban olarak seçilmesine neden olabilmektedir. Bunların yanı sıra, bu tür gelişimsel ve fiziksel farklılıklar gösteren öğrencilerin özgüvenleri de düşük olabilmektedir. Fiziksel ve gelişimsel farklılıklar, özgüven düşüklüğü, kendini savunmakta güçlük, arkadaş edinmekte zorluk başta olmak üzere zorbayı kurbandan daha avantajlı kılacak durumların her biri; zorbanın bir öğrenciyi kurban olarak seçmesinde ve akran zorbalığı davranışlarını kurban üzerinde sergilemeye devam etmesinde rol oynamaktadır (Şahan, 2020).

Kurbanlar, çoğunlukla sakin bir yapıdadırlar. Fakat saldırgan davranışlarda bulunan kurbanlar da bulunmaktadır. Bu tür kurbanlar genellikle sınıf genelinde problemlere sebep olmaktadır. Agresif davranışlar sergileyen kurbanların da neredeyse hiç arkadaşları yoktur.

Sınıfın büyük çoğunluğu bu tür kurbanlara karşı olumsuz bir tutum geliştirmişlerdir. Benzer bir şekilde yetişkinler de onlara karşı olumsuz bir tutum beslemektedirler (Şahan, 2020).

Akran zorbalığına tekrarlı olarak maruz kalmakta olan kurbanlar, yaşadıkları zorbalığı yetişkinlerle paylaşmaya çekinebilmekte ya da çok geç paylaşmaktadırlar. Bunun sebebi zorbaları şikâyet ettikleri takdirde daha çok zorbalığa maruz kalacaklarını düşünmeleridir. Kurbanlar zorbalığı önlemeye yönelik bir girişimde bulunmadıkça da zorbalar daha da cesaretlenmekte ve zorbalığa devam etmektedirler. Kurbanlar, davranış ve tutumlarına göre kendi içleri arasında sınıflandırılabilmektedirler. Akran zorbalığı ile ilgili ilk çalışmalara imza atan Olweus (2003), iki tür kurban tanımlamıştır: Zorba-kurbanlar pasif kurbanlar. Bu çalışmada zorba-kurbanlar ayrı bir başlık altında incelenecektir. Ayas (2018) ise kurbanları şu şekilde dörde ayırmıştır:

- **Pasif Kurban:** Pasif kurbanlar, sosyal becerileri zorbalarla başa çıkabilecek kadar gelişmemiş kurbanlardır. Kendilerini yeterli seviyede ifade edemezler. Uğradıkları zorbalıktan rahatsızlık duymalarına karşın kendilerini savunamazlar. Bu sosyal zayıflığı genellikle fiziksel olarak da göstermektedirler. Sosyal beceriler geliştirme konusunda desteklenmeleri gerekmektedir. Olweus'a (2003) göre kurbanların %80-85 kadarını pasif kurbanlar karşılamaktadır.
- **Gönüllü Kurban:** Gönüllü kurbanlar, çoğu zaman sosyal bir gruba dâhil olabilme uğruna zorbalığa maruz kalmayı kabul etmiş kurbanlardır. Bu tür kurbanlar, kendileri yapmak istemese de zorbanın yapmalarını istediği davranışları gerçekleştirirler. Zorbadan takdir görmeyi önemserler. Gönüllü kurbanlar; zorbanın çantasını taşımak, zorbaya kantinden istediği şeyleri alıp getirmek gibi zorbaya fayda sağlamaya yönelik davranışlarda bulunmaktadırlar.
- **Kronik Kurban:** Kronik kurbanlar, pasif davranışlar sergileyen bireylerden oluşmaktadırlar. Bu pasif davranışları neticesinde zorbalar tarafından çok kısa sürede kurban seçilebilmektedirler. Oldukça savunmasız görünen kurbanlar, sınıf ya da okul değiştirseler de zorbalığa uğramaya devam etmektedirler. Sürekli zorbalığa uğrayan kronik kurbanların psikolojik

problemler ve akademik sıkıntılar yaşama riski diğer kurbanlara kıyasla artmaktadır (Bowes vd., 2013).

- **Kışkırtıcı Kurban:** Genellikle çabuk sinirlenen ve kavgayı başlatan kurbanlardır. Kışkırtıcı kurbanlar, çevredekileri kızdırarak zorbalığa ortam hazırlamaktadır (Yalnız, 2023, s. 37-38).

Akran zorbalığı kurbanı olan çocukların ailelerinde genellikle çocuklarına karşı aşırı korumacı tavırlar görülebilmektedir. Aileleri tarafından sürekli gözetilen çocuklar, kendi savunma stratejilerini geliştirmekte yetersiz kalmaktadırlar. Korumacı aileler, çocuklarının sosyal etkinliklere katılımını birtakım kaygılarla kısıtlayarak çocukların sosyal becerilerinin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedirler. Zorbaların ve kurbanların aile özelliklerinde birtakım ortaklıklar olabilmektedir. Bu ortaklıklardan biri aile içi şiddet davranışlarının ebeveynler tarafından sergilenebilmesidir. Zorbalık davranışı gösteren çocukların ve zorbalık davranışlarına maruz kalan çocukların başka bir ortak özelliği ise bakım verenleriyle sağlıklı bir ilişki geliştirememiş olmalarıdır (Şahan, 2020, s. 95).

4.2.1.3. Asistanlar/Takipçiler

Zorbanın asistanları/takipçileri, zorbalığı başlatan kişiler olmasalar da aktif olarak zorbalık yaparlar (Coloroso, 2013). Bu kişiler genellikle zorbanın yakın arkadaşlarıdır. zorbanın takdirini almayı oldukça önemsemektedirler. Sırf zorbaya yakın oldukları için akranları tarafından daha çok saygı görmektedirler. Aynı şekilde arkalarında zorbanın desteğini hissetmektedirler. Zorbanın asistanları, zorbaya daha güçlü ya da popüler olduğu için saygı duyarlar ve zorbalığı hayatın olağan bir parçası olarak değerlendirmektedirler. Asistanlar, aktif olarak zorbalık yapsalar da zor durumda kalmaları durumunda zorbalığı kendilerinin başlatmadığı bahanesinin ardına sığınırlar (Şahan, 2020, s. 89).

4.2.1.4. Destekçiler/Pasif Zorbalar

Pasif zorbalar, zorbaların ya da asistanların aksine aktif olarak zorbalık yapmazlar. Fakat zorbayı destekleyici tutumlar sergilerler. Destekçiler/pasif zorbalar, zorbanın akran zorbalığı davranışlarını pekiştirecek davranışlarda bulunarak adeta bir pekiştireç görevi görmektedirler. Örneğin zorba kurbanı kıracak bir davranışta bulunduğunda gülmeleri, bu davranışın zorba için pozitif sonuçlanmasına sebep olarak zorbanın davranışını pekiştirebilmektedir (Şahan, 2020, s. 89).

4.2.1.5. Pasif Destekçiler/Olası Zorbalar

Pasif destekçiler, içten içe zorbalıktan keyif alan bireylerdir. Fakat zorbalıktan duydukları bu keyfi gizlemektedirler. Bundan dolayı zorbanın gizli destekçileri olarak da adlandırılırlar. Pasif destekçilerin, aktif destekçilere dönüşebilme riski bulunmaktadır (Şahan, 2020, s. 89).

4.2.1.6. Bağlantısız Seyirciler

Bağlantısız seyirciler, zorbalık olayına şahit olup bu olayın hiçbir tarafında yer almak istemeyen kişilerdir. Akran zorbalığına şahit olduklarında herhangi bir tepki vermezler. Fakat sessiz kalarak farkında olmadan zorbaları cesaretlendirmektedirler. Hatta bazı durumlarda yalnızca seyircilerin mevcudiyeti bile zorbanın seyircisiz bir durumda gerçekleştirmeyeceği bir akran zorbalığı davranışını gerçekleştirmesine neden olabilmektedir (Şahan, 2020). Akran zorbalığı davranışlarını gösteren zorbaların olumsuz ya da karşıt bir tepki almamaları sessiz bir onay niteliğindedir. Böylelikle seyirciler tepkisiz kalarak istemeden de olsa akran zorbalığının devam etmesini desteklemiş olmaktadırlar (Şahan, 2020). Bu şekilde değerlendirildiğinde seyircilerin zorbalık davranışını durdurmaya ya da devam ettirmeye yönelik kritik bir rol oynadıklarını söylemek mümkündür.

Gökler (2007), seyircilerin bazı özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır:

- İçten içe kurbana yardım etmek isteseler de bunu nasıl yapacaklarını bilmemektedirler,
- Zorbalık olaylarının karşısında duramadıkları için pişmanlık, kızgınlık gibi duygular yaşayabilmektedirler,
- Zorbaya karşı çıkmaları halinde kendilerinin de akran zorbalığına maruz kalacağından korkmaktadırlar (Öztuna, 2018, s. 42).

4.2.1.7. Kurbanın Savunucuları

Zorbalık olayından rahatsız olup zorbaların karşısında duran ve kurban savunarak ona destek olan kişiler kurbanın savunucusu olarak adlandırılmaktadır (Şahan, 2020, s. 89).

4.2.1.8. Kurbanın Olası Savunucuları

Kurbanın olası savunucuları, akran zorbalığından hoşlanmazlar. Kurbana yardım etmesi gerektiğini düşünen, yardım etmek isteyen fakat henüz bu durumla ilgili bir aksiyon almamış çocuklar kurbanın olası savunucularıdır (Şahan, 2020, s. 89).

4.2.2. Akran Zorbalığının Türleri

Birçok farklı şekilde gerçekleşebilen akran zorbalığı, hangi kapsamda gerçekleştirildiğine göre farklı türlere ayrılmaktadır. Akran zorbalığı türleri literatürde farklı şekillerde kategorize edilebilmektedir. Fakat daha öncesinde de bahsedildiği üzere taraflar arasında bir güç eşitsizliğinin bulunması, davranışın bilinçli olarak yapılması ve bir sürekliliğe sahip olması; bir saldırganlık davranışının akran zorbalığı tanımını alabilmesi için içermesi gereken üç temel özelliktir (Olweus, 1995). Bu üç temel özelliğin tüm akran zorbalığı türlerinde bulunması gerekmektedir.

Literatür incelendiğinde zorbalığın çoğunlukla fiziksel, sözel ve sosyal olarak üçe ayrıldığı değerlendirilmektedir (Demir ve Küçük, 2020; Hancı ve Akça, 2019; Cho ve Lee, 2018; Gürhan, 2017; Berger, 2007). Günümüze daha yakın araştırmalarda ise siber zorbalığın da yeni bir zorbalık türü olarak karşımıza çıktığı görülmektedir (Haylı; 2023; Şahan, 2020; Aktepe; 2013). Bazı çalışmalarda ise akran zorbalığı daha çeşitli bir şekilde kategorize edilmektedir. Yalnız (2023), akran zorbalığını altı farklı tür altında incelemiştir: Fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, sanal (siber) zorbalık, cinsel zorbalık, maddi zarara uğratmaya yönelik zorbalık, dışlama (duygusal) içerikli zorbalık. Bu çalışmada ise akran zorbalığı beş farklı tür altında değerlendirilecektir:

- Fiziksel Zorbalık,
- Sözel Zorbalık,
- Sosyal Zorbalık,
- Cinsel Zorbalık,
- Siber (Sanal) Zorbalık.

4.2.2.1. Fiziksel Zorbalık

Fiziksel zorbalık, bireyin kendinden güçsüz olan bir kişiye, davranışının sebep olabileceği sonuçların bilincinde olarak fiziksel olarak zarar vermeye yönelik davranışlarına denilmektedir. Fiziksel zorbalık kapsamına giren davranışlardan birkaçı şu şekildedir:

- Vurmak,
- Tekme atmak,
- Yumruk atmak,
- Çarpmak,
- Saç çekmek,
- İtmek,
- Tükürmek (Şahan, 2020; Yalnız; 2023).

Başka bir deyişle, maruz bırakılan kişiye zarar vermek amacıyla uygulanan veya uygulamaya teşebbüs edilen davranışlar fiziksel zorbalık olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda bir kişinin özgürlüğünü kısıtlamak, eşyalarını çalmak ya da eşyalarına zarar vermek de bu zorbalık türüne girmektedir. Aslan ve Polat (2023), fiziksel zorbalığı tanımlarken bir kişinin parasını çalmak ve kişiyi dolaba kilitlemek örneklerini kullanmışlardır.

Fiziksel zorbalık, çoğu durumda şiddet kapsamına da girmektedir. Zorbalık davranışının sonuçları hem zorba hem de kurban için çok ağır olabilmektedir. Her zorbalık davranışı gibi fiziksel zorbalık içeren eylem ve davranışların da suç teşkil eden sonuçlar doğurması ihtimaller dâhilindedir. Aslan ve Polat (2023), zorbalık eylemlerinin sebep olabileceği Türk Ceza Kanunu'na (2004) göre suç kapsamına giren davranışları derlemişlerdir. Bu çalışmaya göre fiziksel zorbalık sonucunda gelebilecek suçlar şunlardır:

- Kasten yaralama,
- Taksirle yaralama,
- Eziyet suçu,
- Çocukların cinsel istismarı,
- Kasten adam öldürme,
- Taksirle öldürmek,
- Cebir,
- Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma.

Fiziksel zorbalık, akranlar arasında en sık görülen ve tespit edilmesi en kolay zorbalık türlerindendir (Şahan, 2020). Unesco'nun 2022'de açıkladığı verilere göre dünyadaki çocuklar arasında zorbalığa uğrayanların oranı üçte birdir. Polat ve Sohbet (2020) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin %26.7'si fiziksel zorbalığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

4.2.2.2. Sözel Zorbalık

Sözel zorbalık, bir bireyin sarf ettiği kelime ve cümleler aracılığıyla kasıtlı bir biçimde aralarında güç eşitsizliği bulunan bir kişiyi incitmesidir. Sözel zorbalık kapsamına giren davranışlara bazı örnekler şunlardır:

- Küfretmek,
- Aşağılamak,
- Lakap takmak,
- Tehdit etmek,
- Küçük düşürücü kelimeler sarf etmek,
- İftira atmak (Aslan ve Polat, 2023; Şahan, 2020; Yalnız; 2023).

Aslan ve Polat'ın (2023), derlediği sözel zorbalık eylemlerinin sebep olabileceği Türk Ceza Kanunu'na (2004) göre suç teşkil eden davranışlar ise şu şekildedir:

- Tehdit suçu,
- Hakaret suçu,
- Kişilerin huzur ve sükûnunu bozma.

Polat ve Sohbet (2020) tarafından yapılan araştırmada, öğrencilerin %47.9'u sözel zorbalığa uğradıklarını ifade etmişlerdir. Sözel zorbalık, en sık karşılaşılan zorbalık türüdür.

4.2.2.3. Sosyal Zorbalık

Sosyal zorbalık, bir bireyin/grubun başka bir bireyin/grubun sosyal ilişkilerine, itibarlarına zarar vermeye yönelik sergilediği her türlü davranış/eylemleri kapsamaktadır. Bu zorbalık türü aynı zamanda "İlişkisel Zorbalık" ve "Dışlama" olarak da adlandırılabilmektedir. Sosyal zorbalık olarak değerlendirilen bazı davranışlar şunlardır:

- Gruplara ve aktivitelere dâhil etmeme,
- Sosyal ortam içerisinde dışlama,
- Sosyal ortam içerisinde aşağılama,

- Yok sayma, görmezden gelme,
- Dedikodu çıkartma ve yayma,
- Tehdit etme,
- Gruba kabul etmek vaadiyle taciz/eziyet etme (Aslan ve Polat, 2023; Şahan, 2020; Yalnız; 2023).

Sosyal zorbalık da diğer zorbalık davranışları gibi suç teşkil eden sonuçlar meydana getirebilmektedir. Aslan ve Polat (2023), sosyal zorbalık eylemlerinin neden olabileceği suçları şu şekilde belirtmiştir:

- Haberleşmenin gizliliğini ihlal,
- İntihara yönlendirmek,
- Nefret ve ayrımcılık,
- Özel hayatın gizliliğini ihlal,
- Şantaj Suçu.

4.2.2.4. Cinsel Zorbalık

Cinsel zorbalık, bir bireyin aralarında güç eşitsizliği bulunan bir bireyi rahatsız edecek cinsel içerikli eylemlerde bulunması ya da sözler sarf etmesidir (Yalnız; 2023). Aşağıdaki eylemler cinsel zorbalığa örneklerdir:

- Cinsel imalarda bulunma,
- Cinsel bölgelere dokunma,
- Cinsel içerikli sözler söyleme,
- Cinsel kimliği küçümseme,
- Cinsel fotoğraflar, videolar gösterme,
- Cinsel dedikodular yayma (Yalnız; 2023; Horton, 2013).

Cinsel zorbalığın fark edilmesi ya da ortaya çıkması diğer zorbalık türlerine nazaran daha zor olabilmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri kurbanın duyabileceği suçluluk duygusudur. Kurban; durumun yanlış anlaşılıp kendisinin hatalı bulunacağını, toplum tarafından dışlanacağını ya da etiketleneceğini düşünerek yaşadığı cinsel zorbalığı kimseye anlatmayabilmektedir. Bir diğer neden ise kurbanın yaşadığı durumun cinsel zorbalık olup olmadığını fark edememesidir (Yalnız; 2023). Zorbalığa dair farkındalığın artırılmasının zorbalığın çözümüne giden yolda büyük bir adım niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Cinsel zorbalık; çocukların cinsel istismarı (TCK m.103) suçunun meydana gelmesiyle sonuçlanabilir (Aslan ve Polat, 2023).

4.2.2.5. Siber Zorbalık

Siber zorbalık ya da sanal zorbalık; bir kişiye bilgi ve iletişim teknolojileri, çevrimiçi platformlar aracılığı ile kasıtlı ve tekrarlı olarak zarar verici davranışlarda bulunulmasıdır (Haylı, 2023). Aşağıda bazı siber zorbalık davranışları örneklendirilmiştir:

- Online platform ve uygulamalar aracılığıyla incitici mesajlar gönderme,
- Sanal ortamlar aracılığıyla gelen kişiler mesajları başkalarına gösterme/yayma,
- Bir kişiye zarar verecek bilgi ve içerikler yayma,
- Kişinin izni olmadan görüntülerini kaydetme/yayma,
- Bir kişiyi kötüleyen sosyal medya hesapları açma,
- Takma isim kullanarak kimliği gizleyerek insanlarla iletişim kurma,
- Bir kişiye zarar vermek için sanal ortamda kişinin kimliğine bürünme,
- Bireyin sanal platformlarda kullandığı şifreleri ele geçirerek kendi ulaşımını engelleme,
- Bir kişiye fiziksel şiddet uygulayıp görüntü kaydına alarak bu görüntüleri sanal ortamlarda paylaşmak (Haylı; 2023; Yalnız, 2023; Şahan, 2020).

Aslan ve Polat (2023), siber zorbalığın bilişim sistemine girme suçunu (TCK m. 243) meydana getirebileceğini belirtmişlerdir.

4.2.3. Zorbalığa Dair İstatistiksel Veriler

OECD'nin (İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı) üç yılda bir, 81 ülkenin katılımıyla geniş bir çapta yürütmekte olduğu 15 yaşındaki öğrencilerin bilgi ve becerilerini ölçmek amacıyla yapılan araştırması PISA'nın (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) 2022 verilerine göre, tüm ülke ve ekonomilerde diğer öğrencilerle dalga geçmek, hoş olmayan söylentiler çıkarmak gibi eylemleri kapsayan sözel ve sosyal zorbalık türleri; vurmak, itmek, eşyalara zarar vermek gibi fiziksel zorbalık davranışlarından daha sık gerçekleşmektedir. Türkiye'de yapılan PISA araştırmasında kız öğrencilerin %25'i, erkek

öğrencilerin ise %28'i ayda en az birkaç kez zorbalığa uğradıklarını belirtmiştir. Araştırmaya katılan 81 ülkenin ortalaması ise kız öğrencilerde %20 iken erkek öğrencilerde %21'dir.

Türkiye'de çocuk psikiyatri kliniğine başvuran yaş ortalaması 15 olan 61 ergenle yapılan bir çalışmada ergenlerin %28'i kendisini kurban olarak tanımlarken %46'sı kendisini zorba olarak tanımlamıştır. Çalışmada en sık görülen zorbalık türünün %37.7 oranla fiziksel zorbalık olduğu saptanmıştır (Çelen, 2020, s. 108).

Ülkemizde lise öğrencilerin katılımıyla yapılan başka bir çalışmada öğrencilerin %33'ünün sözel, %28.3'ünün sosyal, %15.8'inin cinsel, %35.5'inin ise fiziksel akran zorbalığı kurbanı olduğu tespit edilmiştir (Pişkin, 2002).

Türkiye'de yaş ortalaması yaklaşık 16 olan lise çağındaki öğrencilerle yapılan başka bir araştırma ise öğrencilerin %22.5'i zorbalık kurbanı olduğunu belirtirken %18.2'si ise zorbalık davranışlarında bulunduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen araştırmada çocuklara zorbalık nedir sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin %7'si bu soruyu yanıtlamamış; %11.8' ise zorbalığın cevabını bilmediklerini söylemişlerdir (Izğır, 2019, s. 94).

Yukarıda bahsedilen akran zorbalığı çalışmaları, zorbalığın diğer toplumlarda olduğu gibi bizim toplumumuzda da yüksek oranlarda vuku bulduğunu göstermektedir. Bu oranlar ve zorbalığın ne olduğuna dair bir bilgi eksikliğinin bulunması göz önünde bulundurulduğunda, toplumda akran zorbalığına ilişkin farkındalığın sağlanmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

4.2.4. Akran Zorbalığının Olası Sonuçları

Zorba davranışlar yalnızca akran zorbalığına uğrayan kurbanları değil, şahit olanları ve bu davranışları sergileyen zorbaları da olumsuz etkilemektedir (Çankaya, 2011). Fakat kurbanların sağlıkları diğer taraflara kıyasla akran zorbalığından daha olumsuz etkilenebilmektedir (Yalnız, 2023). Rigby (2003), kurbanların sıklıkla yaşadığı olumsuzlukları; psikolojik iyi oluş, sosyal uyumlanma, stres seviyesi ve fiziksel durum olarak dört farklı şekilde incelemiştir. Akran zorbalığı sonucunda kurbanların olumsuz etkilenebildikleri alanlardan biri olan psikolojik iyi oluş, kişinin yaşamda karşısına çıkan zorluklarla başa çıkabilmesi ile ilgili bir kavramdır (Keyes, 2002). Psikolojik iyi oluş açısından değerlendirildiğinde kurbanların ruh hallerinin çoğunlukla olumsuz duyguları barındırdığı görülebilmektedir. Bu kronik hoşnutsuzluğa öfke ve üzüntü duygularının yanı sıra yetersizlik ve değersizlik inançları da eşlik edebilmektedir. Bu durumlar kurbanın yaşamlarında meydana gelen zorluklarla mücadele etmelerini zorlaştırmaktadır. Bunun yanı

sıra kurbanlar sosyal çevrelerine uyum sağlamakta güçlük çekebilmektedirler. Bu onların sosyal ortamlardan uzaklaşmalarına ve yalnızlaşmasına neden olabilmektedir. Kurbanlar yüksek stres seviyelerine olabilmekte, kaygı bozuklukları ve intihar düşünceleri geliştirebilmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında, akran zorbalığı kurbanların sağlığını oldukça olumsuz etkileyebilen bir risk faktörü olmaktadır (Rigby, 2003). Akran zorbalığına maruz kalmanın yol açabileceği bazı olumsuz sonuç örnekleri aşağıda listelenmiştir:

- İntihar girişimi,
- Travma sonrası stres bozukluğu,
- Depresyon,
- Arkadaşlık ilişkilerinde azalma ve yalnızlaşma,
- Okula karşı hoşnutsuzluk dile getirme, okul kurallarına uymama, devamsızlık yapma,
- Akademik başarıda düşme,
- Psikosomatik ağrılar,
- Yeme bozuklukları,
- Uyku bozuklukları,
- Güven problemleri,
- Kısa-uzun vadede ilişki kurmak ve geliştirmekte zorluk (Yalnız, 2023, s. 41).

Akran zorbalığını uygulayan zorbalar ise zorbalığı uyguluyor olmaktan daha farklı şekilde etkilenebilmektedir. Zorbalar, zorbalık davranışlarına müdahale edilmemesi ve zorbalık uygulandığında pozitif geri dönütler almaları sonucunda zorbalık davranışlarını pekiştirebilmektedirler. Örneğin sınıf ortamında sürekli bir kurbanla kilosu hakkında dalga geçen bir zorba; zorbanın arkadaşlarının gülmesi, şahit olan seyircilerin seslerini çıkarmaması sonucunda kendini iyi hissedebilmektedir. Zorbanın bu şekilde kendisini iyi hissettiren bir tepkiyle karşılaşmayı zorbalık davranışının pekiştirilmesiyle sonuçlanıp zorbalık davranışlarına devam edilmesiyle neden olabilmektedir. Aşağıda zorbalarda gözlemlenebilen davranış ve durumlar örneklendirilmiştir:

- Suça yatkınlık,
- Düşük akademik başarı,
- Zararlı madde kullanımı gibi kötü alışkanlıklar,
- Okulu bırakma,
- Sorumluluktan ve işten kaçma,
- Ödün vermekten kaçınma,

- Kayıtsızlık,
- Dikkat dağınıklığı (Şahan, 2020, s. 83).

4.2.5. Akran Zorbalığının Çözümü

Akran zorbalığı, çocuklarda ciddi problemler meydana getirebilen olumsuz sosyal davranışlardır. Toplumsal bir problem olan akran zorbalığının önlenebilmesi için önce doğru tanımlanması gerekmektedir. Bu bağlamda bu bölümün başında yer verilen saldırganlık, şiddet, akran çatışması gibi kavramlardan ayırt edilebilmesi ve akran zorbalığına ilişkin bir farkındalığın oluşması; akran zorbalığının çözümünün ilk basamağı olacaktır.

Akranlar arasında yaşanan çatışmalarla karıştırılmaması gereken akran zorbalığı, çocukların kendi başlarına çözümlemediği; çözümünde okul, aile, çocuk ve toplum arasında işbirliğini gerektiren ciddi bir problemdir. Hem okul ortamında hem de ev ortamında bulunan yetişkinlerin tutum ve davranışları akran zorbalığının çözümünde büyük rol oynamaktadır. Bu çalışmada detaylı olarak ele alınan sosyal öğrenme kuramına göre bireyler bir başka bireyi model alarak yaptığı davranışları modelleyebilmektedirler. Bu nedenle çocukların model alabileceği ebeveynler ve öğretmenlerin olumlu örnek teşkil edecek davranışlar sergilemeleri kendilerini gözlemleyen çocukların olumlu davranışları öğrenmelerini sağlayacaktır. Aynı şekilde medya içerik üreticileri de çocukların izleyebileceği içerikleri bu bilinçle belirlemeli ve olumlu sosyal davranışlara daha sık yer vermelidir (Şahan, 2020, s. 105).

Zorbalık sürecinde kurban olarak rol alan çocukların aileleri, çocuklarının davranışlarını gözlemleyerek bu durumun farkına varabilmektedirler. Akran zorbalığına uğrayan çocuklar okula gitmekten kaçınma, hızlı duygu değişimleri, ağlama nöbetleri, iştahsızlık gibi belirtiler gösterebilmektedirler. Çocukların eşya ve kıyafetlerinin zarar görmesi, harçlıklarının olması gerekenden önce bitmesi gibi sonuçlar da akran zorbalığına uğrayan çocuklarda sıklıkla karşılaşılan durum örnekleridir. Yalnızca belirti göstermenin yanı sıra çocuklar yaşadıkları akran zorbalığını aileleriyle paylaşabilmektedirler. Böyle bir durumda çocuğun yaşadığı durum ciddiye alınmalıdır. Aileler, "Arkadaşlar arasında böyle şeyler olur", "Ben de zamanında böyle bir durumla karşılaşmıştım. Kendiliğinden geçer" gibi ifadelerle çocuklarının yaşadıkları akran zorbalığını önemsiz görebilmektedirler. Bunun yanı sıra çocuklarına böyle bir durumda kaldıkları için kızarak maruz kaldığı davranışlar için çocuklarını suçlayabilmektedirler. Ailelerin bu tepkileri çocukları umutsuzluğa itip bir daha aileleriyle yaşadıklarını paylaşmamalarına sebep olabilmektedir. Bu nedenle bu tür akran

zorbalığını çözümlemekte fayda sağlamayacak tutum ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Aileler; akran zorbalığı kurbanı çocuklarını kendilerine her şeyi anlatabileceği konusunda teşvik etmeli, çocuklarına destek olmalı ve okul ile iletişime geçerek koordineli bir şekilde çözümler aramalıdır (Şahan, 2020, s. 107).

Çocuğu akran zorbalığı davranışları sergileyen ailelerin, çocuklarının tutum ve davranışlarını gözlemleyerek bu durumu tespit etmeleri mümkündür. Akran zorbaları; arkadaşlarına karşı umursamaz, sert, alaycı ve baskıcı davranışlar sergileyebilmektedirler. Bazı aileler okul dışında zorbalık davranışları sergileyen çocuk ve ailesiyle bir arada bulunmak istemeyebilir. Bu duruma okuldan gelen uyarılar da eşlik edebilmektedir. Çocuğunun zorbalık davranışlarında bulunduğunu saptayan aile zorbalığa karşı net bir tavır sergilemelidir. Aile çocuğa hangi tür davranışların akran zorbalığı olduğunu açıklayarak bu tür davranışların kabul edilemez olduğunu net bir şekilde belirtmelidir. Bu tutumun çocuğun hoşlandığı bir uyaranın elinden alınması gibi negatif pekiştirmelerle desteklenmesi de çocuk için daha açıklayıcı olacaktır. Başka bir deyişle çocuk akran zorbalığı davranışları sergilemenin olumsuz sonuçlar meydana getireceğini öğrenmelidir. Çocuğu akran zorbalığı davranışları gösteren aileler de okul ile iletişime geçmeli, okulu bilgilendirmeli ve okul ile koordineli bir şekilde çözümler aramalıdır (Şahan, 2020, s. 109).

Çocuğu akran zorbalığı seyircisi olan aileler de zorbalığın çözüm sürecinde etkili rol oynayabilmektedir. Aileler çocuklarına tanık oldukları zorbalık olaylarını kendileriyle ve öğretmenleriyle paylaşmaları durumunda çözüm sürecinde rol oynayabileceklerini anlatmalıdırlar. Bu tür davranışların yetişkinlerle paylaşılmasının önemini belirtmelidirler. Aynı şekilde çocuğunun anlattıklarından yola çıkarak okulda akran zorbalığı problemi olabileceğini düşünen ailelerin bunu okul ile paylaşması davranışların tespiti sürecinde faydalı olmaktadır (Şahan, 2020, s. 109).

Akran zorbalığının çözüm sürecinde en büyük rollerden biri de okulun öğretmenlerine ve yönetimine aittir. Küpeli'nin (2020) derlediği bir tutum araştırmasında, öğretmenlerin birtakım zorbalık türlerini ciddiye alıp müdahale ederken birtakım zorbalık türlerine ise ciddi addetmedikleri ve müdahale etmedikleri saptanmıştır. Bu durum, öğretmenlerin aldıkları eğitim ve seminerlerde akran zorbalığı farkındalığı oluşturmaya yönelik içeriklere duyulan gereksinimi göstermektedir. Öğretmenlerin akran zorbalığına karşı tutum ve davranışları zorbalığı önlemekte oldukça etkilidir. Bu bağlamda akran zorbalığına ilişkin farkındalıklarının yüksek olması ve zorbalık karşısında nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiğini bilmeleri; öğretmenlerin zorbalık davranışlarına etkili bir şekilde müdahale edebilmelerine yardımcı olacaktır (Küpeli, 2020, s. 59-60). Zorbalık

davranışlarına doğru müdahale etmenin yanı sıra zorbalık davranışlarını önleyici çalışmaların yapılması, zorbalığı önlemede öneme sahiptir. Okulda zorbalık davranışlarına yönelik kural ve ilkelerin bulunuyor olması zorbalığa karşı önleyici bir etken olmaktadır (Şahan, 2020, s. 109).

4.3. MEDYA, SOSYAL ÖĞRENME KURAMI VE AKRAN ZORBALIĞININ İLİŞKİSİ

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere medyanın, medya izleyicilerini birçok farklı açıdan etkileyebildiği sonucuna ulaşmış birçok medya etki çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları medyanın izleyicilerin tutumlarını etkileyebildiğini iddia ederken bazı çalışmalar da medyanın algı, tutum ve davranışlarda etkili olabileceğini iddia etmektedirler. Medya etki çalışmaları içerisinde değerlendirilebilecek bulgulara sahip olan sosyal öğrenme kuramı, insanların yalnızca kendi deneyimlerinden değil dolaylı bir şekilde başkalarının deneyimlerinden de öğrenebildiğini savunmaktadır. Dolaylı öğrenme hipotezini alanyazına sokmuş olan Bandura'nın 1965 yılında gerçekleştirdiği Bobo bebeği deneyi, medyanın gözlemcilerin davranış ve tutumlarını etkilediğine dair örnek bir çalışmadır. Sosyal öğrenme kuramına göre birey tıpkı çevresindeki modellerin davranışlarını gözlemleyerek öğrenebildiği gibi medyada gösterilen sembolik modellerin davranışlarını gözlemleyerek de öğrenebilmektedir. Bu bağlamda medyada gösterilen davranışların gözlemciler için oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Sosyal öğrenme kuramına göre davranışların gözlem yoluyla öğrenilme sürecinde birtakım gereklilikler bulunmaktadır. Bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmış olan gözlem yoluyla öğrenmeye göre, diğer gerekliliklerin karşılandığı varsayıldığında, gözlemcinin modeli gözlemlemesi sonucunda gerekli süreçler devreye girerek davranışın öğrenilmesi ve performansa dönüştürülmesinde etkili olmaktadır. Aşağıda gözlem yoluyla öğrenmenin gerçekleşmesi için gereken bazı süreçler medya ve medyadaki akran zorbalığı davranışlarına uyarlanarak değerlendirilmiştir.

Gözlem yoluyla öğrenmenin birinci basamağı dikkat etmektir. Medyada izlenen içeriğe dikkat edilmesi; gözlemlenen davranışın sergileme ihtimalini oluşturan ilk adımdır. İzleyicinin medyada gözlemlediği davranışı taklit olasılığı davranışın ne kadar yalın, açık ve basit bir şekilde sergilendiği ya da anlatıldığıyla doğru orantılıdır. Bununla birlikte

gözlemlenen davranışı sergileyen sembolik modelin çekiciliği, statüsü, popülerliği de dikkat çekici unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda medyada sergilenen davranışlara dair geçmiş yaşantıları bulunan izleyiciler için gözlemlenen davranış daha çekici olmaktadır. Son olarak sembolik modelin sergilediği davranışların sonuçları da gözlemcinin davranışı sergileyip sergilemeyeceğinde oldukça etkili bir faktör olmaktadır.

Yukarıdaki süreçler medyada gösterilen akran zorbalığı davranışlarına uyarlandığında zorbalığı sergileyecek kişilerin, zorbaların, dış görünüşlerinin ve statülerinin izleyicilerin gözlemledikleri akran zorbalığı davranışlarını sergilemelerinde etkili bir faktör olabileceği değerlendirilmiştir. Uygulanan akran zorbalığı davranışının çarpıcı olması ve yalın bir şekilde gösterilmesi de davranışın dikkat çekmesini sağlayabilecek başka bir faktördür. Bununla birlikte daha önce akran zorbalığı sürecinde yer almış veya hâlihazırda böyle bir sürecin içerisinde olan bireyler için medyada gösterilen akran zorbalığının oldukça dikkat çekici olabileceği düşünülmektedir. Davranışın sergilenmesine etki edecek faktörlerden biri ise akran zorbalığı sürecinin nasıl sonuçlandığıdır. Zorbalık davranışlarının sonucunda sembolik modellerin karşılaştığı tepkiler, davranışın gözlemciler tarafından taklit edilme olasılığını etkileyecek bir faktör olarak rol oynamaktır.

Gözlem yoluyla öğrenme örneklerinden biri Pokemon isimli çizgi diziden verilebilir. Pokemon, 2000'li yıllarda yayımlanmış içerisinde hayali sembolik modeller barındırmakta olan bir çizgi filmdir. Dizinin yayımlanmakta olduğu dönemde bazı çocukların dizide yer alan sembolik modellerin davranışlarını taklit ederek kendilerine zarar verdikleri tespit edilmiştir. Bu çocukların sergiledikleri taklit davranışı kendilerini yüksek bir yerden bırakmak olmuştur. Bu yüksek yerden düşme vakalarının çocukların medya aracılığıyla etkilenmesinin bir sonucu olarak anılmasının sebebi, gazetecilerin yedinci kattan kendisini atan çocuğa neden balkondan atladığını sorduklarında karşılaştıkları "Ben Pokemon'um ve Pokemon gibi uçtum" cevabını almalarıdır. Çocukların yaşadığı yaralanmalar sonucunda Sağlık Bakanlığı bir rapor yayınlayarak Pokemon'un çocukların sağlıklarını tehlikeye atacak davranışlarda bulunmalarına neden olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından Pokemon'un yayından kaldırılması kararı alınmıştır (Kafadar, 2017, s. 817).

Sosyal öğrenme kuramına göre gözlem yoluyla öğrenilen davranışlardan biri de intihar etme davranışıdır (Tatlıoğlu, 2021). İntihar ve medya arasındaki ilişkinin anlaşılması hem intiharların nasıl önlenebileceği hem de medyanın nasıl intihar davranışının gerçekleştirilmesinde etkileyici bir faktör olarak rol oynamayacağının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Medyada yer alan intihar içeriklerinde intihar yöntemine yer

verilmemesi, içeriğin yol gösterici olmaması bakımından önem taşımaktadır. Medya içeriğinin özendirici ve öğretici özellikler teşkil etmesi gözlemcilerin davranışı öğrenmelerine ve uygulamalarına sebebiyet verebilmektedir. Wasserman'ın (1984) tanımladığı iki intihar çeşidi medyanın etkisi aracılığıyla gözlem yoluyla öğrenme sonucunda gerçekleşebilmektedir:

1- Meşhur bir bireyin intihar etmesinin ardından vuku bulan intiharlar: Meşhur kişiler gözlemciler için birçok farklı açıdan model alınabilmektedirler. Modellerin giyim tarzları, kullandıkları eşyalar, icra ettikleri meslekler model alınabildiği gibi sergiledikleri davranışlar da gözlemciler tarafından taklit edilebilmektedir. Taklit edilebilen davranışlardan biri de intihar davranışlardır. Bu duruma Nirvana grubunun solisti Kurt Cobain'in intiharı bir örnektir. Kurt Cobain'in intiharı sonrası birçok genç Cobain'in intihar davranışını taklit ederek hayatlarına son vermiştir. Bazı hayranları Cobain gibi hayatlarına son vermeden önce intihar notları bırakmıştır. Cobain'in intiharı sosyal öğrenme kuramında yer alan gözlemcinin canlı bir modelin sergilediği davranışı model alıp sergilediği gözlem yoluyla öğrenmeye bir örnektir.

2- Gözlemcinin kendisini intihar eden kişiyle özdeşleştirmesi sonucunda vuku bulan intiharlar: Sosyal öğrenme kuramına göre model alınacak bireyin özellikleri gözlemcinin model seçmesinde rol oynamaktadır. Seçilecek modelin gözlemciyle benzer yaşantılara sahip olması, benzer yaş gurubunda olması, benzer cinsiyette olması gibi benzerlikler gözlemcinin model almasında rol oynayan faktörlerdir. Bu benzerliklerin oranı kişinin kendisini model ile özdeşleştirmesine ve modelin davranışlarını taklit etmesinde rol oynayabilmektedir. Wasserman'ın (1984) tanımlamış olduğu bu intihar türüne Cengiz (2009), Johann Wolfgang von Goethe tarafından kaleme alınan Genç Werther'in Acıları kitabın yayımlanmasından sonra gerçekleşen intihar vakalarını örnek vermiştir. Bir basılı medya ürünü olan bu kitabın sonunda birçok olumlu kişisel özelliğe sahip olan ana karakter Werther intihar etmektedir. Sembolik bir model teşkil eden Werther'in intiharı sonucunda Avrupa'da birçok genç erkek bu davranışı model alarak intihar etmiştir. Bu intiharları gerçekleştirenler arasında Werther'in intihar ettiği esnada giymekte olduğu betimlenen giysilere benzer kıyafetleri de modelleyerek yaşamına son veren okurlar bulunmaktadır. Yaşanan intiharlarda hayali bir karakter olan Werther'in intihar ettiği sırada giydiği kıyafetlere benzer kıyafetler giyerek intihar edenler olmuştur. Kitap, intihar vakalarının ortaya çıkmasıyla bazı ülkelerde yasaklanmıştır. Werther'in modellenmesi o kadar dikkat çekici bir hal almıştır ki Leipzig'de eserin yanısıra Werther'in giyim şekli de yasaklanmıştır

(Erkurt ve Şen, 2022, s. 1477). Bu durum aynı zamanda kurgusal bir sembolik modelin davranışlarının gözlem yoluyla öğrenilerek taklit edilmesine bir örnek teşkil etmektedir.

Yukarıda bahsedilen intihar vakalarından etkilenerek medyada sergilenen intihar öykülerinin izleyen süreçte gerçekleşen intiharlarla ilişkilendirilebileceğini düşünen Philips (1974), Werther etkisini ortaya atmıştır. Philips, medya ve intihar arasındaki ilişkiyi bulmaya yönelik yürüttüğü çalışmalarla ünlü bir kişinin intiharının medyada yer bulmasını takip eden ilk ay içerisinde intihar oranında anlamlı bir artış olduğunu ortaya koyarak bu etkiye "Werther Etkisi" adını vermiştir. Werther etkisi kapsamında ele alınabilecek birçok vaka vardır. Bu vakaların ülkemizde gerçekleşmiş olan bir örneği ise Beşir Fuat'ın intiharının ardından gerçekleşen intihar vakalarıdır. 5 Şubat 1987 tarihinde Beşir Fuat'ın intihar etmesinin gazetelerde yayımlanmasının akabinde Beşir Fuat'ın intihar yöntemini birebir taklit ederek intihar eden ve intihar teşebbüsünde bulunan kişiler olmuştur (Cengiz, 2009, s. 24).

İntihar davranışı aynı zamanda akran zorbalığının bir sonucu olarak da vuku bulabilmektedir. Akran zorbalığı sonucunda günümüze yakın zamanda gerçekleşmiş intihar örneklerden biri boyunun kısa olmasına yönelik sözel akran zorbalığına uğrayan bir ortaokul öğrencisinin intihar etmesidir (Sabah, 2024). İntihar davranışının hem gözlem yoluyla öğrenilebilecek bir davranış olduğu hem de akran zorbalığının sonucunda gerçekleşebildiği göz önünde bulundurulduğunda medyada iki olguyu da birlikte barındıran içeriklere oldukça dikkatli yaklaşılması gerektiği değerlendirilmektedir.

İsteğe bağlı yayıncılık yapan platformlardan biri olan Netflix'in 31 Mart 2017 tarihinde yayımlamaya başladığı "Ölmek İçin 13 Sebep" (13 Reasons Why) isimli dizisi medyada akran zorbalığı ve intihar içeriklerinin bir arada bulunduğu bir örnektir. Dizi, 17 yaşındaki bir lise öğrencisi Hannah'ın intiharını ve onu bu sürece iten yaşam öyküsünü konu almaktadır. Hannah, edeceği intihardan sorumlu tuttuğu 13 kişiye intihar etmesine sebep olmuş olayları anlattığı 13 kaset doldurur. Dizinin ilk sezonunda Hannah'ın doldurduğu bu 13 kaset her bölümde bir kasetteki hikâye anlatılacak şekilde işlenmektedir. "Ölmek İçin 13 Sebep" dizisine yönelik yapılmış bir çalışma, bu dizinin yayımlanmasından sonra 10-17 yaş arası çocukların intihar oranının anlamlı bir şekilde arttığını ortaya koymuştur. (Bridge vd., 2020).

Yukarıda medya yoluyla gösterilen sembolik modellerin model alınması sonucunda gözlemciler tarafından gerçekleştirilen davranışlar örneklendirilmiştir. Olumlu ve olumsuz sonuçlar meydana getirebilen medyanın olumsuz etkilerinden kaçınabilmek için ailelerin ve çocukların medyayı bilinçli kullanması oldukça önemlidir. Bu bağlamda medyanın nasıl

kullanıldığı önem teşkil etmektedir. Bilinçli bir şekilde tüketilen medya, izleyiciye fayda sağlayabilecekken medyanın bilinçsiz şekilde medya tüketimi ise gözlemcinin medyanın zararlı sonuçlarına maruz kalmasında etkili olmaktadır.

Sonuç olarak, medyada gösterilen sembolik modeller, özellikle küçük yaştaki izleyiciler tarafından model alınarak sergiledikleri davranışlar taklit edilebilmektedir. Bundan dolayı medyada gösterilen davranışlar ve medyanın bu davranışları sunuş şekli oldukça önemlidir. Medya içerik üreticilerinin, izleyicilerin gözlemledikleri davranışları taklit edebileceği biline sahip olarak içerik üretmelerinin topluma yararı olacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM 5

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde çalışmanın örneklemini oluşturan "Duy Beni" ve "Tozluyaka" dizilerinden elde edilen bulgulara yer verilecektir.

5.1. TOZLUYAKA

Tozluyaka dizisinin ilk bölümü 27 Haziran 2022 tarihinde FOX logolu yayın kuruluşu aracılığıyla ekranlara getirilmiştir. Pazartesi günleri saat 20:00'de yeni bölümleri yayınlanmış olan Tozluyaka dizisinin türü FOX logolu yayın kuruluşunun internet sitesinde bulunan dizi künyesinde Gençlik-Dram olarak belirtilmektedir. 26 bölüm boyunca yayınlanan dizi 25 Aralık 2022 tarihinde ise final bölümünü yayınlamıştır.

5.1.1. Tozluyaka Dizisinin Konusu

Ali (Yangın Ali), Sinan (Arap), Zeynep (Zeyno) ve Vefa isimli dört yakın arkadaş İstanbul'un Tozluyaka Mahallesi'nde yaşamaktadır. Çok çalışkan ve başarılı bir öğrenci olan Vefa, Yağızoğlu Kolejinden bir başarı bursu kazanmış ve orada okumaya başlamıştır. Vefa, yılsonunda okulu Yağızoğlu Kolejinde düzenlenen bahar şenliğine katılır. Bu şenlik sırasında okulun en üst katından düşerek hayatını kaybeder.

Berk, Cemre, Hazal, Çağrı ve Ege ise Yağızoğlu Kolejinde okumakta olan öğrencilerdir. Berk, okulun sahibi olan Kenan Yağızoğlu'nun oğludur. Çağrı ise okulda çalışmakta olan beden eğitimi öğretmeni Önder'in oğludur. Kenan ve Önder liseden beri arkadaşlardır. Berk, Cemre, Hazal, Çağrı ve Ege'nin Vefa'nın ölümüne dair bilgisi olduğu açıktır fakat bunu saklamaktadırlar. Önder, çocukların tüm bildiklerini polise anlatmasını isterken Kenan, Vefa'nın ölüm sebebini açığa çıkartacak delilleri karartmaya çalışmaktadır.

Kenan Yağızoğlu ve Vefa'yı son gören öğrenciler olan Berk ve arkadaşları Vefa'nın intihar ettiğini iddia etmektedir. Fakat yakın arkadaşları Vefa'nın kendini öldüreceğine inanmamaktadırlar. Vefa'nın okulun en üst katından itilmiş olduğunu düşünmektedirler. Fakat Kenan Yağızoğlu'nun yönlendirmeleri, delillerin kapatılması ve Berk ve arkadaşlarının verdiği yalan ifadeler sonucunda Vefa'nın intihar ettiğine kanaat getirilmiş ve dosya kapatılmıştır.

Kenan Yağızoğlu, Vefa adına Yağızoğlu Kolejinde bir bursluluk sınavı yapılacağını ve başarılı öğrencilere burs verileceğini duyurur. Bu sınava iki gün kala Ali'nin evinin kapısına üzerinde kendi ismi yazılı olan bir zarf bırakılır. Zarfın bursluluk sınavında sorulacak olan soruların cevabı ve "VEFA ÖLDÜRÜLDÜ. KATİL OKULDA!" yazan bir not bulunmaktadır. Böylelikle arkadaşlarının öldürüldüğünü düşünen Ali, Sinan ve Zeynep; Vefa'nın katilini bulmak için sınavda sorulacak soruların cevaplarını ezberleyerek Yağızoğlu Kolejinde okumaya ve arkadaşlarını öldüren kişiyi aramaya başlarlar.

5.1.2. Tozluyaka Dizisinin Karakterleri

Aşağıda Tozluyaka dizisindeki akran zorbalığı süreçlerine dâhil olmuş, çoğunluğu öğrencilerden oluşan karakterler ve karakterlerin hayat hikâyelerine dair bilgiler derlenmiştir. Öğrencilerin yanı sıra görevlerini Yağızoğlu Kolejinde icra eden ve akran zorbalığının önlenmesinde büyük sorumluluğu bulunan bazı karakterlerin özelliklerine ve hikâyelerine de yer verilmiştir. Karakterler, aynı zamanda bu çalışmada yer alan akran zorbalığı rolleri başlığında yer verilen roller kapsamında da değerlendirilerek akran zorbalığı sürecine hangi rol ile dâhil oldukları ile ele alınmışlardır.

Vefa

Başarılı ve çalışkan bir çocuktur. Empati duygusu yüksektir. Sakin bir çocuk olan Vefa, saldırgan davranışlar sergilememektedir. Burs kazandığı okul olan Yağızoğlu Kolejinde sözel, fiziksel ve sosyal akran zorbalığına uğramıştır. Vefa, akran zorbalığı sürecinde kurban olarak yer alarak sürecin sonunda hayatını kaybetmiştir.

Ali

Lakabı Yangın Ali'dir. Küçükken babası olarak tanıdığı kişiyi kaybeden Ali annesi ile yaşamaktadır. Biyolojik babası Kenan Yağızoğlu'dur. Fakat annesi bu gerçeği Kenan'dan ve Ali'den saklamaktadır. Ali, arkadaşlarına çok önem vermektedir. Saldırganlık davranışları sergileyebilmektedir. Ali, arkadaşları Sinan ve Zeynep ile burs kazanarak başladığı Yağızoğlu Kolejinde akran zorbalığının birçok farklı türüne maruz bırakılmıştır.

Sinan

Lakabı Arap'tır. Babası ve abisi ile yaşamaktadır. Annesi cezaevindedir. Akademik olarak başarılı bir öğrenci değildir. Sinan, minik çatışmaları kavgalara dönüştürebilmekte ve saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir. Sinan, akran zorbalığı kurbanlarından biridir.

Zeynep

Annesi ile yaşayan Zeynep, öfkeli bir çocuktur. Babasını uzun zamandır görmemekte ve çok özlemektedir. Annesi, babasının onları terk ederek başka bir aile kurduğu gerçeğini kızı Zeynep'ten saklamaktadır. Kızının bir erkek çocuğu gibi giyindiğini düşünmekte olan annesi, genç bir kız gibi giyinmesi konusunda Zeynep'e baskı yapmaktadır. Zeynep, saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir. Akran zorbalığı sürecinde kurban olarak yer almaktadır.

Ferdi

Ali ve arkadaşları gibi Tozluyaka'da yaşamaktadır. Ferdi, sık sık Ali ve arkadaşlarına yardımcı olmaya çalışmaktadır. Fakat çoğu kez dışlanmakta ve yalnızca çıkar durumunda kendisi ile arkadaşlık edilmektedir. Alilerin arkadaş grubuna dâhil olabilmek adına Ali'nin okul çantasını taşımak gibi davranışlar sergileyen Ferdi, bir gönüllü kurbandır.

Berk

Babası okulun sahibi olan Berk, oldukça popüler bir çocuktur. Babası Kenan, Berk'e psikolojik ve fiziksel şiddet uygulamaktadır. Berk, babasının onu sevmediğini hissetmekte ve bunu sık sık dile getirmektedir. Espri yeteneği yüksek bir çocuktur. Sık sık saldırgan davranışlar sergilemektedir. Cemre'yi sevmektedir. Arkadaşları arasında baskın bir karakter olan Berk, birçok akranını çeşitli şekillerde akran zorbalığına maruz bırakmaktadır. Berk, bir zorbadır.

Cemre

Cemre küçüklüğünde evin bahçesinde kardeşiyle birlikte oynarken erkek kardeşi havuza düşmüş ve boğularak ölmüştür. Babası kardeşinin ölümünden Cemre'yi sorumlu tutarak evi terk etmiştir. Cemre ve annesi ile yaşamaktadır. Annesi, Cemre'nin kilosunu koruması için kızına baskı yapmaktadır. Yeme bozuklukları geliştiren Cemre, blumia nervosa hastalığına sahiptir. Yeme atakları yaşayıp sonrasında kilo almamak amacıyla istifra etmektedir. Bununla birlikte sinir krizleri geçirerek saldırgan davranışlar sergilemektedir.

Hazal

Hazal, ailesi ile zengin bir ailenin yanında kalmaktadır. Hazal'ın ailesi yanlarında kaldıkları ailenin yardımcıları olarak çalışmaktadırlar. Hazal'ın Yağızoğlu Kolejindeki eğitim masraflarını da ailesinin hizmet ettiği aile karşılamaktadır. Hazal, ailesinin zengin olmadığı öğrenilirse arkadaşlarının onu dışlayacağından korktuğu için ekonomik durumunu gizlemektedir. Hazal, aktif olarak zorbalık davranışları gösterse de genellikle zorbalığı başlatan kişi olmamaktadır. Bundan dolayı Hazal akran zorbalığı sürecinde zorbanın asistanı/takipçisi olarak değerlendirilebilir.

Çağrı

Annesi ve babası arasındaki kavgalara ve problemlere sık sık şahit olmaktadır. Babası aynı zamanda Yağızoğlu Kolejinde beden eğitimi öğretmenidir. Çağrı'nın arkadaşlarının çoğu zorbalık davranışları sergilemekte ya da zorbalık davranışlarına destek olmaktadır. Dizinin ilk yarısında Çağrı da zorbalığı başlatan kişi olmasa da zorbanın asistanı olarak akran zorbalığı sürecinde yer almıştır. Fakat sonrasında yapılan zorbalıklardan rahatsız olmaya başlamıştır. Zorbalık davranışlarından rahatsızlık duymasına rağmen arkadaşlarının tehditleri sebebiyle sesini çıkaramamış olan Çağrı, bu yönüyle akran zorbalığı sürecindeki seyirci rolüyle de değerlendirilebilir.

Ege

Berk'in yakın arkadaşıdır. Annesi ve babası evi terk edip Ege'yi yalnız bırakmışlardır. Ege bu duruma çok üzülse de duygularını çevresine belli etmemektedir. Ege, Berk gibi akran zorbalığını başlatan kişi olmasa da aynı şekilde zorbalık davranışlarını sergileyerek aktif bir şekilde zorbalık yapmaktadır. Dolayısıyla Ege, bu çalışmada bahsedilmiş olan zorbanın asistanı/takipçisi rolündedir.

Duru

Yağızoğlu Kolejinde okumaktadır. Sınıf arkadaşlarının Vefa'ya uygulamış olduğu akran zorbalığını görmüş ve durumdan rahatsız olmuştur. O sırada sesini çıkarmasa da sonrasında Vefa'yı kimin öldürdüğünü bulmak için okula gelen Ali, Sinan ve Zeynep'e yardım etmiştir. Duru akran zorbalığı sürecinde kurbanın olası savunucusu olarak yer almıştır.

Ayla

Cemre'nin annesidir. Berk'in babası Kenan ile ilişkisi vardır. Kilosuna oldukça dikkat etmektedir. Kızı Cemre'nin Berk ile olan ilişkisini oldukça önemsemektedir. Güzel görünmek, Ayla için çok önemlidir. Yalnızca kendi görünüşüne değil kızının görünüşüne de çok önem vermektedir. İdeal kilosunun üzerine çıktığını fark ettiği zamanlarda kızına kilosunu koruması hakkında baskı yapmakta ve kızı yapmayı istemese dahi kızına diyet yapması için baskı yapmaktadır.

Kenan Yağızoğlu

Yağızoğlu Kolejinin sahibidir. Oğlu Berk'e şiddet uygulamaktadır. Futbolcu olmak istemiştir fakat olamamıştır. Bu nedenle oğlu Berk'ten futbolda çok iyi olmasını beklemektedir. Fakat Berk bu konuda o kadar yetenekli değildir. Bundan dolayı Kenan, oğlu Berk'i başarısız ve yetersiz olmakla suçlamaktadır. Vefa'nın ölümünün aydınlatılmasına yardımcı olacak bilgileri ve delilleri saklamıştır. Kenan, Ali'nin kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra futbol konusundaki yeteneğinden dolayı Ali'ye oldukça ilgili

davranmıştır. Kenan, her durumda kendini düşünen oldukça bencil bir insandır. Kendi çıkarları için etrafındaki herkese zarar verebilmektedir. Saldırgan davranışların yanı sıra etik olmayan davranışlar da sergileyebilmektedir.

Önder

Zorbalığa uğradığını fark ettiği öğrencilere yardımcı olmayan çalışan beden eğitimi öğretmenidir. Yağızoğlu Kolejinde öğretmenlik yapan Önder, aynı zamanda Çağrı'nın babası ve Kenan'ın lise arkadaşıdır. Önder, Kenan'a birçok konuda karşı çıkmakta ve öğrencilerine destek olmaya çalışmaktadır.

5.1.3. Dizide Tespit Edilen Akran Zorbalığı Örnekleri

Bu çalışmada değerlendirilmek üzere seçilen dizilerden biri olan ve 26 bölümden oluşan Tozluyaka dizisi izlenerek akran zorbalığı kapsamında değerlendirilmiştir. Aşağıda akran zorbalığı içerdiği düşünülen her bölümden örnek sahneler derlenmiş ve tablo haline getirilmiştir. Akran zorbalığı tespit edilmeyen bölümler için tablo oluşturulmamıştır. Tespit edilen akran zorbalığının türü ile akran zorbalığı sürecinde yer alan zorbalar ve kurbanlar da tablolarda belirtilmiştir. Tablolarda örnek sahne adı altında numaralandırılmış sahneler her bir bölümün başlığı altında yapılan açıklamalarla detaylandırılmıştır. Tozluyaka dizisinin bazı sahnelerinin ise sosyal öğrenme kuramına örnek teşkil edebilecek nitelikte olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın temelini oluşturan kuram olan sosyal öğrenme kuramını örneklendirebilmek amacıyla bu nitelikteki sahnelerin açıklamasına da bulundukları bölümün içerisinde yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

Tablo 1

Tozluyaka Dizisinin 1. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Ali	Ferdi	Sosyal Zorbalık
2	Berk ve arkadaşları	Ali ve arkadaşları	Sözel Zorbalık
3	Hazal	Vefa	Sözel Zorbalık
4	Berk ve Ege	Vefa	Sosyal Zorbalık
5	Berk	Cemre	Cinsel Zorbalık
6	Berk	Vefa	Sosyal Zorbalık, Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Ferdi, evinin bahçesinde uyumakta olan Ali'yi uyandırır ve okula koşmasını söyler. Okula doğru koşmaya başlayan Ali, peşinden gelen Ferdi'ye "Tamam, sen gelmiyorsun" der. Ferdi, Ali ve arkadaşları gibi Tozluyaka'da yaşamakta olan ve ihtiyaçları olduğu her anda onlara yardımcı olmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda Ali ve arkadaşları ile vakit geçirebilmek için yer yer Ali'nin okul çantasını taşımaktadır. Dizinin birçok sahnesinde gruba dâhil olmak için çabalamakta fakat grup tarafından reddedilmektedir.

Örnek Sahne 2: Berk ve arkadaşları Hazal, Cemre, Ege ve Çağrı yatta vakit geçirmektedirler. Bu sırada Ali ve arkadaşları Vefa, Zeynep ve Sinan da Sinan'ın ailesine ait olan teknede müzik eşliğinde dans etmektedirler. Berk ve arkadaşları, Ali ve arkadaşlarının açtığı müziklerden rahatsız olurlar. Bunun üzerine iki grup arasında bir çatışma yaşanır. Berk: "Normalde bu işler önce kimin geldiğine bakar. Ama sizin orada belli ki öyle değil. Kim nereye çökerse tabi. Eyvallah" sözlerini sarf eder. Böylelikle Ali ve arkadaşlarına maddi durumları üzerinden rahatsız edici ifadeler sarf edilmeye başlanmış olur.

Örnek Sahne 3: Vefa, Hazal'a ondan hoşlandığını söyler ve sevgili olmayı teklif eder. Hazal bunun üzerine Vefa'ya "Sen hiç aynada bakıyor musun kendine? Şu tipine, üstünden dökülen şu çakma kıyafetlerine, yaşadığın yere? Sen kimsin? Ne zannediyorsun

kendini be? Sen şimdi bu okula girebildin diye biz seninle eşitlenmiş mi olduk? Sen kafayı yemişsin" cümlelerini sarf eder. Sonrasında Vefa'nın kendisine almış olduğu kolyeyi çıkartır ve "Ay bunu da al kararmadan götür ver birine. Mahallende vardır denginde bir varoş gülü" diyerek oradan uzaklaşır.

Örnek Sahne 4: Ege, Vefa'yı kolundan tutarak Berk'in yanına götürür. Berk: "Bunun ne işi var aramızda? / Ege: Harbiden lan, senin ne işin var burada?" sözleriyle Vefa'yı dışlarlar. Ardından Berk, Ege ve Çağrı gizlice uyuşturucu ile karıştırdıkları içkiyi Vefa'ya verirler ve içmesi için onu zorlarlar. Böylelikle Vefa haberi olmadan uyuşturucu kullanmış olur. Bu sahne yalnızca akran zorbalığı davranışlarını değil dizide yer alan karakterin sağlığa zararlı maddeler kullanmasını göstererek de izleyiciler için olumsuz bir örnek oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu zararlı maddeleri kullanan çocuklar, arkadaşlarının bu maddeyi bilgisi dışında kullanmasına sebep olmuşlardır. Suç teşkil edebilecek bir davranışın yer aldığı bu sahnenin, özellikle küçük yaştaki izleyiciler için oldukça olumsuz bir davranış örneği olduğu değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 5: Berk, Hazal'ı kendisiyle birlikte olmaya zorlar. Hazal istemediğini belirtmesine rağmen kıyafetlerini çıkartmaya çalışır. "Berk: İtiraz ettikçe daha çekici oluyorsun. / Hazal: Berk yapma diyorum farkında mısın? Berk ne yapmaya çalışıyorsun sen? Olmaz diyorum. Bırakır mısın beni? İstemiyorum diyorum sana Berk. / Berk: Ben nerede ne zaman istersem orada olur."

Örnek Sahne 6: Vefa, Berk'in Hazal'ı maruz bıraktığı cinsel tacize tanık olur. Berk, Vefa'ya iftira atar ve arkadaşlarına Hazal'a tecavüz etmeye çalışan kişinin Vefa olduğunu söyler. Çağrı ve Ege, Vefa'ya saldırır. Vefa'ya fiziksel şiddet uygulandığı sırada Hazal sessiz kalır ve kendisine saldıran kişinin Berk olduğunu söylemez. Vefa bu sahnede hem sosyal zorbalığa hem de fiziksel zorbalığa maruz kalmıştır.

2. BÖLÜM

Tablo 2

Tozluyaka Dizisinin 2. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Okul Bahçesindeki Öğrenciler	Ali, Sinan ve Zeynep	Sözel Zorbalık, Sosyal Zorbalık
2	Berk, Çağrı ve Ege	Vefa	Sosyal Zorbalık, Fiziksel Zorbalık
3	Berk	Hazal	Sosyal Zorbalık

Örnek Sahne 1: Ali, Sinan ve Zeynep okulun bahçesinden geçerken diğer öğrenciler arkalarından "Bunların ne işi var ya hala burada?", "Bunlar zaten niye buradaydı ki?" gibi sözel zorbalık teşkil eden ifadeleri kullanırlar. Bu durum aynı zamanda sosyal zorbalık olarak da değerlendirilebilir. Ali, Sinan ve Zeynep; okulda oldukça popüler olan Berk ve arkadaşları tarafından zorbalık görmektedirler. Bundan dolayı okuldaki çoğu öğrenci Ali, Sinan ve Zeynep'ten uzak durmakta ve onları dışlamaktadır. Ali ve arkadaşlarının maruz kaldığı bu dışlanma durumu sosyal olarak da zorbalığa uğradıklarını göstermektedir.

Örnek Sahne 2: Berk'in Vefa'ya iftira atması sonucunda Ege ve Çağrı öfkeyle Vefa'ya saldırırlar. Berk arkadaşlarını tutarak Vefa'ya şiddet uygulamalarını engellemeye çalışır. Fakat Hazal'a saldıranın Vefa değil kendisi olduğu gerçeğini söylemez. Çağrı, Vefa'ya fiziksel şiddet uyguladığı esnada Vefa kafasını lavabonun kenarına çarpar. Berk, Ege ve Çağrı; Vefa'nın öldüğünü düşünürler.

Örnek Sahne 3: Berk, Hazal ile konuşmak için Hazal'ın yaşadığı eve gider. Hazal telaşla Berk'i evin çevresinden uzaklaştırmaya çalışır. Bunun sebebi arkadaşlarına maddi durumu hakkında yalan söylemesidir. Hazal'ın babasının evin önüne gelmesiyle birlikte evin şoförlüğünü yaptığı ortaya çıkar. "Berk: Asıl film burada dönüyormuş. Zenginim diye herkesi kandıran fakir kız Hazal. Oscar'lık performans." Hazal'ın kendisine cinsel tacizde bulunanın Vefa değil de Berk olduğunu itiraf etmesinden korkan Berk, Hazal'ı yıllardır maddi durumuyla ilgili yalan söylediği gerçeğini tüm okula söylemekle tehdit etmeye başlar. Böylelikle Hazal korkar ve sessiz kalmaya devam eder.

3. BÖLÜM

Tablo 3

Tozluyaka Dizisinin 3. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Okuldaki öğrenciler	Hazal	Sözel Zorbalık, Siber Zorbalık
2	Berk ve Ege	Çağrı	Sosyal Zorbalık

Örnek Sahne 1: Hazal'a tecavüz etmeye çalışan kişinin Vefa olmadığı öğrenilir. Ertesi gün Hazal okula gittiğinde "Yalancıya bak. Utanmadan gelmiş okula.", "Ne yüzle geliyorsa hala. Bu kadar olmaz valla.", "Vefa senin yüzünden öldü.", "İftiracı seni, utanmaz." ifadelerine maruz kalır. Hazal'ın telefonuna bildirimler gelmeye başlar. Takipçileri Hazal'a internet üzerinden rahatsız edici mesajlar yollamaya ve onu takip ediyor oldukları sosyal medya hesaplarından çıkarmaya başlarlar.

Örnek Sahne 2: Berk ve Ege, kendi arkadaş gruplarının içerisinde olmasına rağmen sık sık Çağrı'ya çok zeki olmadığına yönelik imalarda bulunup sözel zorbalık yapmaktadırlar. Çağrı'nın babası Önder, Berk, Çağrı ve Ege'yi; Ali, Sinan ve Zeynep ile kavga etmemesi için yönlendirir. Berk ve Ege bunu kabul etmez ve ortamdan ayrılırlar. Fakat Çağrı aralarındaki husumetin son bulması amacıyla Ali ile el sıkışır. Sonrasında Çağrı arkadaş grubunun yanına gittiğinde Berk ve Ege: "En yakın arkadaşı da Ali'dir artık bunun.", "Özür de diledin mi lan bari? Affet Ali ağabey diye kapandın mı ayağına?" ifadelerinde bulunurlar. Berk ve Çağrı, Ali ve arkadaşları ile vakit geçirirse gruptan dışlanacağını belli ederek sosyal zorbalık örneği sergilemişlerdir.

Bu çalışmada daha önce bahsedildiği üzere öğrenmenin nasıl gerçekleştiğine dair farklı öğrenme kuramları bulunmaktadır. Sosyal öğrenme kuramının ortaya koyduğu üzere; birey başka bir kişinin davranışını gözlemleyerek de öğrenebilmektedir. Tozluyaka dizisinde akran zorbalığı davranışları sergilemekte olan bazı çocukların ebeveynlerinin de benzer düşünce ve davranış kalıplarına sahip olduğu görülmektedir. Tozluyaka dizisinin üçüncü bölümünde de bu duruma örnek teşkil edilebilecek bir sahne bulunmaktadır. Bahse konu

sahnede Cemre, Berk, Cemre'nin annesi Ayla ve Berk'in babası Kenan evin önünde konuşmaktadırlar: Ayla: "Cemre, kızım ne oluyor? Nedir bu üstünün başının hali? Nereden buldun bunları? / Berk: Çöplükten. Yeni arkadaşları vermiştir. Ne oldu? Varoşun prensesi mi yaptılar seni? / Ayla: Ne çöplüğü, ne arkadaşı? Cemre, kızım ne oluyor? / Berk: Cemre yeni arkadaşlar yapmış Ayla Teyze. Ben onu ararken o okula gelen yeni burslu varoşlarla takılıyordu. Hatta biriyle samimiyeti o kadar ilerletmişti ki o Ali denen *** Cemre'yi öpüyordu. ("***" şeklinde belirtilen ve küfür olduğu düşünülen kelime bip sansüründen dolayı anlaşılamamıştır.) / Ayla: Berk sen ne diyorsun? Cemre, Ali kim?/ Kenan: Bizim yeni burslumuz. / Ayla: Bravo Cemre. Kızım senin dengin olmayan insanlarla ne işin var? Hayır konuşurken bile sinirlerim bozuluyor."

Yukarıdaki diyalogdan görüldüğü üzere Berk, Kenan ve Ayla; Cemre'nin Ali ile yakın olmasından oldukça rahatsızlık duymaktadır. Kenan, Ali'yi 'yeni burslumuz' olarak tanıtmaktadır. Aynı şekilde oğlu Berk de Ali, Ali'den ve yaşadığı mahalleden bahsederken "varoş", "çöplük" gibi ifadeler kullanmaktadır. İkisi de Ali'yi maddi durumu üzerinden tanımlamakta ve maddi durumu iyi olan Cemre'nin Ali ile takılmaması gerektiğini ifade etmektedirler. Aynı şekilde Cemre'nin annesi Ayla da kızına ekonomik durumları arasında büyük bir fark bulunmayan insanlarla arkadaşlık etmesi gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Okulda popüler bir öğrenci olan Berk, tanıştıkları ilk günden beri Ali ve arkadaşlarına zorbalık yapmaktadır. Bu zorbalıklar çoğunlukla maddi durumları ve hayat tarzları üzerinden sergilenen zorbalıklardır. Bahse konu sahnede de Berk'in maddi durumları kendileri kadar iyi olmayan insanlara bakış açısının ve davranış şeklinin çevresinde oldukça geçerli görüldüğü değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda Berk'in bu davranışlarında sosyal öğrenmenin etkisi olabileceği düşünülmektedir.

4. BÖLÜM

Tablo 4

Tozluyaka Dizisinin 4. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Hazal	Vefa	Sosyal Zorbalık

Bölüm içerisinde Kenan oğlu Berk'e cezasının bittiğini ve odadan çıkabileceğini söyler. Fakat cevap alamaz. Sonrasında babası Berk'in olduğunu düşündüğü odaya, bodrum katına iner. Bodrum katındaki odada yalnızca üzerine yatılabilecek bir şilte vardır. Odanın duvarlarındaysa Berk'in yazdığı birçok yazı ve yaptığı çizimler bulunmaktadır. Kenan'ın oğlunu cezalandırmak için onu içerisinde yalnızca yatak bulunan bir odada kalmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Berk, Ali tarafından Vefa'nın öldüğü gece ile ilgili bilgi vermesi için kaçırılmıştır. Berk kendine gelirken sayıklamaktadır: "Baba, tamam özür dilerim. Tamam, bir daha yapmayacağım. Hadi lütfen, tamam." Berk, babası Kenan'ın hoşuna gitmeyen davranışlar sergilediğinde babası tarafından bodruma kapatılarak cezalandırılmaktadır. Berk de benzer şekilde arkadaşları hoşuna gitmeyen davranışlar sergilediklerinde onları çeşitli şekillerde cezalandırmaktadır. Bu durumun sosyal öğrenme sürecine örnek teşkil ettiği değerlendirilmiştir.

Berk bu bölümde Ali'yi kaçırarak bir otobüsün içerisinde onu alıkoymuştur. Fakat bu sahne akran zorbalığı altında değerlendirilmemiştir. Ali'nin Berk'i kaçırıp alıkoyması ve ona şiddet uygulaması suç teşkil eden bir davranış olmasına karşın zorbalık içermemektedir. Bunun sebebi bir saldırganlık davranışının akran zorbalığı olarak tanımlanabilmesi için gereken 3 temel koşulun bir arada bulunmuyor olmasıdır. Bu üç temel koşul çalışmada daha önce bahsedilmiş olan güç eşitsizliği, sistematik tekrar ve kasıtlılıktır.

Örnek Sahne 1: Vefa'nın öldüğü geceye ait bir kesit ekrana gelir. Vefa kendisine atılan iftira sonrasında Hazal ile konuşarak gerçekleri itiraf etmesini ister. Hazal bunu kabul etmez. Gerçekleştirdikleri konuşma sonrasında Vefa okulun çatısına çıkarak intihar eder. Vefa: "Neden yaptın bana bunu? Ne istedin benden? Neden? / Hazal: Vefa ben özür dilerim. / Vefa: Özür dileme benden. Şu halime bak Hazal! Öldürecekler beni. Şimdi gel, şimdi benimle geliyorsun ve herkese gerçek olanı anlatıyorsun. 'Vefa masum' diyorsun. Yoksa çok kötü şeyler olacak Hazal. / Hazal: Ben yapamam. Yapamam ben. / Vefa: Yapamazsın. Hazal beni delirtme. Bir insana böyle bir iftira atılmaz. Sizin gibi değilim. Annem babam yok arkamda. Hapse bile girebilirim Hazal. Bana bunu yapma Hazal. Yardım edeceksin yoksa ölürüm ben. Yalvarıyorum Hazal, bana yardım edeceksin. / Hazal: Özür dilerim. Öleceğini bilsem de yapamam Vefa. Özür dilerim."

5. BÖLÜM

Tablo 5

Tozluyaka Dizisinin 5. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Berk ve arkadaşları	Vefa	Fiziksel, Sosyal, Sözel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Duru, Vefa'nın öldüğü gece Berk, Çağrı ve Ege'nin Vefa'yı dövdüğünü görüp telefonuyla görüntü kaydı alır. Zorbalık karşısında sesini çıkarmaktan korktuğu için görüntüyü gizli bir hesaptan Vefa'nın yakın arkadaşı Ali'ye gönderir. Duru olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Vefa'yı dövdüklerini gördüm. Yaptıkları ortaya çıksın istedim. Hep ezikliyorlardı Vefa'yı. Klasik zengin zorbalığı işte."

Aynı zamanda bu bölümde Berk ile babasının bir yüzleşme sahnesi ekranlara getirilmiştir. Berk babası ile ilgili hislerini şu sözlerle dile getirmiştir: "Ben fark ettim ki ben babamın beni sevip sevmediğini bilmiyorum. Biz pek konuşmadığımız için. Yani konuşamadığımız için. Bana son söylediklerin… 'Bana hiç çekmemişsin, benim çakmam bile olamazsın' diye aşağılamıştın ya hani sen beni. Cemre'yi kaybetmiştim, senin için ben koca bir hiçtim. Ben kaybolsam bile fark etmeyecektin beni. Ben de merak ettim. Çok merak ettim. Eğer bana bir şey olursa babam gerçekten ne düşünür? Ne yapar? Çünkü üzülürse beni seviyor demektir."

6. BÖLÜM

Tablo 6

Tozluyaka Dizisinin 6. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Tuvalette bulunan kız öğrenci	Cemre	Sözel Zorbalık
2	Ege ve Hazal	Ali, Sinan ve Zeynep	Sosyal Zorbalık, Siber Zorbalık

Ali, öğrencilerin birbirleri ile kaynaşması amacıyla verilen bir ödev kapsamında Berk'in evine gider. Kenan da onlara katılır ve Berk'in bir çocukluk anısını anlatmaya başlar. Bu sırada Berk rahatsız olur ve kaba bir şekilde Ali'ye artık gitmesini söyler. Kenan da oğlu Berk'ten Ali'ye karşı yaptığı saygısızlık için özür dilemesini ister. Bunun üzerine Berk: "Üzgünüm ama ben kime saygı duyup duymayacağımı senden öğrendim. Ne diyordun hep baba? Her zaman vasat, basit, sorunlu insanlar çıkacak karşınıza. Ama onlar sizin işçiniz, çalışanınız, şoförünüz olacak. Onlar küçük istasyonlar. Oralarda takılmayacaksınız. Bence biz burada çok bile takıldık baba" şeklinde karşılık verir. Berk'in bu cümlelerinin babasının tutumlarını yansıttığı görülmektedir. Bundan dolayı bu sahnenin sosyal öğrenme sürecine örnek teşkil edecek nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Örnek Sahne 1: Cemre yeme bozukluğu yaşamaktadır. Çok kısa sürede çok fazla miktarda yiyecek tüketip sonra istifra etmektedir. Cemre, okul tuvaletinde bu süreci tekrarlarken o sırada tuvalette bulunan bir öğrenci "Başladı yine bizim blumia kraliçesi. Ye, ye kus. Valla hayat buna güzel" der. Bunu duyan Cemre öfkeyle tuvaletten çıkarak öğrenciye saldırır. Bu davranış akran zorbalığı olarak değerlendirilmiştir. Duru, şahit olduğu bu olayı Zeynep'e şu şekilde anlatır: "Cemre'ye geliyorlar böyle bazen. Geçen yıl da zor kurtardılar bir kızı elinden. Yuvarlamış merdivenler aşağı. Kız 'Kendim düştüm' dedi. Bu yüzden kurtuldu disiplinlik olmaktan. Bence Berk tehdit etti kızı. Of, bunların hepsi deli ya!" Cemre'nin sıklıkla saldırgan davranışlar sergilemesinin yanı sıra yeme bozukluğu, sinir krizleri gibi psikolojik problemler de yaşadığı değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 2: Ege ve Hazal; öğretmenlerinin kaynaşmaları için çocuklara verdiği ödev kapsamında çekilmiş görüntüleri Ali, Sinan ve Zeynep'i rezil etmek amacıyla hayat tarzları ve ekonomik durumlarıyla dalga geçecek şekilde birleştirirler. Tüm sınıfa bu görüntüleri izletirler.

7. BÖLÜM

Tablo 7

Tozluyaka Dizisinin 7. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Berk	Cemre	Siber Zorbalık, Sosyal Zorbalık
2	Okuldaki Öğrenciler	Cemre	Siber Zorbalık
3	Berk, Ege ve Hazal	Cemre	Siber Zorbalık

Örnek Sahne 1: Berk, kendisini bırakıp Ali ile yakınlaşan Cemre'ye bir ders vermek amacıyla Vefa'nın ölümüne sebep olan kişinin Cemre olduğunun düşünülmesini ister. Vefa'nın öldüğü gece çekilmiş kamera görüntülerini montajlayarak Cemre'nin Vefa'nın hemen ardından çatıya çıktığı bir video oluşturur. Vefa'nın yakın arkadaşları ve okuldaki öğrenciler bu videoyu izleyince Cemre'nin Vefa'nın ölümü ile bir ilgisi olduğunu düşünür. Cemre kimse ona inanmadığı için psikolojik problemler yaşamaya başlar ve evden çıkamayacak hale gelir. Fakat Berk için bu yeterli değildir. Arkadaşları Cemre'nin üzerine daha fazla gitmek istemese de Berk, Cemre'nin daha olumsuz etkilenmesi amacıyla çocukluğundan beri psikolojik tedavi gördüğünü ve ilaç kullandığını okula yaymak ister ve arkadaşlarına durumu şu şekilde açıklar: "Cemre bizi sattı. Biz birbirimize sırtımızı dönmeyiz. Bu yüzden de bu dersi hak etti. / Hazal: Doğru söylüyor. / Berk: Dostlarına sırtını dönmenin bir bedeli olmalı bence." Bu sahnenin aynı zamanda sosyal öğrenme sürecine bir örnek teşkil edebileceği değerlendirilmiştir. Berk'in babası Kenan, oğlu hoşuna gitmeyecek davranışlar sergilediğinde onu bir odaya kapatarak cezalandırmaktadır. Benzer bir şekilde Berk de Cemre'nin oldukça kötü etkileneceğini bildiği halde Ali ve arkadaşları ile yakınlaştığı için ona bir ders vermek istemektedir.

Örnek Sahne 2: Berk'in görüntülere yaptığı montaj sonucunda okuldaki birçok öğrenci Cemre'nin Vefa'yı öldürmüş olabileceğini düşünür. Okuldaki öğrencilerin birlikte yer aldığı ortak mesajlaşma gruplarında Cemre'nin katil olduğu ile ilgili mesaj ve fotoğraflar yollanmaya başlar. Öfke kontrol problemleri olan Cemre, kendisine katil dendiği için sinir krizleri geçirir.

Örnek Sahne 3: Hazal ve Ege, Cemre'nin okul psikoloğuyla yaptığı görüşmenin kayıtlarını ele geçirirler. Ele geçirdikleri özel kayıtları okuldaki öğrencilerin tüm telefonuna gizli bir hesaptan şu mesajı göndererek paylaşırlar: "Cemre'nin sakladığı gerçekler: Öfke kontrol sorunu var. (Cemre'nin aldığı ilaçlar liste halinde paylaşılır) Kardeşi havuzda boğulduğunda 7 yaşındaki Cemre'den şüphelenilmiş. Kardeş katili. Yoksa Vefa'nın da katili sen misin Cemre?" Cemre tüm öğrencilerin telefonuna gönderilen bu mesajdan sonra çatıya çıkar ve "Yeter, bitsin artık bu kâbus. Ne olursun yeter, bitsin bu kâbus!" diye bağırarak intihara teşebbüs eder. Aşağı atlayacağı sırada Ali onu çatıdan uzaklaştırır.

8. BÖLÜM

Tablo 8

Tozluyaka Dizisinin 8. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Berk	Hazal	Sözel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Berk, evdeki bir çalışan olan Sevil'i eve kimseyi almaması konusunda tembihler. Fakat Sevim, Hazal'ı eve alır. Bunun üzerine Berk çalışanı kırıcı sözler sarf ederek evden kovar. Bu olay yaşanmadan birkaç gün önce Kenan da aynı şekilde sinirlenerek bir çalışanı kaba bir şekilde kovmuştur. Bu nedenle bu sahnenin sosyal öğrenme sürecine bir örnek niteliğinde olduğu değerlendirilmiştir. Berk, kendisine evdeki çalışanı niye kovduğunu soran Hazal'a "Ben seni işe alırım diye düşündüm. Hem annenden de alışıksındır diye düşündüm. Yalnız çalışmaya başlamayacaksan lütfen çıkar mısın?" cevabını verir. Hazal'a hiç saygı duymadığını da ekleyerek Hazal'a evden gitmesini söyler.

13. BÖLÜM

Tablo 9

Tozluyaka Dizisinin 13. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Okuldaki Öğrenciler	Duru	Sözel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Duru "Çok çirkin ve kiloluydum ben. Kimse bakmıyordu bana. Beğenmiyordu beni. Dalga geçiyorlardı 'çirkin ördek yavrusu' diye. Beni seven, beğenen biri var sansınlar istedim." sözleriyle yaşadığı sözel zorbalığı Sinan'a anlatmıştır.

14. BÖLÜM

Tablo 10

Tozluyaka Dizisinin 14. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Berk	Ali, Mavi	Fiziksel Zorbalık
2	Cemre	Mavi	Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Berk; Ali ve Mavi'ye içerisinde uyuşturucu bulunan içecekler hazırlar ve ikram eder. Böylelikle Cemre ile yaptıkları planı uygulamaya koyarlar. Bu plan Ali'ye Cemre'yi öldürdüğünü düşündürmeyi ve onu tutuklatmayı amaçlamaktadır. Bu sahne suç teşkil edecek davranışlar da barındırarak özellikle küçük yaştaki izleyiciler için olumsuz örnek teşkil etmektedir.

Örnek Sahne 2: Cemre, uyuşturucu maddenin etkisinde olan Mavi'nin başına sopayla vurarak onu bayıltır. Bu şiddet eyleminin aynı zamanda zorbalık olarak değerlendirilmesinin sebebi Cemre'nin Mavi'ye birçok kez fiziksel olarak zarar vermiş olması ve bunu Mavi kendini savunamayacak bir durumdayken yapmış olmasıdır.

16. BÖLÜM

Tablo 11

Tozluyaka Dizisinin 16. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Kimliği belirsiz bir şahıs	Ali, Sinan, Zeynep, Ege, Hazal, Çağrı, Duru ve Mavi	Siber Zorbalık
2	Berk	Ali	Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Cemre, planladığı anlaşılan intiharı sonrasında Ali, Sinan, Zeynep, Ege, Hazal, Çağrı, Duru ve Mavi'ye izletilmesi için bir video kaydeder. Bu videoyu izleyen kurbanların telefonlarında "Harcadıkça Kazan" isimli bir uygulama belirir. Uygulama kurbanlardan bir arkadaşlarına zarar vermelerini içeren farklı görevler tamamlamalarını istemektedir. Bu görevlerin çoğu karşı tarafa iftira atarak onları suç işlemiş gibi göstermeyi amaçlayan görevlerdir. Bazı görevler ise bireylerin kişisel bilgilerini yaymayı kapsamaktadır. Örneğin, bu uygulama aracılığıyla Çağrı'dan Zeynep'in dolabına bir paket koymasını istenmiştir. Bu paketin içerisinde uyuşturucu madde vardır. Ege'den tamamlaması beklenen görev ise Hazal'ın çantasına saatini koyup polise saatini çaldığı ihbarı yapmasıdır. Bu sahne suç teşkil edecek davranışlar da barındırarak özellikle küçük yaştaki izleyiciler için olumsuz örnek teşkil etmektedir.

Örnek Sahne 2: Berk, Ali'nin başına sert bir cisimle vurarak onu bayıltır. Sonrasında onu kaçırarak bir soğuk hava deposunda alıkoyar. Bu şiddet eylemi aynı zamanda suç teşkil etmektedir ve izleyicilerin davranışı taklit etmeleri durumunda oldukça tehlikeli sonuçların meydana gelmesine sebebiyet verebilir.

18. BÖLÜM

Tablo 12

Tozluyaka Dizisinin 18. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Hazal ve Ege	Ali, Sinan, Zeynep ve Mavi	Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Hazal ve Ege'nin okuldaki müzik yarışmasını kazanmak hile yaptıkları tespit edilir ve yarışmadan diskalifiye olurlar. Bunun üzerine Hazal, Ali'nin müzik grubunun da yarışmayı kazanamaması için Ege'den yardım ister. Ege yalan söyleyerek Ali, Sinan, Çağrı ve Mavi'yi okuldaki bir odaya götürür ve içeri girdiklerinde kapıyı kilitleyerek onları alıkoyar.

23. BÖLÜM

Tablo 13

Tozluyaka Dizisinin 23. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Hazal	Ferdi	Sözel Zorbalık, Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Ege ve Hazal ödevleri gereği birkaç gün bakıp kırmadan teslim etmeleri gereken yumurtayı bakması için para karşılığı Ferdi'ye verir. Hazal, taksiye binmek için parasının olmadığını fark eder ve Ferdi'yi çağırır. Verdikleri paranın yarısını kendisine vermesini ister. Ferdi bunu kabul etmeyince Hazal "Sen kimin parasını kime vermiyorsun oğlum? Pardon da bu parayla bu mahallede bir ay bebek bakarlar. Çocuk bakıcılığı

yapıyorlar bu parayla" diyerek sözel zorbalıkta bulunmuş olur. Sonrasında, Ferdi'nin elinden parayı çekip alarak aynı zamanda fiziksel zorbalık davranışı da sergilemiştir.

24. BÖLÜM

Tablo 14

Tozluyaka Dizisinin 23. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Berk	Ali	Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Ali futbolda yeteneklidir. Spor bursu kazanıp bu alanda kariyer yapması beklenmektedir. Okulda oynanan bir futbol maçı sırasında Berk, Ali'nin üzerine giderek ona zarar vermeye çalışır. Ali yere düşerek sakatlanır ve maça devam edemez. Sakatlığından ötürü futbol oynamaya ara vermek durumunda kalır.

Kenan ile Önder bir konuda tartışırken Kenan Önder'e fiziksel şiddet uygular ve onu merdivenlerden aşağı iter. Berk'in de oldukça saldırgan davranışlar sergilediği göz önünde bulundurulduğunda babasının bu davranışının sosyal öğrenme sürecine örnek teşkil edebileceği değerlendirilmiştir.

26. BÖLÜM

Ali, sakatlandığını ve bir daha futbol oynamayacağını öğrenir ve Berk'in evine gider. Kenan'a hayatını mahvettiklerini söyler ve devamında aralarında şu şekilde bir diyalog geçer: Ali: "Siz ne mi yaptınız? Öyle bir çocuk yetiştirmişsiniz ki bacağım mahvoldu. Bitti, hayallerim gitti benim. Bilerek yaptı Berk. Hayatımın sonuna kadar futbol oynayamayabilirmişim ben. / Kenan: Tamam oğlum sakin ol. Gel, ayağın sakat otur şöyle. En iyi doktorlara gideriz. Elimizden ne geliyorsa yaparız. Ama işte Berk bu. İçindeki kötülüğü yenemiyor. Ne yapalım? Yani kimsenin ondan daha iyi olmasını hazmedemiyor. Yapacak bir şey yok. Elimde olsa hiç olmasın isterdim, hiç! Ama sen öyle değilsin. Sen en

sevmediğin takım şampiyon olsa gider tebrik edersin. Ama Berk, bozuk saat gibi. Parçaları eksik. En iyi tamircinin elinden çıksa bile acaba doğruyu mu gösteriyor diye şüphe edersin. Ama sen öyle misin ya? O yüzden ben senin benim oğlum olmandan gurur duyuyorum. Halledeceğiz. Hallederiz bir şekilde. Biz çok iyi bir aile olacağız. Sen merak etme."

Ali Berk ile karşı karşıya geldiğinde ise Berk'in hislerini ilk defa oldukça açık bir şekilde belli ettiği bir konuşma geçer: Berk: "İyi adam oynamayı bırak bana Ali! Benim adım bir kere çıkmış ya ben ne yapsam kötü oluyorum değil mi? Ama sen yapsan 'Oh gördünüz mü Ali nasıl intikamını aldı?' olurdu değil mi?.. Adam Ali, doğru Ali, yanlışsız Ali. Sen neymişsin be Ali? / Ali: Ne desem boş değil mi? Bir çevrene baksana Berk. Kim kaldı oğlum çevrende? Ne bir dost ne bir arkadaş… Herkes, çevrendeki herkes tek tek uzaklaştı senden. Neden? Ben sana kardeş demeye razıydım. Hazırdım oğlum ben. Bana yapmadığını bırakmadığın halde ben sana kardeş demeye razıydım. Çünkü ben böyleyim tamam mı? Ben annemin oğluyum. Ömrün boyunca bir kere bile başını okşamamış bir adam varken yanında benim annem, birkaç ay önce tanıştığın benim annem, seni oğlu gibi sevdi. Değer miydi bunları kaybetmeye? / Berk: Yeter ya of. Yeter, yeter sus! Tamam vur, öldür. Kır ağzımı burnumu. Her şeyin, herkesin intikamını al benden, karşındayım. Hadi! Emin ol herkes benden o kadar nefret ediyor ki ben kimsenin umurunda olmam. Bak ne güzel dedin: Annemin oğluyum. Birinin seni sevmesi nasıl bir duygu Ali? Anlatsana Ali ben bilmiyorum çünkü. Aç mı tok mu diye seni merak etmesi… Ben korkudan ölürken bile benim babam yoktu yanımda. O bomboş odada böğüre böğüre ağlarken ben babamın umrunda değildim. Kimse yoktu benim yanımda. Ateşim mi çıkmış? Üstüm mü açılmış? Üşüyor muyum? Ben hasbelkader gelmişim bugüne, kalmışım ayakta. Senin annen yırtık da olsa bir ayakkabı giydirirken sana ben en pahalı ayakkabıları tek başıma giymişim. Ben sevgi görmedim Ali. Ben sevgi ne bilmiyorum. Sevgi ne demek bilmiyorum ben. Göstermesini de bilmiyorum… Al intikamını benden. Öldür, bak dedikleri kadar adamsan öldür beni! Çünkü ben artık çok sıkıldım ve artık ben gitmek istiyorum!"

Bu konuşmaların sonrasında bir süredir Ali ve annesinin evinde kalan Berk valiziyle birlikte kendi evine girer. Eve girer girmez Kenan oğlunu evden kovar. Kenan: "Dur, dışarı. Kovuldun, hadi. Kovuldun! / Berk: Anlamadım. / Kenan: Nesini anlamadın? Kovuldun artık bu evde yaşamıyorsun tamam mı? Kovuldun bitti. Bu evde yaşamayacaksın artık. İstemiyorum seni evimde. Defol çık git. / Berk: Ne oldu yine? Sorun ne? / Kenan: Sorun sensin. Senin varlığın sorun. Şu haline bak. Niye diye sormayacağım, beni hiç ilgilendirmez. Valizin de elinde. Al valizini nereden geldiysen oraya doğru. Nereden geldiysen oraya doğru, hadi yürü. Naş! / Berk: Nereye gideceğim ben peki? / Kenan: Banane ya! Nereye

gidersen git. Bana ne? Beni ne ilgilendirir? Artık bu evde yaşamayacaksın. Anladın mı?.. İstemiyorum. Kartların full. Paran da var. Hadi canım. Dön, geldiğin yere dön. Anahtarları da ver. Hadi güle güle." Akranlarına zorbalık davranışlarında bulunmuş olan Berk'in babası ile olan ilişkisi dizi boyunca gösterilmesine rağmen final bölümünde Berk'in hayatına daha çok odaklanılarak zorbanın perspektifinin vurgulandığı değerlendirilmiştir.

Dizinin ilk bölümlerinin aksine hiçbir arkadaşı kalmayan Berk, tüm sınıf arkadaşlarına kendinden hiç beklenmeyecek şekilde hediye alarak hepsine iyi yıllar diler. Ali, kendi hediyesini açtığında içinde Berk'in özür dilediği bir intihar mektubu bulur. Ali; Vefa'nın öldüğü yerde intihar etmeye hazırlanan Berk'i intihar etmemesi için ikna eder.

5.1.4. Tespit Edilen Akran Zorbalığı Sahnelerinin Sosyal Öğrenme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi

Tozluyaka dizisinde tespit edilen ve açıklanan akran zorbalığı sahnelerinin yanı sıra birçok sosyal öğrenme sürecine örnek teşkil edebilecek nitelikte sahne de tespit edilmiş ve bu sahnelerin açıklamalarına yer verilmiştir. Bu örnekler özellikle sık sık akran zorbalığı davranışları gösteren Berk'in aile yaşantısını içermektedir. Berk'in babası Kenan ile ilişkisinde, babasının sürekli onu kendisiyle ve Ali ile kıyaslaması dikkat çekmektedir. Kenan oğlunu sürekli aşağılamakta ve yetersiz bulmaktadır. Oğlu hoşuna gitmeyen davranışlar sergilediğinde ise Kenan oğlunu oldukça sert bir şekilde cezalandırmaktadır. Bununla birlikte Kenan oldukça bencil ve kaba bir insandır. Çevresindeki insanların değerini maddiyatlarıyla doğru orantılı olarak belirlemektedir. Çalışanlarına aşağılayıcı bir üslupla hitap edebilmektedir. Kenan, kendisine çıkar sağlayacak planlar kurarak insanları manipüle etmeye çalışmaktadır. Berk'in de benzer davranışlarda bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Berk'in davranışları sosyal öğrenme ile açıklanabilmektedir.

Berk, sıklıkla akran zorbalığı davranışları sergilemektedir. Akran zorbalığı sürecine zorba olarak dâhil olan Berk, gerçekleştirdiği zorbalık davranışlarından sonra zorbalığa maruz kalan kişinin bunu hak ettiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada daha önce bahsedilmiş olan zorbaların bireysel ve ailesel özelliklerinin çoğu Berk'te görülmektedir. Tozluyaka'da akran zorbalığının alanyazına uygun olarak işlendiği değerlendirilmiştir.

Tozluyaka'da birden fazla kez fakir olmanın utanılacak bir durum olduğu vurgulanmıştır. Örneğin Hazal, arkadaşları tarafından zorbalığa uğrayacağını düşündüğü için ailesinin ekonomik durumlarının iyi olmadığını arkadaşlarından saklamıştır. Sinan, Hazal'ın zengin olmadığını öğrendiğinde Hazal, öğrendiklerini kimseye söylememesi için

ona yalvarmıştır. Gerçekler ortaya çıktığında ise "Kim fakir biriyle arkadaş olmak ister ki?" gibi söylemlerde bulunmuştur. Evlerinde çalıştıkları aile Hazal ve ailesini işten çıkardığı zaman Tozluyaka'da yaşamaya başlayan Hazal, Tozluyaka'da oturan Zeynep, Kader ve Sinan'a "İğrenç bir ortamınız var! Köy peynirleri sizi!" diye bağırmıştır. Başka bir sahnede Hazal, "Utanmasam Tozluyaka'yı seveceğim de utanıyorum hala işte" söyleminde bulunmuştur. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Tozluyaka'da zengin olmamanın oldukça bir durum olarak sergilendiği görülmektedir. Sosyal öğrenme süreci kapsamında değerlendirildiğinde bu durumun özellikle yaşı daha küçük izleyiciler üzerinde zengin olmamaya karşı olumsuz bir tutum gelişmesinde etkili olabileceği değerlendirilmiştir.

"Tozluyaka" dizisinin ana karakterlerinden biri olan Berk, sıklıkla akranlarını zorbalık davranışlarına maruz bırakmakta olan bir zorbadır. Okul sahibinin oğlu olan Berk okulda oldukça popülerdir. Akranı olan birçok kız Berk'ten hoşlanmaktadır. Bunlarla birlikte Berk, dizideki diğer karaktere oranla çok daha sık espri yapmaktadır. Buna binaen Berk'in olumlu karakter özelliklerinin sıklıkla öne çıkarıldığı değerlendirilmiştir. Berk'in özel hayatının sıklıkla ele alınmasıyla birlikte sahip olduğu olumlu karakter özelliklerinin vurgulanmasının; sergilediği akran zorbalıklarının gözlemciler tarafından normalleştirilmesine sebebiyet verebileceği düşünülmektedir. Berk'in babası Kenan; yalnızca kendini düşünen, manipülasyon yeteneği yüksek, zengin ve esprili bir karakterdir. Oğlu ile ortak olan özellikleri sosyal öğrenme kuramının başka bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Dizide saptanan en olumsuz eylemler ise suç teşkil eden davranışların bulunduğu sahnelerle birlikte intihara teşebbüs ve intihar sahneleridir. Tozluyaka'da kişiyi hürriyetinden yoksun kılma (TCK 109), kasten öldürme (TCK 81), cebir ve şiddet, korkutma ve tehdit (TCK 28), kişisel verileri ele geçirme ve yayma (TCK 136) gibi suç teşkil eden davranışların bulunduğu sahneler yer almaktadır. Bu tür sahnelerin özellikle küçük yaştaki izleyiciler için olumsuz örnek teşkil ettiği değerlendirilmiştir.

5.2. DUY BENİ

"Duy Beni" dizisinin ilk bölümü 7 Temmuz 2022 tarihinde STAR TV logolu yayın kuruluşu aracılığıyla ekranlara getirilmiştir. Perşembe günleri saat 20:00'da yeni bölümleri yayınlanmış olan "Duy Beni" dizisinin türü STAR TV logolu yayın kuruluşunun internet sitesinde bulunan dizi künyesinde Gençlik-Dram olarak belirtilmektedir. 20 bölüm boyunca yayınlanan dizi 17 Kasım 2022 tarihinde ise final bölümünü yayınlamıştır.

5.2.1. Dizinin Konusu ve Karakterleri

Aşağıda "Duy Beni" dizisindeki akran zorbalığı tespit edilmiş sahnelerde rol alan taraflar ve özellikleri derlenmiştir. Öğrencilerin yanı sıra görevlerini okul içerisinde icra eden ve akran zorbalığının önlenmesinde büyük sorumluluğu bulunan bazı karakterlerin özelliklerine ve hikâyelerine de yer verilmiştir. Karakterler, aynı zamanda bu çalışmada yer alan akran zorbalığı rolleri başlığında bahsedilen roller kapsamında da değerlendirilerek akran zorbalığı sürecine hangi rol ile dâhil oldukları bilgisine de yer verilmiştir.

Ekim

Başarılı ve çalışkan bir öğrencidir. Babası ile annesi boşanan Ekim, annesi ile yaşamaktadır. Empati duygusu yüksek olan Ekim, saldırgan davranışlar göstermemektedir. Burs kazandığı okul olan Gerçek Kolejinde sık sık akran zorbalığına maruz kalmıştır. Ekim, akran zorbalığı sürecinde çoğunlukla kurban olarak bulunmaktadır; bir arkadaşı ya da bir öğrenci zorbalığa maruz kaldığında ise kurbanın yanında durmaktadır. Bu yönüyle Ekim, kurbanın kendisi olmadığı durumlarda akran zorbalığı sürecinde kurbanın savunucusu rolünü sergilemektedir.

Kanat

Okulun en popüler erkek öğrencisidir. Annesi Suna ve kardeşi Aziz ile birlikte babası tarafından fiziksel ve psikolojik şiddet görmektedir. Melisa ile sürekli küsüp barıştıkları bir sevgililik ilişkileri vardır. Çoğunlukla öfkeli olan Kanat, saldırganlık davranışları sergileyebilmektedir. Okulda birçok öğrenciyi akran zorbalığına maruz bırakmakta olan Kanat, akran zorbalığı sürecinde zorba olarak rol almaktadır.

Aziz

Kanat'ın kardeşidir. Aynı okulda okumakta olduğu kardeşinin aksine pek arkadaşı yoktur. Okulda çoğunlukla yalnız başına insanları gözlemlemektedir. Aziz, küçük yaşlardan itibaren neredeyse her gün babası tarafından fiziksel ve psikolojik şiddete maruz

bırakılmıştır. Çevreye karşı oldukça güvensiz olan Aziz; insanlara zarar verme, yalnızca kendi çıkarlarını gözetme, suç işleme, yalan söyleme gibi anti-sosyal davranışlar göstermektedir (Tulpar, 2023). Aynı zamanda Aziz'in içten içe çevresindeki öğrencilere uygulanan akran zorbalığından keyif aldığı görülmektedir. Aziz sık sık kimse tarafından fark edilmeyeceği yerlere gizlenip zorbalık eylemlerini izlemektedir. Bu yönüyle Aziz, akran zorbalığı sürecindeki pasif destekçiler/olası zorbalar olarak değerlendirilebilir.

Melisa

Babası okuduğu okulun sahibidir. Melisa'nın başı derde girdiğinde onu kurtaran babası, diğer durumlarda kızına pek ilgi göstermemektedir. Annesi, Melisa küçük yaştayken intihar etmiştir. Melisa, okulda oldukça popülerdir bir öğrencidir. Arkadaşları her isteğini yerine getirmektedir. Arkadaşları, Melisa ile ters düştükleri durumlarda Melisa'nın uyguladığı akran zorbalığına maruz kalmaktadırlar. Melisa, akran zorbalığı sürecindeki zorbadır.

Ozan

Melisa ve Kanat'ın yakın arkadaşıdır. İçten içe Melisa'dan hoşlanmaktadır. Çoğunlukla zorbalığı başlatan kişi olmasa da zorbanın yanında aktif olarak zorbalık eylemleri sergilemektedir. Kanat ve Melisa bir hedef belirleyip ona zorbalık yapmaya başladıklarında aynı şekilde Ozan da kurbana zorbalık davranışları sergilemeye başlamaktadır. Ozan, yaptığı zorbalık eylemlerinden keyif almaktadır. Ozan, zorbanın asistanıdır.

Emine

Babası Gerçek Kolejinde temizlik görevlisi olarak çalışmaktadır. Bu sebepten ötürü okul Emine'ye burs tanımlamıştır. Kilolu bir öğrenci olan Emine, okuldaki öğrenciler tarafından akran zorbalığına uğramaktadır. Emine, akran zorbalığı sürecindeki kurbandır.

Dağhan

Kanat'ın arkadaş grubu içerisine kabul edebilmek için Kanat, Ozan ve arkadaşları tarafından zorbalık görmektedir. Dağhan, bu yönüyle akran zorbalığı sürecindeki gönüllü kurban olarak değerlendirilebilir. Başlarda gönüllü kurban olan Dağhan, sonrasında Kanat ve arkadaşlarının grubuna girmekten vazgeçmiştir. Böylelikle pasif kurban halini almıştır. Maruz kaldığı ve şahit olduğu akran zorbalığı davranışları Dağhan'ın psikolojik problemler yaşamasına sebep olmuştur.

Leyla

Anne ve babasını kaybetmiştir. Babaannesi bile birlikte yaşamaktadır. Hayallerinden biri Gerçek Kolejinde okumaktır. Kanat'tan hoşlanmaktadır. Kanat ile mesajlaştığını düşünüp mesajları Ekim'e göstermemeye çalışırken kendisine araba çarpmıştır. Uzun bir süre yürüyememiştir. Leyla, saldırganlık davranışları gösterebilmektedir.

Ayşe

Ayşe; Ekim, Bekir ve Leyla ile aynı mahallede oturmaktadır. Bursluluk sınavını kazanarak Gerçek Kolejine girmiştir. Sakin bir mizacı olan Ayşe, saldırganlık davranışları göstermemektedir. Ayşe akran zorbalığı sürecindeki kurbandır.

Bekir

Burs kazanarak okula birlikte başladığı arkadaşları gibi zorbalığa uğramaktadır. Kendisine zorbalık davranışlarında bulunmuş olan Ceyda'dan hoşlanmaktadır. Esprili bir çocuk olan Bekir, çoğunlukla kendisine yöneltilen zorbalık davranışlarına karşın gülmekte ya da umursamaz davranmaktadır.

Ceyda

Zorba olan Melisa'nın isteklerini yerine getiren arkadaşlarından biri olan Ceyda, zorbanın asistanı rolündedir. Başta Ekim, Bekir ve Ayşe'ye zorbalık göstermiştir. Fakat sonrasında zorbalık davranışları sergilemeyi ve Melisa ile arkadaşlığını ve sonlandırmıştır.

Ece

Melisa'nın yakın arkadaşlarından biridir. Çoğunlukla akran zorbalığını kendisi başlatmasa da zorba tarafından hedef gösterilmiş kurbana aktif bir şekilde zorbalık yapmaktadır. Bundan dolayı Ece, akran zorbalığı sürecinde zorbanın asistanı olarak rol almaktadır.

Naz

Melisa'nın yakın arkadaşlarından biridir. Sosyal medyada içerik üretmektedir. Sıklıkla akran zorbalığı sürecinde zorbanın asistanı olarak yer almaktadır.

Hazal

Kanat ve Aziz'in kuzenidir. Eğitimine devam ederken bir kafede yarı zamanlı olarak çalışmaktadır. Okuduğu okul olan Gerçek Kolejinde yaşanan akran zorbalığından rahatsızlık duymaktadır. Ekim ve arkadaşlarını okuldaki zorbalara karşı uyarmıştır. Bir zorbalığa şahit olduğunda kurbanın yanında duran Hazal, akran zorbalığı sürecinde kurbanın savunucusu olarak yer almaktadır.

Selim Bender

Öfke kontrol problemi yaşayabilmektedir. Daha önce görev yaptığı okuldan atılmasının sebebi bir saldırganlık davranışı göstermesidir. Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak Gerçek Kolejinde çalışmaya başlamıştır. Okuldaki akran zorbalığını fark ederek zorbalığa engelleyici müdahalelerde bulunmaya çabalamıştır.

Bahar Hoca

Gerçek Kolejinin rehberlik ve psikolojik danışma öğretmenidir. Okuldaki akran zorbalığını önleyici müdahalelerde bulunmaya çalışmaktadır. Buna rağmen bir rehberlik ve danışman öğretmeni olarak yeterli müdahaleyi sağlayamadığı değerlendirilmiştir.

Rıza

Kanat ve Aziz'in babasıdır. Karısı ve çocuklarına sistematik bir şekilde şiddet uygulamaktadır. Suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirme (TCK 281) ve kişiyi hürriyetinden yoksun kılma (TCK 109) gibi suç teşkil eden eylemler de sergilemektedir.

Ateş

Bahar Hoca'nın kardeşidir. Bahar Hoca vefat ettikten sonra ablasının nasıl öldüğünü araştırmak için kimliğini gizleyerek Gerçek Kolejinde okumaya başlamıştır. Agresif davranışlar sergileyebilen Ateş, aynı zamanda hırsızlık (TCK 141) suçunu işleyebilmektedir.

5.2.2. Dizide Tespit Edilen Akran Zorbalığı Örnekleri

Bu çalışmada değerlendirilmek üzere seçilen dizilerden biri olan ve 20 bölümden oluşan "Duy Beni" dizisi izlenerek akran zorbalığı kapsamında değerlendirilmiştir. Aşağıda akran zorbalığı içerdiği düşünülen her bölümden örnek sahneler derlenmiş ve tablo haline getirilmiştir. Tespit edilen akran zorbalığının türü ile birlikte akran zorbalığı sürecinde yer alan zorbalar ve kurbanlar da tablolarda belirtilmiştir. Tablolarda örnek sahne adı altında numaralandırılmış sahneler her bir bölümün başlığı altında yapılan açıklamalarla detaylandırılmıştır. "Duy Beni" dizisinin bazı sahnelerinin ise sosyal öğrenme kuramına örnek teşkil edebilecek nitelikte olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın temelini oluşturan kuram olan sosyal öğrenme kuramını da örneklendirebilmek amacıyla bu nitelikteki sahnelere de bulundukları bölümün içerisinde yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

Tablo 15

Duy Beni Dizisinin 1. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	3 Kız Öğrenci	Kız Öğrenci	Fiziksel Zorbalık, Siber Zorbalık
2	Melisa ve arkadaşları	Ekim	Fiziksel Zorbalık, Sözel Zorbalık
3	Kanat ve arkadaşları	Dağhan	Fiziksel Zorbalık, Sosyal Zorbalık
4	Ceyda	Bekir	Fiziksel Zorbalık, Sözel Zorbalık
5	Melisa	Naz	Fiziksel Zorbalık, Sözel Zorbalık, Siber Zorbalık

Örnek Sahne 1: Dizinin ilk sahnesi üç kız öğrencinin başka bir kız öğrenciye şiddet uygulamasıyla başlar. İki öğrenci vurarak yere düşürdükleri öğrenciye şiddet uygulamaya devam ederken üçüncü öğrenci ise şiddet olayını telefonuyla kayda alarak sosyal medyada bu görüntüleri yayınlar. Sonrasında okul bahçesindeki birçok öğrencinin bahsi geçen şiddet görüntülerini medya hesaplarından izleyerek birbirlerine gösterdiği görülür. Dizinin ilerleyişi göz önünde bulundurularak bahsi geçen sahnedeki fiziksel şiddet aynı zamanda fiziksel zorbalık olarak değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 2: İlk sahnenin devamında dizinin ana karakteri Ekim'in akran zorbalığına uğradığı bir sahne ekrana gelir ve Ekim'in sesiyle zorbalığa dair şu cümleler dile getirilir: "Siz hiç yerle bir oldunuz mu? Hayatınızın herhangi bir döneminde kendinizi bu kızın yerinde buldunuz mu? Yoksa siz ayaktakilerden miydiniz? Çoğunluktan biri. Sadece izleyen. Hiçbir şey yapmadan seyirci kalan. Eğlendiniz mi peki? Ben eğlenmedim. Çünkü ben de düşenlerdenim. Hem de defalarca. Önce kraliçenin soytarıları gelir yanınıza. Sizi sırtınızdan vurup eğlenirler. Utancınız onların küçük zaferleri olur. Siz zayıflığınızı

gösterdikçe hor gören bakışlarıyla yaralarınızın üstüne daha çok tuz basarlar. Sonra sahneye kraliçe girer. 'Neden?' diye sormak istersiniz. 'Bunu bana, bize neden yapıyorsunuz?' cevapları basittir oysa. Ben istediğim için der. Yetmez mi? Diğerleri de susar. O zaman anlarsınız ki bu yolculukta yapayalnızsınızdır ve artık iki seçeneğiniz kalmıştır: Ya onlar gibi kaderini kabullenmiş bir korkak gibi yaşayacaksınız ya da bu güç oyununu onların kurallarıyla oynayıp kendiniz olarak hayatta kalacaksınız. Ben ikincisini seçtim. Artık düşmeyi biliyorum, kalkmayı da öğreneceğim. Bu zorbalara boyun eğmeyeceğim."

Örnek Sahne 3: Gerçek Kolejinin müdürü yeni gelen burslu öğrenciler Ekim, Bekir ve Ayşe'ye okulu gezdirir. Müdür "Elbette bu okulun da kendine has bir düzeni, kendince temayülleri var" dediği sırada Kanat'ın Dağhan'a şiddet uyguladığı sahneler ekrana gelir. Bu sırada iki öğrenci Dağhan'ı kollarından tutmaktadır. Kanat Dağhan'ın karnına yumruk atarken bir yandan kaç kere vurduğunu da saymaktadır. Sonrasında Dağhan'ı tutan öğrencilere "Çıkarın şunun kemerini" diyerek emir veren Kanat, Dağhan'a kemerle vurmaya başlar. O sırada Ekim, Bekir ve Ayşe'ye okulu gezdirmekte olan müdür spor salonuna girer ve bu olaya şahit olur. Dağhan, "Hocam, hiçbir şey yok ya. Şakalaşıyorduk arkadaşlarla" der. Bunun üzerine müdür "Beni takip edin" diyerek Ekim, Bekir ve Ayşe ile birlikte zorbalığın uygulandığı ortamdan uzaklaşır. Bu sahnenin, fiziksel zorbalık ile birlikte sosyal zorbalık da içerdiği değerlendirilmiştir. Bunun nedeni Kanat'ın arkadaş grubuna alacağı kişileri sistematik olarak uygulayacağı şiddete dayanmaları durumunda gruba kabul ediyor olmasıdır. Kanat'ın attığı yumrukları saymasının sebebi ise haftanın her günü için bir yumruk atmasıdır. Dizinin sonraki bölümlerinde Kanat'ın babası Rıza'nın da çocuklarına kemerle şiddet uyguladığı ve bu davranışı Rıza'nın kendi babasının da sergilediği gösterilmektedir. Bu bağlamda bu sahnenin aynı zamanda bir sosyal öğrenme örneği olduğu değerlendirilmiştir.

Yukarıda anlatılan sahnede müdürün yaşanan zorbalık olayını görmesine rağmen sessiz kalması ve ortamı terk etmesi akran zorbalığında müdahale sorumluluğu bulunan bir yetişkinin sergilememesi gereken bir davranıştır. Bu davranış, zorbayı akran zorbalığı uygulamaya devam etmesi için cesaretlendirebilirken kurbana da kimsenin ona yardımcı olamayacağını düşündürebilir. Zorbalığa şahit olan Ayşe, Bekir ve Ekim ise müdürün davranışı sonucunda benzer bir durum yaşamaları halinde okul yönetimden yardım alamayacaklarını düşünebilir. Okulda bulunan yetişkinlerin ilgisiz davranışlarına şahit olan öğrenciler okulda kendilerini güvende hissetmeyebilirler. Bu sahnenin bahsi geçen dizi

karakterlerinin yanı sıra küçük yaştaki izleyiciler için de olumsuz bir örnek teşkil ettiği ve aynı sonuçlar doğurabileceği değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 4: Ceyda, Bekir'in ayakkabılarını görür ve Bekir'e ayakkabılarının yeni olup olmadığını sorar. Bekir ayakkabıları çarşamba pazarından yeni aldığını söyler. Bunun üzerine Ceyda arkadaşlarına seslenir ve 4 erkek öğrenci Bekir'i kucaklayarak ayakkabılarını çıkarmaya çalışırlar. Sınıftaki öğrencilerden bazıları bu durumu izleyerek gülmektedirler. Bu öğrenciler farkında olarak ya da olmayarak zorbalık davranışlarını pekiştirmektedirler. Bekir, kendisine uygulanan bu zorbalıktan rahatsız görünmemektedir. Ayakkabısını çıkarıp çöpe doğru atar. Tam bu sırada sınıfa gelen Selim Öğretmen Bekir'in ayakkabısını tutar. Bekir, Selim Öğretmen'e şu açıklamayı yapar: "Hocam kusura bakmayın. Bugün ilk gün. Bilmeden çakma ayakkabıyla geldiğim için arkadaşlar da benimle dalga geçince… Bilemediğimizden yani. Sıkıntı yok ama. Hallettik." Bu açıklamanın üzerine Selim Öğretmen "Ben de yeniyim. Madem adet böyleymiş ben de çıkarıyorum o zaman. Evet, karşılama olarak sizden de aynı hareketi bekliyorum ve çok ciddiyim. Bakalım ayaklarınızın altında ne varmış çok merak ettim. Bakalım ayaklarınız hangi markaymış?" sözleriyle herkesten ayakkabılarını çıkarmasını ister. Ayakkabısını çıkarmayacak öğrencilerden ise dışarı çıkmalarını ister. Zorbalık davranışları sergileyen çoğu öğrenci sınıftan çıkar. Ders bittikten sonra Ekim, Bekir'e neden zorbalara karşı koymadığını sorar. Bekir ise bu soruya "Kızım ben çok sağlam bir taktik yapıyorum. Bak şimdi, umursamazsan eğlencesi kaçar. O zaman da sıra başka birine gelir. Zaten yakında hepsiyle arkadaş olacağız göreceksin" yanıtını verir. Bekir'in zorbalığa karşı tutumu zorbalık davranışlarını pekiştirebilecek bir tutumdur. Zorbalık davranışlarının komik bulunması ve zorbalık sürecinde kurban olarak yer almayanların zorbalığa sessiz kalması zorbaya cesaret vererek zorbalık davranışlarına devam etmesine yol açabilmektedir.

Örnek Sahne 5: Melisa'nın arkadaşı Naz, sosyal medya içerik üreticisi olarak bir ödül alır. Arkadaş grubuna dâhil olan diğer kızlar ve Naz bu ödülü ellerinde tutarak poz verirken fotoğraflar çekerler. Bunu gören Melisa, Naz'ın çantasını yere atar ve artık oturduğu sırada oturamayacağını, orada Ekim'in oturacağını söyler. Naz bu durumu sorgulayınca Melisa Naz'ın yere attığı çantasını alıp bu sefer çöpe atar ve çantanın ait olduğu yere gittiğini söyler. Sınıftaki öğrenciler bu zorbalığa gülerler. Melisa kendisine saçmaladığını söyleyen Naz'a "Yok canım. Ders veriyorum sana. İnsanlar ödül kazanınca onu gerçekten hak etmiş olmuyorlar. Ya da şöyle söyleyeyim: Birileri sana cool olduğunu söyleyince bu senin hâlâ çirkin, küçük bir ördek yavrusu olduğun gerçeğini değiştirmiyor.

O kendini boyayıp sattığın sanal âlemse masal. Ama hayat gerçek" karşılığını verir. Sonrasında Naz'ın bir fotoğrafı üzerinde oynama yaparak "O artık bir ölü!" notuyla Naz dışında herkesin telefonuna bu fotoğrafı gönderir. Sınıfta bu mesajı gören öğrenciler kahkaha atmaya başlarlar. Bu olaydan sonra kantinde yemek yiyen öğrencilerden hiçbiri Naz'ı masasına kabul etmez. Melisa'nın yakın arkadaşlarından biri (zorbanın asistanı) kalkıp Naz'a çelme takar. Kantinde bulunan öğrencilerin neredeyse hepsi bu duruma güler. Melisa'nın yaptığı tüm zorbalık davranışlarına gülünmesinin oldukça güçlü bir pekiştireç olabileceği ve Melisa'nın zorbalık davranışları sergilemeye devam etmesinde büyük etkisi olabileceği değerlendirilmektedir.

2. BÖLÜM

Tablo 16

Duy Beni Dizisinin 2. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Kanat	Bekir	Fiziksel Zorbalık
2	Ece	Ekim	Fiziksel Zorbalık, Sözel Zorbalık
3	Aziz	Ekim	Siber Zorbalık
4	Melisa ve Ozan	Ekim ve Bekir	Fiziksel, Sosyal, Siber ve Cinsel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Kanat arkadaşlarıyla birlikte basketbol oynarken topu kasıtlı olarak Bekir'in kafasına atar. Bekir bu zorbalığa tepki vermez. Kanat, Bekir'e onlarla basketbol oynayabileceğini söyler. Bekir de "Harbi mi diyon? Ama bana mahallede LeBron diyorlar haberiniz olsun yani" cevabını vererek oyuna dâhil olur. Kanat ve arkadaşları oyun boyunca Bekir'i itip kakarlar ve kasıtlı olarak ona zarar vermeye çalışırlar. Kanat, Bekir'in yüzüne dirsek atarak onu yere düşürür.

Örnek Sahne 2: Ekim sınıfa girdiği sırada sınıftaki öğrencilerden birkaçı tempo tutmaktadır. Ekim sandalyesine oturduğu anda bağırmaya ve alkışlamaya başlarlar. Ekim oturduğu sandalyeden kalkar ve sandalyesine reçine gibi bir sıvı sürülmüş olduğunu fark eder. O sırada Ece gülümseyerek Ekim'e bakmaktadır. Ekim eteği mahvolmuş bir şekilde

kalkarak bunu neden yaptıklarını sorar. Ece bunun daha bir başlangıç olduğunu, eğer Melisa'nın hoşlandığı çocuk olan Kanat'ın yakınında olursa Ekim'in çok daha kötü şeyler yaşayacağını söyleyerek onu tehdit eder. O sırada Hazal sınıfa girerek Ekim'i savunur ve birlikte sınıftan çıkarlar.

Örnek Sahne 3: Ekim ile Kanat'ın Hazal'ın çalıştığı kafede otururken gizlice çekilmiş bir fotoğrafları anonim bir hesap tarafından sosyal medyada paylaşılır.

Örnek Sahne 4: Melisa ve arkadaş grubu soyunma odasına girer ve Ekim'e zorbalık yapmaya başlarlar. Melisa'nın arkadaşları Ekim'i kollarından tutarken Melisa Ekim'den telefonunun şifresini zorla alır ve telefonu açar. Bu sırada Ozan ve arkadaşları da erkekler soyunma odasında Bekir'e şiddet uygulamaktadırlar. Melisa, telefonu Ece'ye vererek başlamasını söyler ve Ekim'e "Ünlü yapacağız seni, hayranların olacak" diyerek soyunma odasından çıkar. Erkekler Bekir'in üstündeki kıyafetleri çıkarırken kızlar da Ekim'in kıyafetlerini çıkarmaya başlar. Ekim'in kıyafetleri çıkartılırken Ece bir yandan video çekmektedir. Ekim: "Ya neyi çekiyorsun, neden çekiyorsun? / Ece: Hatıra olsun diye tatlım. / Ceyda: Sonra Instagram hesabına yükleyeceğiz. Oradan da bütün dünyayla birlikte tanınırsın artık. / Ekim: Bırak kolumu! Çekme sen de neyi çekiyorsun? / Ece: Ekimciğim bu senin hatan. Melisa'yı kızdırmayacaktın. Bak başına neler geldi." Sonrasında Bekir'i ve Ekim'i üstlerinde yalnızca iç çamaşırları kalmış bir şekilde soyunma odasında yan yana oturtarak videolarını çekmeye devam ederler. Ekim gitmeye çalıştıkça Ece onu yere iterek çekim yapmaya devam eder. Bu zorbalığın amacı Bekir ve Ekim'i cinsel birliktelik yaşamış gibi göstererek çektikleri bu görüntüleri sosyal medyada yaymaktır. Bu sahnenin sonrasında Ekim'in sesinden su cümleler dile getirilir: "Bu zorbalığın hesabını bir gün bana verecekler ve o gün mutlaka gelecek!" Ekim'in bu cümlelerinden yola çıkılarak maruz kaldığı bu zorbalığı kimseye bildirmeyip zorbalığa karşı kendi başına aksiyon alacağı anlaşılmaktadır. Bu sahnede akran zorbalığının neredeyse bütün türleri yer almaktadır. Özellikle küçük yaştaki izleyiciler için olumsuz örnek teşkil eden bu zorbalık davranışlarının yanı sıra Ekim'in yaşamış olduğu zorbalığı kendisine yardım edebilecek yetişkinlere bildirmemesi de sosyal öğrenme kuramı bağlamında ele alındığında akran zorbalığı kurbanlarına olumsuz bir örnek teşkil etmektedir.

3. BÖLÜM

Tablo 17

Duy Beni Dizisinin 3. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Ozan	Bekir ve Ekim	Fiziksel Zorbalık
2	Ozan, Ece, Ceyda	Bekir	Sözel Zorbalık
3	Melisa	Emine	Sözel Zorbalık, Sosyal Zorbalık
4	Melisa	Ekim	Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Yangın alarmı çalıştığı sırada Ozan Ekim ve Bekir'in kıyafetlerini alarak soyunma odasından çıkar. Ekim ve Bekir'i ise soyunma odasına kilitler. Kanat kapının camını kırarak onları soyunma odasından çıkarır. Odadan çıktıktan sonra Selim Öğretmen ile karşılaşan Ekim, Selim Öğretmen ona iyi olup olmadığını sorunca maruz kaldığı zorbalıktan bahsetmez. Bekir ise okul kıyafetlerini bulamayınca okulun bayrağını üzerine sararak yangın alarmından dolayı tüm öğrencilerin toplandığı okul bahçesine çıkar. Onu bu şekilde gören öğrenciler alkışlamaya ve gülmeye başlar. Bekir de gülmekte ve eğlenmektedir. Sonrasında Selim Öğretmen Bekir'e kıyafet getirir ve aralarında şu şekilde bir diyalog geçer: Selim: "Ne oldu elbiselerine? / Bekir: Arkadaşlar sakladı hocam. / Selim: Niye? / Bekir: Öyle. Şaka yapmak için yani. / Selim: Ne biçim bir şaka bu? / Bekir: Bence komik. Yani tabi başkasına yapsalar daha komik olurdu. Ama yine de komik yani. / Selim: Bana hiç komik gelmedi de". Bekir, bir sorun olursa kendisine söyleyebileceğinin altını çizen Selim Öğretmene "Arkadaşlar bana şaka yapmışlar. Kendi aramızda güldük eğlendik bitti. Kusura bakmayın ama öğretmenler böyle şeylere karışmazsa iyi olur. Yoksa biz aramızda iyiyiz yani" cevabını verir. Aynı şekilde okul çıkışı Ekim'le birlikte eve doğru yürürken Bekir Ekim'e "Ekim, annene anlatacak mısın olanları? Kızım anlatma ya. Bak tekrardan başka bir şeyle uğraşmayalım Allah aşkına. Okulda olan okulda kalsın abi. Ya bak adamlar bize yapabileceklerinin en yüksek şeyini yaptılar. Çıtayı buraya çıkardılar. Bundan sonra ne olacak? Mecbur arkadaş olacaklar bizimle. Kabul edecekler yani" diyerek onu

zorbalığı yetişkinlerle paylaşmaması için ikna etmeye çalışır. Bekir'in zorbalığa karşı bu tutumunun olumsuz sonuçlar doğurabileceği değerlendirilmektedir. Aynı şekilde Ekim de Bekir gibi kendisine zorbalığa uğrayıp uğramadıklarını soran yetişkinlere yaşadığı durumu anlatmamaktadır.

Örnek Sahne 2: Bekir sınıfa girdiğinde kıyafetleri çöpe atıldığı için üzerine okul bayrağı sarılı bir halde okul bahçesine indiği gün çekilen bir fotoğrafın karton baskısı ile karşılaşır. Sonrasında Bekir ve zorbalar arasında şu şekilde bir konuşma geçer: Bekir: "Oğlum çok afili olmuş lan! Hanginizin aklına geldi bu? Yani şimdi okulda, sınıfta hoca varken ben çıkabiliyorum öyle mi? İki tane Bekir oldu yani. / Ozan: Yok biz boşu boşuna uğraşmışız bu çocukla ya. Şimdi mesela ben bu çocuğun suratına tükürsem yağmur yağıyor sanacak. / Ece: Küçük şeylerden mutlu oluyor işte. Zavallı. / Ozan: Ne oldu lan hoşuna mı gitti? / Bekir: Ozancığım valla ne yalan söyleyeyim çok sevdim biliyor musun. Teşekkür ediyorum. / Ceyda: Salak bu ya." Bu sahne doğrultusunda, Bekir'in akran zorbalığı sürecinde gönüllü kurban rolünde olduğu değerlendirilmiştir. Bunun sebebi zorbalığın kendisine değil de başkasına yapılsa daha çok eğleneceğini dile getirmesidir. Başkasına zorbalık uygulanması Bekir için bir sorun teşkil etmemektedir. Bekir'in arzusu okuldaki popüler çocuklarla arkadaş olup bu çocukların kendisine zorbaca davranışlarda bulunmayı bırakmalarıdır. Bekir, kendisine yapılan zorbalıklarla eğleniyormuş gibi görünürse bir süre sonra zorbaların kendisiyle uğraşmayı bırakacağını düşünmektedir. Fakat akran zorbalığını önleme sürecinin bütüncül bir bakış açısıyla planlanması gerekmektedir. Yalnızca bir kişiye karşı zorbalık yapılmasını engellemeye çalışmak zorbalığa kısa süreli bir çözüm üretmeye çalışmak anlamına gelmektedir. Fakat bu çalışmada daha önce bahsedildiği üzere akran zorbalığının çözümünde öğrencilerin, öğretmenlerin, ebeveynlerin ve okulda görev alan diğer yetişkinlerin arasında işbirliği sağlanması gerekmektedir.

Örnek Sahne 3: Evinde bir havuz partisi düzenleyen ve partiye sınıf arkadaşlarını davet eden Melisa, yalnız başına bir köşede oturan Emine'nin de havuza girmesi için onu teşvik ediyor gibi davranır. Mayosunu getirmediğini söyleyen Emine'ye kıyafetleriyle havuza girebileceğini söyler. Emine istemeyerek havuza doğru yönelir. Melisa Emine'yi kaydırağa doğru yönlendirerek oradan kaymasını ister. Havuzdaki diğer kişiler ise Melisa'nın önderliğinde Emine'ye "minik kuş" diye tezahürat yapmaya başlar. Emine kaydıraktan kaymayı dener fakat kaydırağa sığmadığı için kayamaz. Bu durumla başta Melisa olmak üzere herkes çok eğlenir. Emine ağlamaklı olur. Ekim, Emine'yi savunmaya çalışır. Ekim: "Zevk mi alıyorsunuz bundan? / Melisa: Alıyorum canım. Bir sorun mu var? / Ekim: Ne biçim insanlarsınız siz ya! / Melisa: Bir saniye, bir saniye. Burası benim evim.

Benim kurallarım geçer, okey? Ekim: Siz böyle insanların zayıf noktalarından kendinize eğlence çıkartacak kadar zavallısınız. / Melisa: Öf, uğraşamam seninle." Bu diyalog sonrasında Melisa "Ayrıca ben Emine'de zayıf bir nokta göremiyorum" diye bağırır ve diğer öğrencilerle birlikte kahkaha atar. Melisa'nın Emine'nin fiziksel özellikleriyle dalga geçmesi sözel zorbalık olarak değerlendirilirken dâhil olduğu sosyal ortam içerisinde onu aşağılaması ise sosyal zorbalık olarak değerlendirilmiştir.

Özel Sahne 4: Melisa, Ekim'in kişisel bilgilerini doldurduğu okul kayıt formunu gizlice okur ve yüzme bilmediğini öğrenir. Ekim'e zarar vermek isteyen Melisa, evinde verdiği havuz partisinde ona çarparak havuza düşmesine sebep olur. Diğer öğrenciler bu duruma gülerek tepki verir. Ekim'in boğuluyor olduğunu fark eden Kanat havuza atlayarak onu sudan çıkarır. Melisa, neden bunu yaptığını soran Kanat'a ise "Eğlenmek için" cevabını verir.

4. BÖLÜM

Tablo 18

Duy Beni Dizisinin 4. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Naz, Ece, Ceyda	Emine	Sözel Zorbalık, Fiziksel Zorbalık, Siber Zorbalık
2	Melisa	Emine ve Ekim	Sözel Zorbalık

Hazal, havuz partisinde Emine'nin maruz kaldığı akran zorbalığını sosyal medyadan paylaşılmış videolar aracılığıyla görür. Bunun üzerine Kanat'ın yanına gider. (Emine'nin videolarının bilgisi dışında çekilmesi ve sosyal mecralardan paylaşılması, uğradığı sosyal ve sözel zorbalığın yanı sıra siber zorbalığa da uğradığını göstermektedir) Aralarında şu şekilde bir konuşma geçer: Hazal: "Bu ne Kanat? Bu mu sizin eğlence anlayışınız? / Kanat: Kızım bana niye saldırıyorsun sabah sabah? Sanki ben organize ettim şakayı. / Hazal: Kenarda seyirci kalıp kıkırdamak da aynı derecede suç yalnız. / Kanat: Hayırdır? Sen niye sardın bana bugün? Bir günaydın falan deyip telefonu gözüme soksaydın en azından. / Hazal: Sen yapma bunu Kanat ya. Sen yapma bari bunu. / Kanat: Neyi yapmayalım Hazal. Nelere güleceğimize

de sen karar ver o zaman. Hazal bir rahat olsana. / Hazal: Tabi, senin için söylemesi kolay. Ne de olsa hayatın boyunca kimse seninle dalga geçmedi değil mi? Hiç mi düşünmediniz be siz bu kız ne hisseder diye? Siz kilo şakası yapacak kadar mı acizsiniz? Siz beş yaşında mısınız? / Kanat: Evet. Düşünmedik. Çünkü eğlenmek böyle bir şeydir ya. Eğlenirken düşünmezsin. / Hazal: Ben inanamıyorum ya sana. Sen gerçekten böyle mi düşünüyorsun? / Kanat: Hazal bir sal ya. / Hazal: Ben senin diğerlerinden farklı olduğunu düşünmüştüm. Yanılmışım."

Yukarıda yer verilen sahnede bu çalışmada bahsi geçen birçok konunun örneğinin bulunduğu görülmektedir. Öncelikle Kanat, Hazal kendisine niye Emine'ye zorbalık yapıldığını sorduğunda kendisinin başlatmadığını öne sürmüştür. Bu çalışmada daha önce belirtildiği üzere "*Zorbanın asistanları, aktif olarak zorbalık yapsalar da zor durumda kalmaları durumunda zorbalığı kendilerinin başlatmadığı bahanesinin ardına sığınırlar."* Melisa, Emine'nin maruz bırakıldığı zorbalık eyleminde zorba olarak rol alırken Kanat ise zorbanın asistanı olarak rol almıştır. Kanat'ın değer verdiği bir arkadaşı olan Hazal'ın yapılan bu davranışın eğlenceli olmadığını belirtmesi ve konuşmanın sonrasında Kanat'ın kendisini hayal kırıklığına uğrattığını belirterek arkasını dönüp gitmesi Kanat'ın canını sıkmıştır. Bu durum sosyal öğrenme bağlamında değerlendirildiğinde zorbalık davranışının tekrarlanmamasını sağlayabilecek olumlu bir örnek teşkil etmektedir. Bunun nedeni Kanat'ın zorbalık davranışının sonucunda zorbalığı pekiştirecek bir tepkinin tersine onu hiç hoşnut etmeyen bir tepkiyle karşılaşmasıdır. Bu durumun sık sık tekrarlanması, Kanat'ın zorbalık davranışının sonucunda hoşnut olmayacağı tepkilerle karşılaşacağını öğrenerek zorbalık davranışını tekrar etmemesi ihtimalini arttıracaktır. Bu çalışmanın temel amacı olan farkındalık oluşturmak adına bu örnek oldukça değerlidir. Zorbalığa seyirci kalmamak ve ses çıkarmak zorbalığın önlenmesinde etkili olabilmektedir. Bahsi geçen diyalogda akran zorbalığı sürecindeki kurbanın savunucusu rolünü üstlenen Hazal, akran zorbalığı davranışlarına gülünmesinin bu davranışları pekiştirdiğini ve zorbayı bu davranışları yapmaya teşvik ettiğinin altını çizmiştir.

Dizide sık sık Kanat ve Aziz'in babası Rıza'nın hayatından kesitler sunulduğu görülmektedir. Rıza'nın çocukluk anılarından oluşan kesitlerden anlaşıldığı üzere Rıza'nın babası da karısına ve çocuklarına şiddet uygulamıştır. Rızanın yıllar sonra çekirdek ailesine şiddet uyguluyor olması sosyal öğrenmeye bir örnek teşkil etmektedir. Öte yandan, dizide sürekli Rıza'nın da şiddet mağduru olduğunun vurgulanması kendi ailesine şiddet uygulamasını meşrulaştırabilecek niteliktedir. Dizinin ilerleyen bölümleri de göz önünde bulundurulduğunda Rıza'nın karakterinin davranışlarının insanın değişebilme potansiyelini

yansıtmadığı değerlendirilmiştir. Her birey farklı bir ortamda farklı şekillerde yetiştirilmektedir. Bu çalışmada daha önce vurgulandığı üzere bireyin öğrenme sürecinde çevrenin etkisi oldukça büyüktür. Fakat çevrenin birey üzerinde etkilere sahip olduğu gibi birey de çevresi üzerinde etkilere sahiptir. Bu durum karşılıklı belirleyicilik olarak adlandırılmaktadır (Bayrakcı, 2007, s. 204). Bir bireyin kötü bir çevrede ve kötü koşullarda yetiştirilmiş olması onun da tamamıyla aynı davranışları uygulayacağı anlamına gelmemektedir. Birey, öğrendiği saldırganlık gibi olumsuz sosyal davranışları sergilememe potansiyeline sahiptir. Rıza karakterinin gördüğü şiddet davranışlarını öğrenip tekrarlaması bir sosyal öğrenme örneği teşkil etse de insanın değişime açık bir varlık olduğunun da altını çizmek gerekebileceği değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 1: Emine okula girer girmez başka Naz, Ece ve Ceyda olmak üzere partide ona zorbalık yapan kişiler Emine'nin etrafında bir çember oluşturur. Bu sırada bahçedeki öğrencilerin çoğu bu çembere dâhil olarak Emine'nin görüntülerini kaydetmeye başlarlar. Ece: "Minik kuş yine mi sıkışmış? / Emine: Ya bıraksanıza geçeyim. / Ece: Geç aşkım. Geçme diyen mi var? Ama geçebilmen için XXXL bir boşluk lazım sana. / Emine: Çekil lütfen!" Bu konuşmalar sırasında Emine oldukça hızlı bir şekilde nefes alıp vermekte ve göğsünü tutmaktadır. Bu durumu gören Ekim, kurbanın savunucusu, hızlıca Emine'nin yanına gider ve zorbalara onu rahat bırakmalarını söyler.

Örnek Sahne 2: Emine yaşadığı zorbalığın ardından tuvalette ağlarken Ekim onun yanında olarak ona destek olmaktadır. O sırada Melisa içeri girer. Melisa: "Minik kuş da buradaymış. Ekim dışarı. / Ekim: Çekil önümüzden. Emine gidelim. / Melisa: Emine hiçbir yere gidemez. İlk önce benden özür dileyecek. / Ekim: Özür dilemesi gereken kişi Emine değil sensin. Çekil şuradan. Sen fazla oldun artık yeter! / Emine: Melisa lütfen. Özür diliyorum. / Ekim: Suçlu olan sen değilsin Emine. / Melisa: Suçluya da suçsuza da ben karar veririm. Burası benim okulum. Ona göre davranacaksınız." Bunun üzerine Ekim içinde pis su bulunan temizlik kovasını Melisa'nın üzerine boşaltır ve Melisa'ya "Sana senin gibi cevap verdim" der.

5. BÖLÜM

Zorbalık sürecinin kurbanlarından olan Dağhan, zorbaların kendisini tehdit etmesi üzerine Ekim'i kandırmıştır. Sonraki gün Ekim ile Dağhan'ın arasında şu şekilde bir diyalog geçer: Dağhan: "Özür dilerim dün için. Seni çağıran Hazal değildi. Ozandı. / Ekim: Sen neden başkalarının piyonu oluyorsun? Ben sana ne yaptım? / Dağhan: Başka çarem yok.

Ekim, ben senin kadar güçlü değilim. Yani oyunu onların kurallarına göre oynamazsam… / Ekim: Cezalandırılırsın öyle mi? / Dağhan: Evet. Ben de böyle olmasını istemiyorum. Ama ne yapacağımı da bilmiyorum." Ekim sonrasında Dağhan'a bir seçenekleri daha olduğunu ve zorbalara hayır diyebileceklerini söyler.

Yukarıda Dağhan ile Ekim arasında geçen diyalogda Ekim zorbalar ne diyorsa yapmak zorunda olmadıklarını vurgulamıştır. Fakat dizinin ilerleyen bölümleri de göz önünde bulundurulduğunda Ekim'in akran zorbalığıyla tek başına mücadele etmeye çalıştığı görülmektedir. Yaşadığı akran zorbalığını yetişkinlerle paylaşmamakta ve onlardan çözüm sürecinde yardım almamaktadır. Akran zorbalığıyla mücadelede yetişkinlerin katılımı da büyük önem taşıdığından dolayı Ekim'in yetişkinleri haberdar etmemesinin sağlıklı bir çözüm olmayacağı değerlendirilmiştir.

6. BÖLÜM

Tablo 19

Duy Beni Dizisinin 6. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Ozan, Melih ve Can	Emine	Fiziksel Zorbalık
2	Ozan	Aziz	Fiziksel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Ozan'ın iki yakın arkadaşı Melih ve Can (zorbanın asistanları) Emine'ye onlarla bir yere gelmesi gerektiğini söyler ve Emine'nin koluna girerek onu hızla asansöre götürürler. Emine nereye götürdüklerini sorduğunda cevap vermezler. Asansörün kapısı açıldığında onları Ozan karşılar ve arkadaşlarına dolabı işaret eder. Ozan'ın arkadaşları Emine'yi dolaba iter ve dolağı kilitlerler. Emine "Ozan ben burada duramam. Nefes alamıyorum. Çıkarın beni buradan!" demesine rağmen Ozan dolabı açmaz. Sergilediği bu zorbalık davranışının sebebinin ise Emine'nin Ziya Hoca'nın okulda yaşanan zorbalık olaylarıyla ilgili İl Milli Eğitim Müdürlüğüne dilekçe yazdığını ortaya çıkarması olduğunu söyler. Okul çıkışında Ozan, Can ve Melih; Emine'yi dolaptan çıkarmayı unuttuklarını fark ederler ve hızla okula dönerler. Korkuyla dolabın önüne giderek Emine'ye seslenirler fakat

Emine'den cevap gelmez. Dolabı açtıklarında Emine baygın bir şekilde dolaptan düşer. Ozan ve arkadaşları Emine'yi asansöre taşırlar. Selim Öğretmen ve Emine'nin Gerçek Kolejinde çalışmakta olan babası Emine'yi bulur. Selim Öğretmen Emine arasında şu diyalog geçer: Selim Öğretmen: "Emine, söyle bana kim yaptı bunu? / Emine: Kimse bir şey yapmadı ben kendi kendime… / Selim Öğretmen: Emine, yavrum az önce orada ölüyordun. Durumun ciddiyetinin farkında değil misin sen? Bak, susarak çözmeye çalıştın. Ne oldu? Olmadı. Hadi izin ver bir de benim yöntemimle deneyelim. Sana söz veriyorum sana bir daha zarar vermelerine izin vermeyeceğim. Tamam mı kızım? Ama artık bana anlat. Kim yaptı?"

Sonraki gün öğrenciler sınıflarına girdiklerinde tahtada "Zorbalık Mahkemesi" yazan bir notla karşılaşırlar. Sınıfta Selim Öğretmen ve Bahar Öğretmen bulunmaktadır. Selim Öğretmen zorbalık rolü için Bekir, Can ve Ozan'ı seçer. Mağdur rolü için ise Emine gönüllü olur. Zorbaların avukatı için Melisa seçilirken Emine'nin avukatı ise Ekim olur. Selim Öğretmen sınıfa yönelerek "Siz de karar verenler olarak adil olacaksınız" der ve canlandırma başlar: Selim Öğretmen: "Evet Emineciğim, varsayalım bir zorbalığa maruz kaldın. Anlatır mısın bize neler hissettirdi bu sana? / Emine: Çaresiz hissettim hocam. Çok utandım. / Selim Öğretmen: Kimseye anlatmadın mı peki? / Emine: Hayır anlatmadım. Çünkü korktum. / Selim Öğretmen: Niye? / Emine: Tekrar yaparlar diye. / Selim Öğretmen: Peki, şimdi sana dönelim. Neden yaptın? / Ozan: Ben bir şey yapmadım. Suçsuzum. / Selim Öğretmen: Tamam oğlum. Oyun oynuyoruz zaten. Zorba olduğunu düşün yani. / Ozan: Bence zorba arkadaş şaka yapıyordu. Amacı kötü değildi. Sadece eğlenmek istedi. / Ekim: Böyle şaka mı olur? İnsanların canını yakarak eğlenemezsin. / Melisa: İtiraz ediyorum. Birisinin espri anlayışının olmaması müvekkilimin suçu değildir. / Ekim: Espri gülmek için sözlü yapılan bir eylemdir. Fiziksel ve psikolojik işkence espri değildir. / Melisa: Emine Hanım da hayatı bu kadar ciddiye alıp dramatize etmese bu üç kişiyle birlikte gayet güzelce eğlenebilir. Hatta siz bile Avukat Hanım. / Ekim: Ben sizler gibi aşağılayıp eğleneceğime hatta insanların canına kastedeceğime somurturum daha iyi. Müvekkilime yapılanlar ortada. Kendisi düpedüz bu üç şahıs tarafından zorbalığa uğradı. Hem de defalarca. / Ozan: Hayır! Suçlamaları kabul etmiyorum. Ayrıca neye göre zorbalık öyle değil mi? / Melih: Ben de kabul etmiyorum! / Can: Ben de! / Selim Öğretmen: Oturun yerinize bakayım! Sizler değil arkadaşlar kabul edecek!" Sonrasında Selim Öğretmen sınıfa yönelip "Siz bu üç zorbanın masum bir insanı dolaba kilitleyip ona zarar verdiğini düşünüyor musunuz? Soru bu." Sınıftaki öğrencilerin hiçbirinden ses çıkmaz. Bunun üzerine Bahar Öğretmen "Arkadaşlar, karar vermeden önce unutmayın ki sessiz kalmak suça pasif ortaklık etmek demektir. Eğer siz ses çıkartmaz, tepki koymazsanız zorbaları sadece cesaretlendirirsiniz. Ayrıca

unutmayın: Bir gün içinizden biri de bu zorbalığın kurbanı olabilir. Lütfen karar verirken bunu da değerlendirin." cümlelerini sarf eder. Sonrasında sınıfın çoğunluğu Ozan, Melih ve Can'ın suçlu olduğu yönünde oy kullanarak onları haksız bulurlar. Selim Öğretmen tüm sınıfın yarın ders saatinden önce okula gelip bahçede toplanmasını ister. Bu sahnenin anlatımının devamı 7. Bölüm başlığının altında yer almaktadır.

Akran zorbalığı çözüm sürecinde etkili olması gereken öğretmenlerin, akran zorbalığı farkındalığına sahip olmaları gerekmektedir. Selim Öğretmen ve Bahar Öğretmen, yukarıda yer verilen sahnede akran zorbalığı uygulayan çocukları arkadaşlarının içerisinde suçlamış; zorbalık kurbanı olan Emine'yi de savunmuştur. Bu tutum, akran zorbalığının çözüm sürecine faydalı olacak nitelikte bir tutum değildir. Dizinin sonraki bölümlerinde görüleceği üzere Emine'nin maruz bırakıldığı akran zorbalığı sona ermemiş, aksine şiddetlenerek devam etmiştir. Akran zorbalığının çözüm sürecinde çocukları zorbalık sürecine dâhil olan ailelerin ve öğretmenler başta olmak üzere okulda görev alan yetişkinlerin işbirliği içerisinde olup süreci birlikte planlamaları gerekmektedir. Yetişkinlerin bilinçsiz müdahaleleri, akran zorbalığının çözümüne fayda sağlamak yerine ket vurabilmektedir.

Örnek Sahne 2: Öğrenciler sınıfta öğretmenin gelmesini beklerken Aziz'in telefonuna bir bildirim gelir. Ozan bir öğrenciye Aziz'den telefonunu almasını işaret eder. Kiminle konuştuğuna bakmak için telefonu hızlıca Aziz'in masasından alırlar. Bu sırada sınıftaki öğrenciler gülüşmektedir. Öğrenciler telefonu birbirlerine atmaya başlarlar. Telefon ne tarafa doğru atılsa o tarafa doğru koşan Aziz çok sinirlenir. Can'ın "Oğlum çok istiyorsan gel al" demesinin üzerine Aziz, elinde telefonunu tutan Can'a doğru koşar. Yumruk atarak Can'ı yere düşürür ve yerde Can'a şiddet uygulamaya devam eder. Sınıftaki gülüşmeler yerini sessizliğe bırakır. Melisa, Aziz'e artık durmasını söylemesine rağmen Aziz Can'a şiddet uygulamaya devam eder. Bu sırada ekrana babası Rıza'nın Aziz'e şiddet uyguladığı sahneler getirilir. Aziz'in babası Rıza da öfkelendiği anlarda ağır fiziksel hasarlara sebep olabilecek bir şekilde aile bireylerine şiddet uygulamaktadır. Bundan dolayı bu sahnenin sosyal öğrenmeye örnek teşkil ettiği değerlendirilmiştir.

7. BÖLÜM

Okul bahçesinde toplanan öğrenciler bir ayna ile karşılaşırlar. Selim Öğretmen "Konumuz zorbalık biliyorsunuz. Zorbalık; güçlünün zayıfa hükmetmesi, onun gözünü korkutması anlamına falan geliyor. Ama biz bugün o tanımları kenarda bırakacağız. Çünkü

bana göre zorbalık gücün değil zayıflığın sonucudur. İnsanlar kendilerine bile itiraf edemedikleri şeyler yüzünden başkalarını cezalandırırlar, zorbalık yaparlar. Bugün bu ayna karşısında kendimize karşı dürüst olmayı öğreneceğiz" diyerek öğrencileri aynanın önüne davet eder ve aynaya karşı kendileriyle ilgili zayıflıkları söylemelerini ister. Sonrasında Selim Öğretmen ve Bahar Öğretmen; öğrencileri Gerçek Kolejine oldukça yakın olan Ekim'lerin yaşadığı mahalleye götürürler ve onlara duvar boyamak, mahalledeki çöpleri toplamak, çiçek dikmek gibi görevler verirler. Selim Öğretmen, bu dersi zorbaların zorbalık yaptıkları öğrencilerin hayatlarına şahit olmaları sonucunda birbirleriyle yakınlaşacaklarını düşünerek planlamıştır.

8. BÖLÜM

Tablo 20

Duy Beni Dizisinin 8. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Ozan	Bekir	Fiziksel Zorbalık, Sözel Zorbalık
2	Ozan	Bekir	Fiziksel Zorbalık
3	Aziz	Leyla	Fiziksel Zorbalık, Siber Zorbalık

Ekim, Bekir ve Ayşe; Melisa'yı kandırarak revire indirirler. Revirde Melisa'nın gözlerini göz bandıyla bağlarlar ve ona "Ben bir zorbayım" yazan bir tişört giydirirler. Sonrasında Melisa'yı tekerlekli sandalyeye bağlar ve kantine götürürler. Bu sırada Melisa "Bırak beni!" diye bağırmaktadır. Kantindeki öğrenciler merakla izlemeye başlar. Ekim şu konuşmayı yapar: "Hepiniz Melisa'nın neden bu halde olduğunu merak ediyorsunuz tabi. Bazılarınız da şok içindedir. Bu bir manifestodur arkadaşlar. İki kahkaha uğruna insanlara zorbalık yapıp marifetmiş gibi edinilen popülerliğe karşı bir duruştur. Melisa'nın bu halde olmasının tek nedeni kendisidir. Amacımız asla onu küçük düşürmek değildir. Ama onun küçük düşürdüğü insanları anlamasını sağlamaktır." Bu esnada Ece Melisa'yı çözmek ister fakat Melisa'nın diğer arkadaşları, Melisa onlara da zaman zaman zorbalık yaptığı için bir derse ihtiyacı olduğunu söyleyerek Ece'nin müdahale etmesini engellerler.

Yukarıda anlatılan durumu öğrenen Selim Öğretmen Ekim'in yanına gider ve "Herkes bir şeyler için birini cezalandırırsa bu dünya nasıl bir yer olurdu hiç düşündün mü?" sorusunu sorar. Ekim, onların maruz kaldığı zorbalığın yanında Melisa'nın hiçbir şey yaşamadığını ve bunu cezalandırmak için yapmadıklarını söyler. Selim Öğretmen ise "Onlar gibi olma. Yanlışa yanlışla karşılık verme… Melisa'ya empati kurdurtabilirsin. Ama bu şekilde değil. Sana taş atana taşla karşılık verirsen barışı sağlayamazsın… Pişmanlık duymalarını sağlamak istedin. Ama yanlış yol seçmişsin" cevabını verir. Selim Öğretmen zorbalığa zorbalıkla karşılık verilmemesi gerektiğini söyleyerek Ekim'e ne yapmaması gerektiğini belirtmektedir. Fakat zorbalığa karşı nasıl bir yol izleyebileceği ile ilgili bir yönlendirmede bulunmamaktadır. Bu durum Selim Öğretmen'in zorbalığa karşı yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Selim Öğretmen'in sergilediği davranışların zorbalığa etkili bir şekilde müdahale etmek isteyen bir öğretmenin davranışlarını yansıtmadığı değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 1: Bekir kantinden çıkarken Ozan ve arkadaşlarının oturduğu masadan Bekir'in sırtına su fırlatılır ve Bekir ıslanır. Buna çok sinirlenen Bekir suyu kimin attığını sorar ve masada oturan herkes kendisinin attığını söyler. Ozan ayağa kalkıp kendisinin attığını söyleyince Bekir ona yüzü dönükken de fırlatıp fırlatamayacağını sorar. Ozan ona "Varoşovamız bugün cesaret hapı yutmuş galiba. Ama hatırlatayım bro, biz sana daha fenalarını da yaptık" cevabını verir ve kantini terk eder. Bekir üstüne gelmeye devam eden öğrencilerin üzerine su fırlatır. Kız arkadaşı Ceyda, Bekir'e neden bu şekilde sert bir tepki verdiğini sorunca Bekir "Kendilerine git sor inanmıyorsan bana saldırdılar ben de cevabını verdim… En başından beri yaptıkları, söyledikleri her şeyi alttan aldım, sindirdim, bir şey demedim. Öyle değil mi Ceyda? Güldüm geçtim hepsine. Ama yeter artık. Ben de dayanamıyorum. Anladın mı? Yetti bana da yani" cevabını verir.

Örnek Sahne 2: Ozan'ın arkadaşları Bekir'in kafasına çöp poşeti geçirerek onu bir çöp kutusuna atarlar ve çıkamaması için kutuyu zincirle bağlarlar. Ozan'ın çöp kutusunu arabayla bir yere götürmesi için para verdiği iki kişi gelip Bekir'in içinde bulunduğu çöp kutusunu çekiciyle alıp götürür ve yüksek bir yerden aşağı atarlar. Sonrasında düşen çöp kutusunu açıp Bekir'in çöpten çıkışının fotoğraflarını çekip Ozan'a gönderirler.

Örnek Sahne 3: Aziz, Leyla'yı bir odaya kilitleyerek videosunu çeker. Bu anların kayıtlarını Ekim'e gösterir. Aziz, Leyla'yı serbest bırakması için Ekim'den kendisine yalvarmasını ister ve eğer istediği her şeyi yapmazsa Leyla'nın videolarını okuldaki herkesle paylaşacağını söyler.

9. BÖLÜM

Tablo 21

Duy Beni Dizisinin 9. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Ozan, Can	Leyla	Siber Zorbalık
2	Naz, Ceyda, Çisem ve Ece	Emine	Sözel Zorbalık
3	Çisem,	Emine	Sözel Zorbalık, Fiziksel Zorbalık

Selim Öğretmen'in İl Milli Eğitim Müdürlüğüne zorbalıkla ilgili yazdığı dilekçeye binaen Gerçek Kolejine bir müfettiş gelir. Müfettiş, zorbalığa dair öğrencilerle konuşmak istediğini söyler. Bunu öğrenen Mustafa, kızı Emine'nin maruz kaldığı zorbalıkları bilmesine rağmen kızından müfettişe yaşadığı zorbalığa dair dilekçe vermemesini ister. Emine babasına dilekçe verirse bir şeylerin değişebileceğini, öğrencilerin akran zorbalığı yapmayı ve kendisiyle uğraşmayı bırakabileceklerini anlatarak dilekçe vermek istediğini belirtir. Mustafa, dilekçe verdiği takdirde Müdür Bey'in kendisini işinden kızını da okulundan edeceğini söyleyerek kızı Emine'den zorbalıklara biraz daha dayanmasını ister. Akran zorbalığının çözümü için sağlanması gereken okul ve aile arasındaki işbirliğinin kurulamaması akran zorbalığı sürecinin devam etmesini sağlayan oldukça önemli bir etkendir.

Örnek Sahne 1: Can, Leyla'nın okulun bir odasına kilitlenerek alıkoyulduğu sırada çekilmiş fotoğraflarını arkadaşlarına yollar.

Örnek Sahne 2: Okulda temizlik görevlisi olarak çalışan Mustafa'nın, Emine'nin babası olduğu ortaya çıkınca Naz, Ceyda, Çisem ve Ece "Emine hademenin kızı mıymış?", "Bu ezikliğin nereden geldiği belli oldu.", "Adını Emine Koydum" gibi Emine'yi küçük düşürme amacıyla sarf edilmiş cümleler kurarlar. "Duy Beni" dizisinde Mustafa'nın mesleğiyle ilgili öğrenciler tarafından yapılan yorumlara sık sık rastlanmaktadır. Fakat bu tür cümleler sarf ettiklerinden sonra herhangi bir uyarı almadıkları görülmüştür. Kızı bunu istememesine rağmen Mustafa, Emine'nin babası olduğunu okuldaki öğrencilerden

gizlemek istemektedir. Bunun sebebi Emine'nin babasının okuldaki temizlik görevlisi olduğu öğrenilirse kızının mahcup olacağını düşünmesidir. Okuldaki temizlik görevlisinin yaptığı işi kendisinin dahi küçümsemesinin izleyiciler için oldukça olumsuz bir örnek teşkil edebileceği değerlendirilmiştir. Dizi boyunca Emine yer yer babasının mesleği kaynaklı akran zorbalığına maruz kalmıştır. Öğrencilerin Emine'yi maruz bıraktıkları zorbalıkların bir kısmına öğretmenlerin de şahitlik ettiği görülmüştür. Fakat öğretmenler bu konuda bir müdahalede bulunmamışlardır. Bunun yanı sıra dizide her mesleğin önemli olduğu ve kimsenin icra ediyor olduğu meslekten dolayı küçümsenemeyeceğinin belirtilmemesinin özellikle küçük yaştaki izleyicilerde olumsuz bir tutumun oluşmasına sebebiyet verebileceği düşünülmektedir.

Örnek Sahne 3: "Emine okula girer girmez sürekli ona zorbalık yapan öğrenciler etrafında toplanır "sefil bir kuş", "hademenin zavallı kızı" gibi hitaplarla çevresini sararlar. Bir grup öğrenci Emine'nin elindeki tepside bulunan kekleri onun yüzüne yapıştırır. Bu hareketin üzerine bir zorba "Diyetini bozdun" diyerek güler. Emine'nin yüzüne kek yapıştıran zorba ise "Ama zayıflamıyor da zaten" cevabını verir. Ayşe, Bekir ve Dağhan akran zorbalığı sürecindeki kurbanın savunucuları olarak Emine'nin yanına koşarak zorbaları uzaklaştırmaya çalışır ve Emine'yi yerden kaldırırlar.

10. BÖLÜM

Tablo 22

Duy Beni Dizisinin 10. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Naz, Ece, Çisem	Emine	Sözel Zorbalık
2	Ozan ve Melisa	Dağhan	Sözel Zorbalık, Fiziksel Zorbalık
3	Melisa, Ece ve Ceyda	Ekim	Sözel Zorbalık, Fiziksel Zorbalık

Rıza, karısı Suna ve Kanat'ın evi terk edeceklerini öğrenince ağlayarak "Suna yalvarırım beni böyle bırakma. Size çok acı çektirdim biliyorum. Ama hayatımı biliyorsun. Öğrettikleri

gibi yaşıyorum Suna. Ne olur beni bırakıp gitme" der. Rıza burada sosyal öğrenmeyi tanımlamıştır. Fakat daha çalışmada daha önce de belirtildiği üzere Rıza, küçüklüğünde babası tarafından kendisine uygulanan şiddetten bahsederek sergiliyor olduğu şiddet davranışlarını meşrulaştırmayı amaçlamaktadır.

Örnek Sahne 1: Emine yanlışlıkla Naz'a çarpar ve Naz'ın kahvesi dökülür. Naz buna çok sinirlenerek Emine'ye bağırır ve paspası alıp yeri temizlemesini söyler. Emine kalkıp paspası alır, Naz'ın eline tutuşturarak şu cümleleri söyler: "Bundan sonra kendi pisliğinizi kendiniz temizleyeceksiniz. Anladınız mı beni?" Bu esnada öğretmen derse gelerek bu tartışmayı sonlandırır ve Çisem'e sınıfı temizlemesi için Mustafa Bey'i çağırmasını söyler. Çisem, yüksek sesle "hademenin kızı benim sanki" diyerek sınıftan çıkar. Sınıfta bulunan öğretmenin Çisem'in Emine'ye söylemiş olduğu bu cümleye müdahale etmemesinin olumsuz bir örnek teşkil edeceği değerlendirilmiştir.

Örnek Sahne 2: Melisa, Ozan ve Ozan'ın iki yakın arkadaşı (zorbanın asistanları) Dağhan'a üzerinde Ekim'in bir fotoğrafı bulunan altında ise "Ben karaktersiz biz eziğim" yazan ilanları vererek bu ilanları okulun her yerine asmasını isterler. Dağhan, onlardan korkmadığını ve bu istediklerini yapmayacağını söyler. Melisa ve Ozan, Dağhan'ı tehdit etmeye devam ederler. Dağhan ilanları yırtar ve çıkmak için kapıya yönelir. Fakat Ozan, yanında bulunan iki arkadaşına (zorbanın asistanları) onu yakalamalarını söyler ve zorbanın asistanları Ozan'ın bu isteği üzerine Dağhan'ı yakalayıp ona şiddet uygulamaya başlarlar.

Örnek Sahne 3: Teneffüs sırasında öğrenciler bahçede vakit geçirirken Ece ve Ceyda Ekim'i tutarak gözlerini bağlarlar. Ece, Ekim'e tekme atarak onu yere düşürür. Bu esnada bahçedeki tüm öğrenciler bu olayı izlemektedir. Okulun üst katlarından bir sıra fırlatılır. Okul sırası ve kırılan camın parçaları bahçeye düşer. O sırada Ekim göz bandını çözer ve camdan fırlatılan sandalyenin üzerindeki yazıyı görür: "Geldiğiniz çöplüğe geri dönün sefiller."

11. BÖLÜM

Ekim'in annesi Ekim ile Kanat'ın ayrılmasına şu şekilde bir yorum yapar: "Ayrı dünyaların insanısınız klişesine girmek istemiyorum ama öylesiniz. Aslında temelde tek bir farklılığınız önemli: Sevgi. O kadar önemli ki her şey ondan geçiyor. Özgüven, güven, adalet duygusu… Ne ararsan onda var. O ailede sevgi yok kızım… Zaten aile içi şiddet olduğu aşikâr. O aile normal bir aile değil Ekim. O yüzden Kanat'ın da kardeşinin de sağlıklı bir ilişki kurması mümkün değil." Ekim'in annesinin yaptığı konuşma sosyal öğrenme

kuramına bir örnek teşkil etmektedir. Fakat bu konuşmanın ailesinde bu tür problemler olan izleyicileri olumsuz bir şekilde etkileyebileceği değerlendirilmiştir. Şiddetin çocukları oldukça kötü etkilediği aşikârdır. Fakat bu ailesinde sevgi olmayan çocukların ömürleri boyunca sağlıksız ilişkiler kuracakları anlamına gelmemektedir. Gereken desteği alan bireyler, sağlıksız geçmiş deneyimlere sahip olsalar bile sağlıklı ilişkiler kurmayı ve geliştirmeyi öğrenebilirler.

10. Bölüm başlığının altında Örnek Sahne 3'te anlatılan olay sonrasında Selim Öğretmen bir marangozla anlaşır ve sınıftaki öğrencileri bir marangoz atölyesine götürerek onlardan camdan aşağı attıkları ve parçaladıkları sıra karşılığında yeni bir sıra yapmalarını ister. Sırayı yapmayı bitiren öğrenciler yorulduklarını söylediğinde ise Selim Öğretmen şu cevabı verir: "Yoruldunuz ama değil mi? İşte size anlatmaya çalıştığım şey buydu: Zarar vermek kolaydır da o zararı telafi etmek emek ister, yorar insanı."

11. Bölümün sonunda Bekir ile Ozan arasında çıkan ve büyüyen kavgayı haber alan Bekir'in abisi Halil koşarak okula gelir. Öğrencilerin kavgasına dâhil olup kardeşine saldıran öğrencilere Halil de fiziksel şiddet uygulamaya başlar. Selim Öğretmen, sinirle bağırıp çağırmakta olan Halil'e okuldan çıkmasını söyler. Halil çıkmayacağı konusunda diretince Selim Öğretmen, Halil'e yumruk atar. Gelecek nesilleri yetiştiren ve davranışlarıyla öğrencilerine örnek olma sorumluluğu bulunan bir öğretmenin akran zorbalığına müdahale etmeye çalışırken bu şekilde bir şiddet davranışı sergilemesinin özellikle küçük yaştaki öğrenciler için şiddeti meşrulaştırabilecek olumsuz bir örnek teşkil ettiği değerlendirilmiştir.

12. BÖLÜM

Tablo 23

Duy Beni Dizisinin 12. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Ozan ve Melisa	Dağhan	Sözel Zorbalık, Fiziksel Zorbalık
2	Ozan, Melih ve Can	Dağhan	Fiziksel Zorbalık, Sosyal Zorbalık

Örnek Sahne 1: Ozan, tehdit ve şiddetle Dağhan'ı arabaya bindirir ve okulun bodrumunda alıkoydukları Emine'nin yanına götürüp ona refakat etmesini ister. Melisa ve Ozan, Dağhan'a Emine odadan kaçarsa Ayşe'ye zarar geleceğini söylerler. Dağhan, Emine'nin baygınlık geçirdiğini görünce onu serbest bırakır ve Emine kaçar.

Örnek Sahne 2: Ozan ve arkadaşları, Dağhan'ın tüm vücudunu streç film ile sarar ve onu okul bahçesine götürüp yere bırakırlar. Öğrenciler çevresinde toplanıp Dağhan'ı izlerler. Ekim, Kanat ve Ayşe gelir ve streç filmi keserek Dağhan'ı kurtarırlar. Zorbalığı yapanlar (Ozan, Can) ve kurbanın savunucuları (Ekim, Ayşe, Bekir) arasında şu konuşma gerçekleşir: Can: "Bırak! Öyle kalacak o! Ayşe: Çekil be! Ya siz ne kadar aptal ne kadar kötü insanlarsınız ya! Hiç mi insanlığınız yok sizin? Niye durmuyorsunuz? Ne durduracak sizi? / Ozan: Yok. Bizde insanlık falan yok. Eğer beğenmiyorsan defolup o kokuşmuş mahallene geri dönersin, anladın mı? / Ekim: Asıl sen defol ya! / Ozan: Varoşovaların en ahlaklısı da geldi, October. Sen kimin okulundan kimi kovuyorsun ya? Senin okul paranı benim babam ödüyor, babam! / Ekim: Ya siz böyle paranızla güç gösterisi yapacak kadar zavallısınız! Bunu yapan da sessiz kalıp izleyen de alkış tutan da hepiniz zavallısınız! İğrenç insanlarsınız ya siz!"

Yukarıdaki konuşmada Ozan, Dağhan'ı maruz bıraktığı fiziksel zorbalığın yanı sıra okula burslu olarak gelen öğrencileri sosyal ortam içerisinde aşağılamaktadır. Ailelerinin ekonomik durumlarından dolayı Ekim, Ayşe ve Bekir'e "Varoşova" diye hitap ederek onları incitmeyi ve sosyal ortamlarından dışlanmış hissettirmeyi amaçlamaktadır. Ozan'ın sarf ettiği bu incitici sözler ve burslu öğrencilere lakap takması sözel akran zorbalığı olarak değerlendirilirken ekonomik farklılıklarını belirterek sosyal ortam içerisinde onları dışlaması ise sosyal akran zorbalığı olarak değerlendirilmiştir.

Dizinin bu bölümünde bir intihar sahnesi yer almaktadır. Emine "Ekim, yaptığın her şey için çok teşekkür ederim. Ama başaramadık. Hiçbirimiz durduramadık bu zorbalığı. İşte buradayım ve son kez konuşuyorum. Kanat, Aziz, Melisa, Ozan, Melih, Ece, Naz, Ceyda ve Leyla… Herkes suçlu. Ben cezamı çekip gideceğim. Ama siz burada sonsuza kadar vicdanınızla yalnız kalacaksınız. Ekim, Ayşe, Bekir; daha fazla mücadele edemediğim için beni affedin." sözlerini söylediği bir video kaydederek yüksek bir yerden atlayarak intihar eder. Emine, dizinin başından beri fiziksel, sosyal, sözel ve siber olarak birçok farklı tür akran zorbalığına maruz kalmıştır. Başlarda maruz kaldığı bu akran zorbalığını kimseyle paylaşmasa da sonrasında güvendiği öğretmenlerine yaşıyor olduğu zorbalıktan bahsetmiştir. Emine'nin babası da kızının uğradığı zorbalıktan haberdar olmasına rağmen kızının üniversite kazanana kadar zorbalığa dayanmasını istemektedir. Emine, zorbalık

mağduru olarak yeterli ve gerekli desteği görememiş; maruz kaldığı akran zorbalığı şiddetlenerek devam etmiştir. Bir gün Emine, akran zorbalığı sürecinde kendisini savunan arkadaşı Ekim ile konuşmaya giderken zorbalığın son bulmayacağına kanaat getirerek intihar etme kararı almış ve intihara teşebbüs etmiştir. Bu çalışmada bahsedildiği üzere akran zorbalığı sürecinde yer almak kısa ve uzun vadede olumsuz sonuçlar meydana getirebilmektedir. Bir kişinin intihar ederek hayatını sonlandırması ise meydana gelebilme olasılığı olan en somut ve ciddi sonuçtur. Her ne kadar akran zorbalığı bir kişinin hayatına son vermesi ile sonuçlanabilse de bu durumun dizilerde ele alınmasının özellikle küçük yaştaki izleyiciler için olumsuz bir örnek teşkil edebileceği değerlendirilmiştir. Akran zorbalığı kurbanı olan çocukların akran zorbalığı kurbanı olan bir kişinin intihar girişiminde bulunduğunu gözlemlemeleri sosyal öğrenme kuramı bağlamında değerlendirildiğinde bu gibi olumsuz davranışların gerçekleşmesinde etkili olabilmektedir.

13. BÖLÜM

Tablo 24

Duy Beni Dizisinin 13. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Naz, Çisem, Ece ve	Leyla	Sosyal Zorbalık

Örnek Sahne 1: Naz, Çisem ve Ece; Leyla'ya hırsızlık iftirası atabilmek için çantasına gizlice para koyarlar. Naz, içerisinde para olan çantasını sınıfta bıraktığını ve geldiğinde parasının olmadığını söyleyerek özellikle yeni gelen öğrencilerden çantalarını açmalarını ister. Ayşe ve Bekir çantalarını Ece'ye doğru atar ve bakmalarını söyler. Sonrasında Leyla çantasını uzatır. Naz, parayı kendisi koymamış gibi Leyla'nın çantasından parayı çıkarır ve onu hırsızlıkla suçlar.

14. BÖLÜM

Tablo 25

Duy Beni Dizisinin 14. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Melisa	Ece	Sosyal Zorbalık
2	Ozan	Ekim	Cinsel Zorbalık

Örnek Sahne 1: Melisa Ece'nin kimsenin bilmesini istemediği bir sırrını tüm okula yaymakla Ece'yi tehdit eder. Melisa: "Ece, önceden çok daha yakındık hatırlarsın. Sen benim sözümden çıkmazdın. Başka insanların gazına gelen aptal kızlardan biri değildin. / Ece: Tamam, biliyorum aptallık ettim. Bir daha olmayacak. Lütfen affet Melisa. Ne olur yapma. / Melisa: Biraz bir düşüneyim ben. Bir şartla: bir daha asla sözümden çıkmayacaksın!"

Örnek Sahne 2: Ekim Ozan ile konuşmak için yanına gidince Ozan ona "Ne o? Ateş ile Kanat yetmedi bir de Ozan'ı mı tadayım dedin?" sorusunu sorar. Ozan'ın bu soruyu sorması Ekim'i rahatsız edebilecek cinsel imalar barındırdığı için cinsel zorbalık olarak değerlendirilmiştir.

15. BÖLÜM

Tablo 26

Duy Beni Dizisinin 15. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Naz	Ece	Sözel Zorbalık

Dizinin bu bölümünde internet aracılığıyla Gerçek Kolejindeki öğrencilerin özel bilgilerini ve sırlarını yayınlayan "Beyaz Fil" lakabını kullanan bir anonim hesap ortaya çıkar. Böylelikle okuldaki birçok öğrenci siber zorbalığa uğramaya başlar.

Örnek Sahne 1: Beyaz Fil, Ece ile Ozan'ın birlikte olduğu sırrını sosyal medya aracılığıyla okuldaki öğrencilerle paylaşır. Ece uğradığı siber zorbalığın yanı sıra okuldaki öğrenciler tarafından sözel zorbalığa da maruz kalır. Naz, Ece konferans salonundan çıkmaya çıkarken onu durdurur ve "Ne oldu? Ozan ile çocuk odası mı bakmaya gidiyorsun?" diye sorar. Bunun üzerine Naz, Gerçek Kolejinden ayrılmak üzere dolabındaki eşyalarını toplamaya başlar. O sırada Ekim, Ece'nin yanına gider. Aralarında şu diyalog yaşanır: Ekim: "Ece ne yapıyorsun? / Ece: Ben bu okulda artık kalamam. / Ekim: Peki, gitmek mi çözüm? / Ece: Kalmak çözüm mü? Bu okuldakileri en iyi sen tanıyorsun. Zayıf noktanı bulduklarında seni darmaduman edene kadar durmadıklarını, yok edene kadar nasıl uğraştıklarını en iyi sen biliyorsun. Bu kolejin kıyma makinesinden farkı yok… Bu okuldaki insanların beni her gün yerle bir edeceğini bile bile daha fazla burada kalmak istemiyorum." Bu sahnenin bu çalışmada daha önce detaylandırıldığı üzere akran zorbalığının sonuçlarından biri olan okul değiştirme, okula gitmeme isteğine örnek teşkil etmekte olduğu değerlendirilmiştir.

Bu bölümde Ekim, Melisa'ya duygularını gizlemek için bir maske taktığını düşündüğünü söyler. Sonrasında Melisa'ya, küçük bir kız çocuğundan nasıl her gün gördüğü Melisa'ya dönüştüğünü sorar. Melisa ise bu soruyu şu şekilde cevaplar: "O küçük kız çocuğu ilk önce annesini kaybetti. Sonra babası başka bir kadınla evlenip Bodrum'a yerleşti. Onu da babaannesine postaladı. Sonra her saniyeyi, her dakikayı, günlerin geçmesini bekledi. Bekledi ki tatil gelsin de babasının yanına gidebilsin diye. Gitti, en azından Bodrum Otogarı'na kadar. Ama onu kimse karşılamadı. İşte o gece, gecenin bir körüne kadar gözyaşları içinde kaldı. Sonra akan gözyaşları kalbini sertleştirdi ve delinemeyecek bir zırh oluşturdu. Acıları belli olmasın diye de yüzüne bu maskeyi taktı. Yani o küçük kız çocuğu öldü, yerine bu biyonik insan geldi. Siz ister sevin ister sevmeyin."

16. BÖLÜM

Tablo 27

Duy Beni Dizisinin 16. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Beyaz Fil	Kanat	Siber Zorbalık
2	Beyaz Fil	Ateş	Siber Zorbalık

Örnek Sahne 1: "Beyaz Fil" lakaplı gerçek kimliğini gizleyen kişi, Leyla'yı kaçıran kişinin Kanat olduğunu düşündürmek adına okuldaki öğrencilerin telefonuna mesajlar ve özel konuşmalardan elde edilmiş ekran görüntüleri gönderir.

Örnek Sahne 2: "Beyaz Fil" isimli kimliği bilinmeyen kişi, Gerçek Koleji öğrencilerine Ateş'in daha önce hırsızlık olaylarına karıştığını ifşa eden bir ses kaydı ve Ateş'in bu olay sonrasında çekilmiş sabıka fotoğrafını yollar. Beyaz Fil, "Eşyalarınıza dikkat edin derim." cümlesiyle yollamış olduğu sesli mesajı sonlandırır.

17. BÖLÜM

Tablo 28

Duy Beni Dizisinin 17. Bölümünde Tespit Edilen Akran Zorbalığı Davranışlarının Türü ve Tarafları

Örnek Sahne	Zorba	Kurban	Zorbalık Türü
1	Aziz	Melisa, Ozan, Ateş, Bekir, Hazal, Ekim, Ayşe	Fiziksel Zorbalık

Bu bölümde "Beyaz Fil" lakaplı kimliğini gizleyerek okuldaki öğrencilere siber zorbalıkta bulunan hesabı yöneten kişinin Aziz olduğu ortaya çıkar.

Örnek Sahne 1: Aziz, okul arkadaşlarına Leyla'nın nerede olduğunu bildiğini ve onları Leyla'nın yanına götüreceğini söyler. Okul arkadaşlarını sahile götüren Aziz onlara silah doğrultur ve "Beyaz Fil"in kendisi olduğunu itiraf eder. Aziz, birçok kez akranlarına

zarar vermek niyetiyle planlar yapmış ve yaptığı planların bazılarını gerçekleştirmiştir. Dizinin başından beri anti-sosyal kişilik özellikleri gösteren Aziz adam kaçırma, yalan söyleme, iftira atma gibi davranışların yanı sıra polisi yanıltma gibi suç teşkil eden davranışlar sergilemiştir. Aziz'in bu davranışlarının özellikle küçük yaştaki izleyiciler için olumsuz örnek teşkil edebileceği değerlendirilmiştir.

18. BÖLÜM

İntihar teşebbüsü sonrasında kurtulan Emine, intihar etmesinin sebebini polise şu sözlerle açıklar: "Benim asıl ölmek istememin sebebi, ben artık bu bedende yaşamak istemiyordum. Ömür boyu çok zorbalık gördüm. Aşağılandım, ölümden beter işkencelere maruz kaldım. Ben sadece her şeye son vermek istedim." Emine, okula geri döndüğünde kendisine zorbalık yapan kişilerden hesap sormaya başlar. Emine ile Ekim arasında şu konuşma geçer: Emine: "Bazı arkadaşlarla hesaplaşacağız. / Ekim: "Kimden bahsediyorsun? Ozanlardan mı? Bak, kinini anlıyorum. Taşıması ağır bir yük. Ama arınman lazım… Yeterince kahrolmadık mı? Ölümden döndün resmen. / Emine: Kefaret günü yaklaşıyor… Bence beni komadan uyandıran bu içimdeki bitmek bilmeyen bu nefret, bu kin oldu. / Ekim: Tamam. Kinini anlıyorum ama ölümden döndün sen. Tekrar aynı şeylerle mi uğraşacaksın? Tekrar o pisliklere mi bulaşacaksın? / Emine: Atladığın bir şey var Ekim. Bedenim hala hayatta olabilir. Ama o eski Emine öldü. Onlar öldürdü onu, katlettiler. / Ekim: Yapma Emine olur mu? Ne olursun bak. Ne bize ne kendine bunu yapma. O yolun sonu karanlık. O yolun sonunda kazanan yok." Aynı şekilde Ayşe ve Dağhan da Emine'ye zorbalara zorbalık yaparak karşılık vermemesini söylese de Emine uğradığı zorbalığın intikamını bu şekilde alması gerektiğini düşünür. Melisa'yı gören Emine, onun yanına gider ve aralarında şu şekilde bir diyalog yaşanır: Emine: "Günaydın kraliçem. Başından tacını almaya geldim. Krallığını ayaklarımın altında ezeceğim. / Melisa: Sen geceden mi hazırlandın bu laflara? Olmamış. / Emine: Olmuşunu verirdim ama mevsimi değil. / Melisa: Bana bak! Seni daha yüksek bir binadan atmama ne dersin? Belki bu defa ölürsün. Bana bak kızım, benim sağım solum belli olmaz. Kime patlayacağım benim belli olmaz. Ayağını denk al! Eğer kraliçeliğime gelecek olursak; şanslıysanız ayakkabımın tozunu silebilirsiniz. Fazla bile yüz verdim size."

19. BÖLÜM

Bu bölümde Aziz ile babası arasında sosyal öğrenmeye örnek teşkil eden bir diyalog gerçekleşmektedir: Aziz: "Neden beni sevmedin baba? / Rıza: Ben seni sevdim oğlum, seni seviyorum. / Aziz: Mahir'in Rıza'yı sevdiği gibi mi? / Rıza: Başka türlüsünü bilmiyorum ki ben. / Aziz: İkimiz de babalarımızın kurbanıyız yani. / Rıza: Kendi kaderimi yaşattım sana. Özür dilerim, her şey için."

20. BÖLÜM

Dizinin son bölümünde karakterlerin iki yıl sonraki hayatlarından bir kesit gösterilmiştir. Ekim, Kanat, Aziz, Leyla, Melisa, Ozan, Hazal, Bekir, Ayşe ve Dağhan ve "Orijinal" her yılın belli bir gününde bir parkta buluşmak için sözleşmişlerdir. Bu buluşmaya Ekim ve Kanat evlenmiş olarak gelirken Melisa ile Ozan; Aziz ile Leyla; Orijinal ile Hazal ise çift olarak gelirler. Aralarında geçen akran zorbalığına ve bu zorbalık sürecinin sağlıklı bir çözüme ulaştırılmamasına rağmen akran zorbalığı sürecinin içinde bulunmuş herkesin çok iyi anlaştığı görülmektedir.

Dizinin son sahnesinde ise Ayşe'nin rehber öğretmen olarak Gerçek Kolejinde çalışmaya başladığı görülmektedir. Kendini tanıtmak üzere derse giren Ayşe, sınıfta akran zorbalığıyla ilgili bir konuşma yaparak akran zorbalığı yaşayan tüm öğrencilerin gelip kendisiyle konuşabileceğini belirtir. "Zorbalık bir hastalıktır. Sessizlikte büyür ve gelişir. Bundan kurtulmanın tek yolu sesinizi çıkartmaktır. Lütfen anlatın. Başınıza gelenleri arkadaşlarınıza anlatın, internette anlatın. Siz anlattıkça zorbalığın geri adım attığını, uzattığınız elleri tutan eller olduğunu ve ne kadar güçlü olduğunuzu göreceksiniz. Söylemeniz gereken tek söz şu ki: Duy beni. Bunu söyledikten sonra zorbalık geri çekilir. Sizin zamanınız başlar. Şimdi oyunu değiştirme zamanı. Şimdi onlardan daha cesur olduğunuzu gösterme zamanı." Ayşe bu konuşmayı yaptığı sırada ise bir öğrencinin elinde dizinin ilk bölümünde Ziya Öğretmenin Leyla'ya araba ile çarptığında takıyor olduğu maske bulunmaktadır. Öğrenci bu maskeyi bir arkadaşına doğru uzatmaktadır. Bu sahnenin izleyicilere akran zorbalığının yıllardır devam ettiğini ve yetişkinlerin çabasına rağmen çözüm bulmayacağını düşündürebilecek nitelikte bir sahne olabileceği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Ayşe, öğrencilere seslerini çıkarmalarını öğütlemesine rağmen kurban olarak yer aldığı akran zorbalığı süreci herhangi bir çözüme ulaştırılmadan dizi final yapmıştır.

5.2.3. Tespit Edilen Akran Zorbalığı Sahnelerinin Sosyal Öğrenme Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi

"Duy Beni" dizisi boyunca akran zorbalığı kurbanlarının yaşadığı mağduriyet ekrana getirilmiştir. Kurbanlardan bazıları sesini çıkararak durumu öğretmenlerle ya da aileleriyle paylaşmışlardır. Buna rağmen yaşadıkları akran zorbalığı son bulmamıştır. Zorbalıkla kendi başlarına mücadele etmeye çalışan öğrenciler de aynı şekilde çözüm bulamamıştır. Aksine zorbalar, uyguladıkları zorbalığın şiddetini artırarak zorbalık davranışlarına devam etmişlerdir. Bunun yanı sıra mağduriyete sebep olan zorbaların ise hiçbir yaptırımla karşı karşıya kalmadığı görülmüştür. Sık sık zorbalık davranışları sergileyen Melisa ve Ozan, hiçbir zorbalık davranışı sonrasında empati, pişmanlık, mutsuzluk gibi bir duygu sergilememişlerdir. Zorbalar, dizi boyunca akran zorbalığı davranışları uygulamaya son vermemişlerdir. Akran zorbalığı süreci sağlıklı bir çözüme ulaştırılmış olmamasına rağmen zorbaların yıllar sonra zorbalık uyguladıkları öğrencilerle arkadaş oldukları ve her sene buluşmak için sözleştikleri görülmüştür.

"Duy Beni" dizisinde, okuldaki öğrencilerin çoğu Melisa'ya karşı hayranlık beslemektedir. Öğrenciler, sık sık zorbalık davranışları sergilemekte olan Melisa'yı her sabah selamlamakta ve onun gözüne girebilmek için çantasını taşımak, ona kahve almak benzeri Melisa'ya hizmet etmeye yönelik davranışlar sergilemektedirler. Bu durum zorbanın gerçekleştirdiği davranışlar sonucunda çevresinden olumlu tepkiler aldığını göstermektedir. Öğrenciler Melisa'nın kendisinden hoşlanması ve kendilerini koruması altına alması için Melisa'nın zorbalık davranışlarını pekiştirmektedirler. Başka bir deyişle zorba, yaptığı davranışlardan dolayı ödüllendirilmektedir. Bu durum izleyicilere akran zorbalığı davranışları sergilemenin ödüllendirildiğini sonucunu göstermektedir. Bu şekildeki bir gösterimin gözlemleyicilerin gözlemledikleri davranışları taklit etme olasılığını artıracağı değerlendirilmiştir.

"Duy Beni" dizisinde de akran zorbalığına bağlı bir intihara teşebbüs örneği yer almaktadır. Emine, uğradığı akran zorbalıklarına daha fazla dayanamayacağını söylediği bir video kaydedip Ekim'e göndermiştir. Sonrasında yüksek bir yerden atlayarak intihara teşebbüs etmiştir. Bu sahnenin hem intihar davranışının nasıl gerçekleştirilebileceğine yönelik bir yöntem öğretebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, Emine'nin yaşadığı akran zorbalığı sonucunda intihar etmesi özellikle küçük yaştaki izleyicilerin intiharı akran zorbalığından kurtulma yolu olarak atfetmelerine imkân verebilir. Öte yandan, Emine yaşamsal tehlikeyi atlayıp okula geri döndüğünde ona akran zorbalığı yapan hiçbir

karakterde herhangi bir pişmanlık emaresi görülmemiştir. Tam tersine Emine okula geri döndüğünde Melisa ile yaşadıkları bir çatışma sonucunda Melisa ona "Bana bak! Seni daha yüksek bir binadan atmama ne dersin? Belki bu defa ölürsün" sözlerini sarf etmiştir. Sonrasında zorbalar tarafından Emine'ye ölmeyi bile beceremediği de söylenmiştir. Emine, "Duy Beni" dizisi boyunca pek çok kez çeşitli türlerde akran zorbalığına uğramıştır. Başlarda maruz kaldığı zorbalığı kimseyle paylaşmasa da sonrasında çevresindeki yetişkinlere bu durumdan bahsetmiştir. Fakat zorbalık yaşıyor olduğunu yetişkinlerle paylaşıp onlardan yardım istediğinde maruz kaldığı akran zorbalığı şiddetlenmiştir. Emine'nin babası, Emine özel okulda burslu olarak okuduğu için ondan zorbalığa biraz daha dayanmasını istemiştir ve kızının uğradığı zorbalığın çözümüne yönelik bir aksiyon almamıştır. Bunun aksine, okula gelen müfettişe okulda gerçekleşen akran zorbalıklarıyla ilgili bir dilekçe vermek isteyen kızını bunu yapmaması konusunda ikna etmiştir. Emine yaşadığı zorbalık sürecini kendisine yakın bulduğu bir öğretmen ile de paylaşmıştır. Öğretmen, çocukların empati yapmasını sağlayacak birtakım çalışmalar yaptırarak Emine'ye destek olmaya çalışmıştır. Fakat aynı öğretmen daha sonrasında okulda çıkan bir tartışmada sinirlenerek bir öğrencisinin abisine şiddet uygulamış ve sonrasında okuldan ayrılmıştır. Emine akran zorbalığı sürecinde tekrar yalnız başına kalmıştır. Sonrasında intihara teşebbüs eden Emine, okula geri döndüğünde zorbalarla kendi başına başa çıkmaya çalışmıştır. Bu yöntem, zorbaların daha şiddetli tepki vermelerine sebep olmuştur. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Emine'nin hikâyesinin çok ciddi sonuçlar doğurabileceği kanaatine varılmıştır. "Duy Beni" dizisini izleyen ve akran zorbalığı kurbanı olan izleyicilerin kendilerini Emine ile özdeşleştirme ihtimalinin yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Bundan dolayı Emine'nin yaşadığı bu akran zorbalığı sürecinin sağlıklı bir çözüme ulaştırılmış olması oldukça önemlidir. Fakat dizide Emine'nin çabaları karşılıksız kalmış ve Emine akran zorbalığı kurbanı olmaya devam etmiştir. Gözlemciler, Emine'nin durumunu gözlemleyip akran zorbalığından kurtulmanın mümkün olmadığı düşüncesine kapılabilir. Emine'nin durumu akran zorbalığının bir çözümü olabileceğini göstermenin yanı sıra zorbalıkla başa çıkmanın hiçbir yolu olmadığını düşündürecek bir örnek teşkil etmektedir.

5.3. “TOZLUYAKA” ve “DUY BENİ” DİZİLERİNDEKİ ORTAK BULGULAR

"Duy Beni”, dizinin ana karakterlerinden biri olan Leyla’ya bir arabanın çarpıp kaçmasıyla; “Tozluyaka” ise dizinin ana karakterlerin yakın arkadaşı olan Vefa’nın şüpheli ölümüyle olmak üzere iki dizi de çarpıcı olaylarla başlamaktadır. Bu olaylar sonucunda maddi durumları özel okulu karşılamaya yeterli olmayan öğrenciler arkadaşlarının başına gelenlerden kimin sorumlu olduğunu bulmak amacıyla bir şekilde okulların bursluluk sınavlarını geçmiş ve özel okullarda okumaya başlamışlardır. İki dizide de öğrencilerin arkadaşlarının adaletini sağlamak adına kendi başlarına araştırmalar yapmalarının izleyicilerin adaleti sağlamakla görevli olan kurum ve çalışanların görevlerini tam anlamıyla yapamadıklarına dair bir tutum geliştirmeleri ihtimalini ortaya çıkardığı değerlendirilmiştir.

"Duy Beni”, dizinin ana karakterlerinden biri olan Leyla’ya bir arabanın çarpıp kaçmasıyla; “Tozluyaka” ise dizinin ana karakterlerin yakın arkadaşı olan Vefa’nın şüpheli ölümüyle olmak üzere iki dizi de çarpıcı olaylarla başlamaktadır. Bu olaylar sonucunda maddi durumları özel okulu karşılamaya yeterli olmayan öğrenciler arkadaşlarının başına gelenlerden kimin sorumlu olduğunu bulmak amacıyla bir şekilde okulların bursluluk sınavlarını geçmiş ve özel okullarda okumaya başlamışlardır. İki dizide de öğrencilerin arkadaşlarının adaletini sağlamak adına kendi başlarına araştırmalar yapmalarının izleyicilerin adaleti sağlamakla görevli olan kurum ve çalışanların görevlerini tam anlamıyla yapamadıklarına dair bir tutum geliştirmeleri ihtimalini ortaya çıkardığı değerlendirilmiştir.

“Tozluyaka” ve “Duy Beni” dizilerinin hikâyelerinde dikkat çekici birçok ortak unsur bulunmaktadır. Mekândan bağımsız olarak birçok farklı yerde gerçekleşebilen akran zorbalığı, farklı yaş evrelerinde bazı mekânlarda daha sık görülebilmektedir. İlkokul evresindeki çocuklar akran zorbalığına sınıf ortamı içerisinde ve oyun alanlarında daha sık maruz kalabilmekteyken ergenlik dönemindeki çocuklar ise okul ile bağlantılı ya da bağlantısı olmayan çok çeşitli mekânlarda zorbalığa maruz kalabilmektedirler (Siann ve diğerleri; 1993, s. 130). Bu çalışma kapsamında izlenen "Duy Beni” ve “Tozluyaka” dizilerinde akran zorbalığı sürecinde yer alan çocuklar, özel liselerin son sınıflarında okumaktadırlar. Dizilerdeki öğrencilerin lise son sınıfa gitmeleri ve bazı öğrencilerin ehliyet sahibi olmaları göz önünde bulundurulduğunda her iki dizideki öğrencilerin de 17-18 yaşlarında oldukları değerlendirilmiştir. Çalışmaya konu olan bu iki dizide de olaylar çoğunlukla öğrencilerin okuyor oldukları özel okullarda gerçekleşmektedir. Zorbalık

davranışları sıklıkla okul içerisinde gerçekleşmiş olsa da öğrencilerin beraber bulundukları çeşitli mekânlarda da zorbalık davranışlarının vuku bulduğu sahneler yer almaktadır.

İncelenen iki dizide de zorbalar benzer özelliklere sahiptir. Okullarında oldukça popüler olan zorbalar; aynı zamanda zengin, çekici, giyimlerine özen gösteren öğrencilerden oluşmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre gözlem yoluyla öğrenme sürecinde bir modelin davranışlarının gözlemci tarafından taklit edilmesinde modelin özellikleri etkili rol oynamaktır. İncelenen dizilerdeki zorbaların popüler ve güçlü olmalarımın yanı sıra çekici dış görünüş özelliklerine sahip olmaları özellikle küçük yaştaki gözlemcilerin, gözlemledikleri modellerin gerçekleştirdiği zorbalık davranışlarını taklit etme ihtimallerini artırmaktadır.

Dizilerde zorba karakterlerinin aile yaşantılarına sıklıkla yer verilmesi, iki farklı şekilde değerlendirilebilir. Bu değerlendirmelerden birincisi sosyal öğrenme kuramı bağlamında gerçekleştirilebilir. Kanat ve Berk, çocukluklarından itibaren şiddet gören çocuklardır. Ailelerindeki şiddet davranışları sergileyen karakterleri, babalarını, gözlemleyerek şiddet davranışlarını öğrenen Berk ve Kanat; öğrendikleri şiddet davranışlarını kendi arkadaş ve okul çevrelerinde taklit etmektedirler. Bu durum sosyal öğrenmeye bir örnek teşkil etmektedir. Öte bir yandan, bu tür davranışları yaşayan her bireyin sergileyeceğine dair bir koşul bulunmamaktadır. Dizide Berk ve Kanat'ın şiddet gördüğü yaşantılarının bu denli vurgulanması, toplumda saldırganlık davranışlarını normalleştirebileceği gibi Berk ve Kanat'ın gerçekleştirdiği zorbalık eylemlerinin meşrulaştırılmasına sebep olabilecek niteliktedir.

İki dizide de dikkat çeken bir diğer ortak özellik ise bireylerin ekonomik durumları üzerinden sıklıkla olumsuz yorumlar yapılması ve söylemlerde bulunulması olmuştur. "Tozluyaka" dizisindeki Hazal karakteri, arkadaşlarına ailesinin zengin olduğu yalanını söylemektedir. Hazal, arkadaşlarının kendileri gibi zengin olmadığını öğrendiği takdirde kendisini aralarına almayacaklarını düşünerek gerçeğin öğrenilmesinden çok korkmaktadır. İki dizide de burslu öğrencilere sıklıkla ekonomik durumları üzerinden onları küçük düşürmeyi amaçlayan lakaplarla seslenilmiştir. Diğer bir deyişle, dizilerdeki sözel akran zorbalıklarının çoğu, kurbanların ekonomik durumlarını küçümsemeyi amaçlayan lakapların sarf edilmesinden oluşturmaktadır. İncelenen dizilerde yalnızca çocuklar değil, yetişkinler de insanların ekonomik durumlarıyla ve meslekleriyle ilgili olumsuz söylemlerde bulunmaktadır. Bu söylemlerden biri "Tozluyaka" dizisinde Berk'in babası Kenan'ın oğluna vermiş olduğu; yanlarında çalışan insanların saygı duyulacak insanlar olmadığı hasebiyle onlarla ilgili durumları düşünerek çok vakit kaybetmemesi gerektiğini öğütlediği bir

tavsiyedir. Karakterlerin bu yöndeki düşüncelere sahip olmalarının ve kendilerinden daha düşük ekonomik seviyede olan bireylere olumsuz tutumlarını belirten sözler sarf etmelerinin izleyicilerin de benzer tutumlar geliştirip benzer davranışları taklit etmeleriyle sonuçlanabileceği değerlendirilmiştir.

İki dizide de karşılaşılan bir diğer olumsuz davranış örneği ise intihar ve intihara teşebbüs davranışlarıdır. Bu çalışmanın "Medya, Akran Zorbalığı ve Sosyal Öğrenme Kuramı" başlığı altında detaylı olarak ele alınan intihar davranışı "Tozluyaka" dizisinde 3 kez intihara teşebbüs, 1 kez de intihar şeklinde ekrana getirilmiştir. İntihar teşebbüslerin birinde, psikolojik rahatsızlıkları dizide birçok kez vurgulanmış olan Cemre, arkadaşları tarafından kendisine iftira atılması (sosyal akran zorbalığı) sonucunda okulun çatısına çıkarak intihar teşebbüsünde bulunmuştur. Berk de dizinin ilerleyen bölümlerinde daha önce hiç bahsetmediği hislerini sayfalara döktüğü bir intihar notu bırakarak okulun çatısına çıkarak intihara teşebbüs etmiştir. Dizinin ilk bölümlerinde Vefa'nın da okul çatısından atlayarak intihar ettiği düşünülmüştür. "Duy Beni" dizisinde ise Emine'nin intihar teşebbüsünde bulunduğu bir sahne yer almaktadır. Sonuç olarak, hem "Duy Beni" hem de "Tozluyaka" dizilerinde yüksek bir yerden atlayarak intihar etme/intihara teşebbüs etme davranışları görülmektedir. İntihar/intihara teşebbüs sahnelerinin küçük yaştaki izleyicilere yöntem öğretebilecek ve gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek nitelikte olduğu değerlendirilmiştir.

Dizilerde görülen başka bir olumsuz örnek ise zorbaların neredeyse hiçbir olumsuz tepkiyle karşılaşmamış olmalarıdır. Akran zorbalığı sürecinde zorbanın asistanı olarak rol oynayan karakterlerden bazıları, dizilerin son bölümlerine doğru zorbalık davranışları sergilemeyi bırakıp kurbanlarla arkadaş olmuşlardır. "Tozluyaka" dizisindeki Çağrı karakteri, bahsedilen karakterlere örnektir. Fakat aktif olarak zorbalık yapan karakterler, zorbalık davranışlarını dizi boyunca sürdürmeye devam etmişlerdir. Gözlem yoluyla öğrenme süreçlerinde davranışın gözlemci tarafından taklit edilmesini etkileyen faktörlerden biri gözlemlenen modelin davranışını sergiledikten sonra karşılaştığı sonuçlardır. Davranışların sonuçları yalnızca dolaylı öğrenme sürecinde değil doğrudan öğrenme sürecinde de bireyin davranışı devam ettirip ettirmeyeceğinde etkili olmaktadır. Bir davranış olumlu sonuçlar meydana getiriyorsa tekrarlanma ihtimali yükselirken; olumsuz sonuçlar meydana getiriyorsa tekrarlanma ihtimali düşmektedir. "Duy Beni" dizisinde akran zorbalığı davranışları sergileyen zorbaların hiçbiri davranışları sonucunda herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmamıştır. Zorbalık uyguladıkları bir akranlarının intihar etmiş olması dahi zorbalık davranışlarını sergilemekten kaçınmalarına neden olmamıştır. "Tozluyaka" dizisinde ise

zorbalık davranışları sergileyen Berk'in arkadaşları, dizinin son bölümlerine doğru Berk'ten uzaklaşmışlardır. Fakat bu durumun Berk'in sergilediği zorbalık davranışlarının bir sonucu olmaktan ziyade arkadaşlarıyla yaşamış olduğu çatışmalar kaynaklı yaşandığı değerlendirilmiştir.

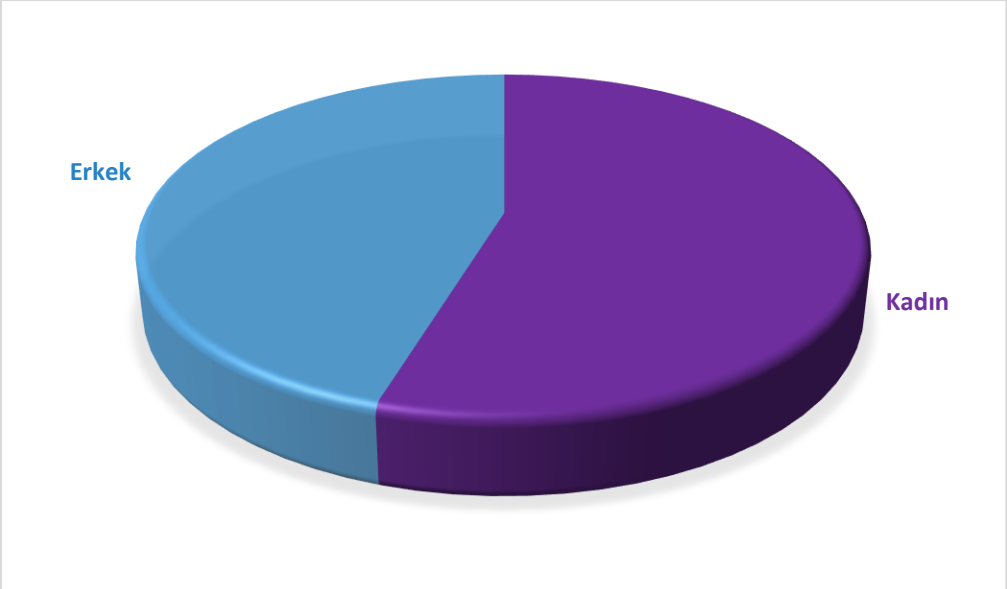
İki dizide de zorbaların yaşadıkları problemlere ayrıntılı olarak verildiği görülmüştür. "Tozluyaka" dizisinde Berk annesini kaybetmiştir ve babasından şiddet görmektedir. Ege'nin anne ve babası Ege'yi yüklü miktar bir para ile yalnız bırakarak evi terk etmişlerdir. Çağrı'nın anne ve babası arasında Çağrı'yı olumsuz etkileyen problemler yaşanmaktadır. "Duy Beni" dizisinde ise Melisa'nın annesi, Melisa küçük yaştayken intihar etmiştir. Babası, kızı Melisa'yı babaannesiyle bırakarak farklı bir şehre taşınmıştır. Dizide Melisa'nın sergilediği zorbalık davranışlarını geçmiş yaşantısını anlatarak yaşadıklarına atfettiği bir sahne bulunmaktadır. Bunun yanı sıra akran zorbalığı kurbanlarının aile hayatına, zorbaların ailelerindeki problemlere yer verildiği kadar yer verilmediği değerlendirilmiştir. Fakat kurbanların ailelerinde de bu tür şiddet davranışları ve problemler görülebilmektedir. Akran zorbalığı sürecindeki kurbanların ve zorbaların aileleri birtakım ortak özellikler gösterebilmektedirler. Bakım verenleriyle sağlıklı bir bağ geliştirememiş çocuklar akran zorbalığı sürecinde zorba ya da kurban olmaya meyillidir. Hem zorbaların hem de kurbanların ailelerinde ihmal, umursamazlık ve şiddet gibi çocukların gelişimlerini kötü etkileyecek olumsuz durumlar görülebilmektedir. İncelenen iki dizide de zorbaların aile içindeki problemlerine yoğunlaşıldığı gözlemlenmiştir. Bu durumun bahsi geçen problemlerin yalnızca zorbaların ailelerinde gerçekleştiği yönünde doğru olmayan tutumlar geliştirilmesine sebep olabileceği değerlendirilmiştir.

Bahsi geçen dizilerin izleyici için de oldukça rahatsız edici sahneler içerdiği gelen şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Çalışmanın devamında dizilerin yayımlandığı tarih aralıklarında "Tozluyaka" ve "Duy Beni" dizilerine yönelik RTÜK İletişim Merkezi'ne gelen bildirimlerden seçilen bazı örnekler analiz edilecek ve yorumlanacaktır.

"Tozluyaka" isimli diziye yönelik olarak 01.06.2022-01.07.2023 tarihleri arasında toplam 380 adet vatandaş bildirimi Üst Kurula ulaşmıştır. Aşağıda bu bildirimlerin demografik öğelere göre dağılımı yer almaktadır.

Şekil 5

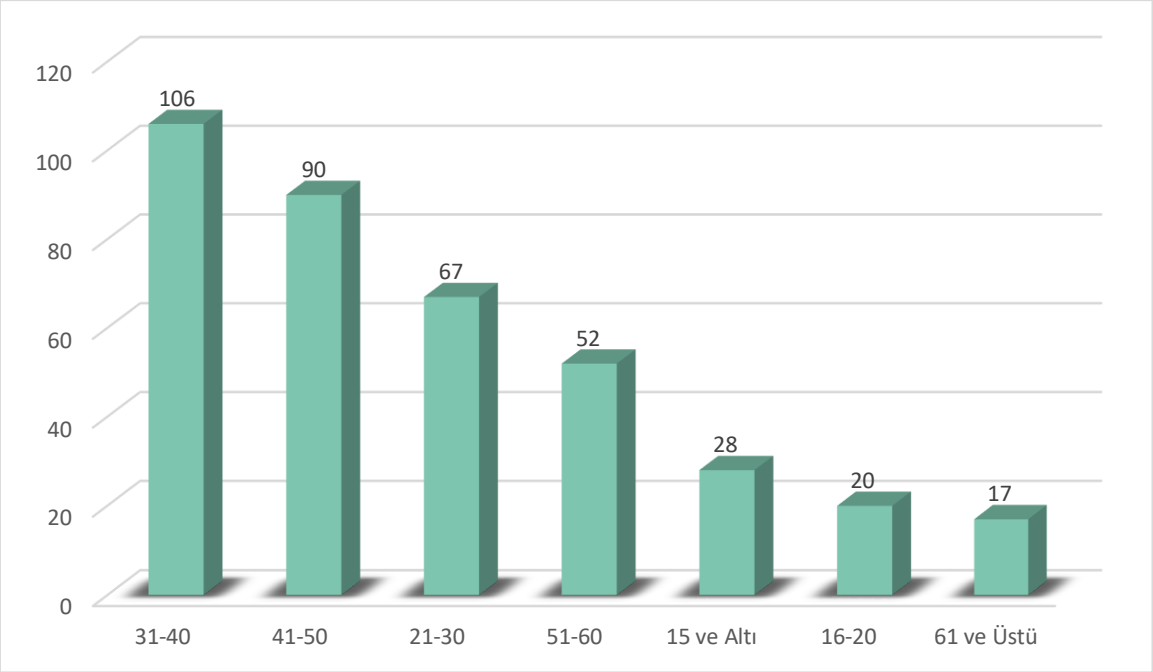
Tozluyaka Dizisine Gelen İzleyici Bildirimlerinin Cinsiyet Dağılımı

"Tozluyaka" isimli diziye izleyicilerden gelen 380 şikâyet bildiriminin 208'i kadın izleyiciler tarafından 172'si ise erkek izleyiciler tarafından RTÜK İletişim Merkezi'ne ulaştırılmıştır. Kadın izleyicilerden gelen bildirimlerin oranı %54.74 iken erkek izleyicilerden gelen bildirimlerin oranı ise %45.26'dır.

Şekil 6

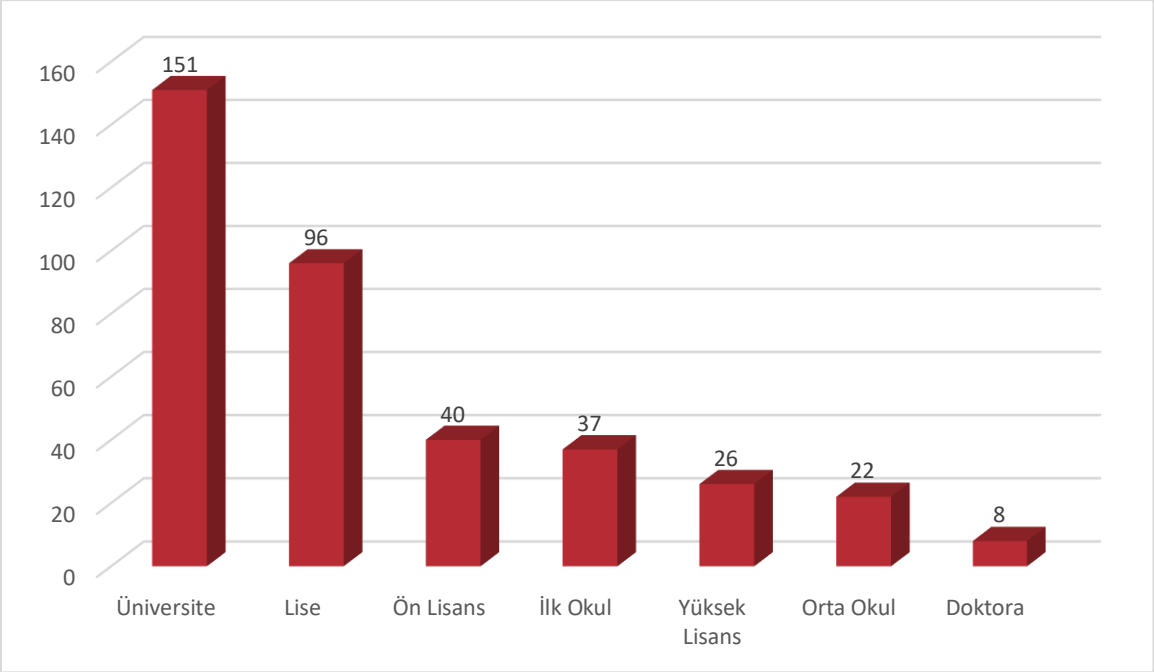
Tozluyaka Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Yaş Dağılımı

RTÜK İletişim Merkezine gelen "Tozluyaka" dizisine yönelik şikâyetlerin yaş aralığına bakıldığında ise, dizinin hedef kitlesinin çocuk ve gençler olarak tanımlanmasına rağmen en çok şikâyetin 106 adet bildirimle 31-40 yaş grubundan geldiği görülmektedir. 31-40 yaş grubunu 90 şikâyet bildirimi ile 41-50 yaş grubu izlemektedir. 21-30 yaş aralığındaki izleyicilerden yapıma 67 şikâyet bildirimi ulaşmıştır. RTÜK İletişim Merkezine, dizilerin hedef kitlesini oluşturan 15 yaş ve altı izleyicilerden 28 şikâyet bildirimi; 16-20 yaş aralığındaki izleyicilerden ise 20 şikâyet bildirimi geldiği görülmektedir. Bu veriler dikkate alındığında, en çok şikâyetin hedef kitle konumundaki çocukların ebeveynlerinin yer aldığı yaş grubundaki kişilerden geldiği görülmektedir.

Şekil 7

Tozluyaka Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Eğitim Dağılımı

Yukarıdaki tablodan, "Tozluyaka" dizisini en fazla şikâyet eden kesimin tüm bildirimlerin %39.74'üne tekabül eden 151 bildirimle üniversite mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak "Tozluyaka" isimli dizideki akran zorbalığı davranışlarından rahatsız olarak Üst Kurula başvuran kişilerin, çocuklarının izlediği içerikten rahatsız olan ebeveynler olduğu çıkarımını yapmamız mümkün olacaktır. Şekillerdeki demografik veriler göz önünde bulundurulduğunda, şikâyet bildirimlerinin önemli bir kısmının akran zorbalığına yönelik farkındalığa sahip üniversite mezunu öğretmenler tarafınca yapılmış olabileceği çıkarımını da yapmak mümkündür.

Aşağıda "Tozluyaka" dizisine yönelik RTÜK'ün şikâyet kanallarına ulaşan bildirimler örneklendirilmiştir:

> **Bildirim No: 1177941** *"Dün çocuğum bu diziyi izledikten sonra ağlıyordu, liseye gitmek ve arkadaş edinmek istemiyorum dedi…"*

> **Bildirim No: 1182488** *"Dizinin içerisinde izleyici kitlesine kötü örnek oluşturabilecek birçok unsur bulunmaktadır. Bir lise dizisi olan "Tozluyaka" gençlerin hayatlarını olmaması gereken bir doğrultuda gözler önüne sermektedir. İçinde tecavüz girişimi, uyuşturucu madde kullanımı, intihar gibi birçok olumsuz ögeye yer veren bu dizinin herkese açık olan televizyon ekranlarından kaldırılmasını talep ediyorum."*

Bildirim No: 1183500 *"Dizi genel olarak öğrencileri yanlış etkilemekte, okullarda yaşanan bu olayları gayet normal bir durum göstermektedir. Okullarda benzer olaylar olabilir. Ama bu tür sorunları öğrencilerin kendi çözebilecekleri sorunlar değildir. Bu şekildeki durumlarda aile, okul yöneticiler ve kolluk kuvvetlerine başvurmaları gerektiği bilgilendirilmeli. Bu tür yanlış yönlendirmeler sonucunda çocuklar bu sorunları kendilerinin çözmesi gerektiğini sanıyorlar."*

Bildirim No: 1184539 *"Reşit olmayan çocuklara intihar, taciz, uyuşturucu gibi özendirmeler mevcut. Tacizci bir karakter masumlaştırılıyor, psikolojik şiddet zorbalık söz konusu, şantaj yoluyla 16 yaşındaki kız para kazanıyor, intihar eden masum birinin ölümüne seviniliyor. Kendi adalet mahkemelerini kurup kendilerince insanları ölüme sürüklüyorlar."*

Bildirim No: 1185889 *"Gençlik dizisi. Şiddet, akran zorbalığı, siber saldırı var. Kötü örnek oluyorlar, lisede çocuğum okuyor, lisedeki arkadaşları izlediklerini bizlerin çocuklarına deneniyor. Şiddet uyguluyorlar. Bizler okulda bekliyoruz. İçeceklere bir şeyler katıyorlar hepsi bilinçlerini kaybediyor kız arkadaşını çatıdan atıyor bundan zevk alıyorlar. Şikâyetçiyim."*

Bildirim No: 1193175 *"Liseli çocukları yanlış tanıtıyorlar. Öğrencilere kötü örnek. Lüks araçla gezer gösteriyorlar. Normal insanları hakir görüyorlar. Bu tarz ahlaki olaylara karşı rahatsızım. Bundan dolayı şikâyetçiyim."*

Bildirim No: 1178415 *"Son zamanlarda lise öğrencilerine yönelik yapılan bu dizilerde gençler arasında alt sınıf üst sınıf zengin çocuğu, kenar mahallesi çocuğu... Bu kadar toplumu ayırmamaları gerekiyor. Bu gençleri çok kötü etkiliyor. Bu dizileri izleyen gençler bizde mi böyle olacağız korkusu taşıyacaklar. Çok yanlış. Şikâyetçiyim."*

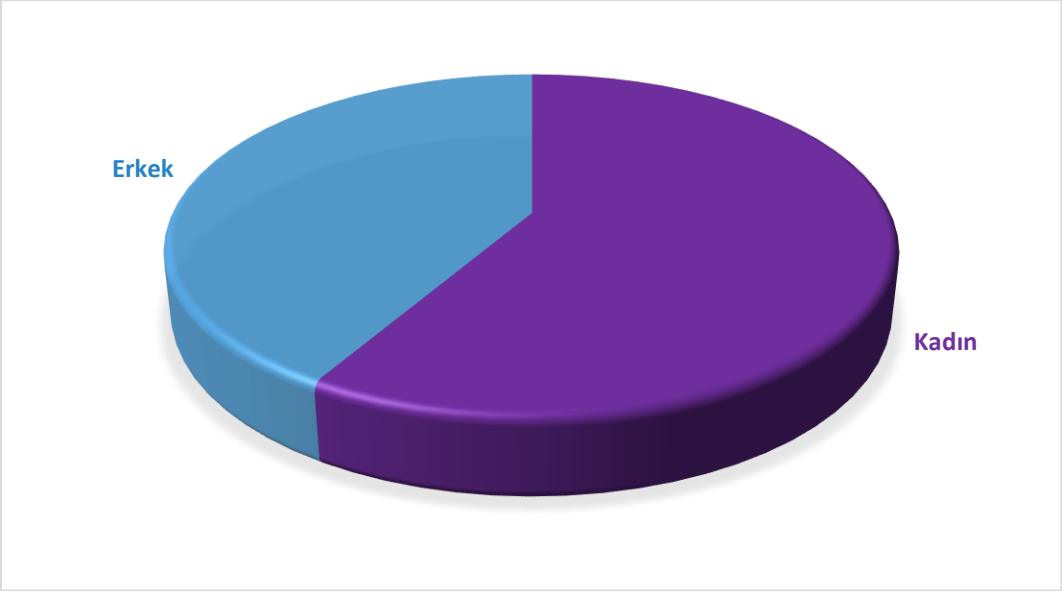
Yukarıda yer verilmiş şikâyetlerden anlaşılacağı üzere "Tozluyaka" dizisi ile ilgili izleyiciye en fazla rahatsızlık veren durum, yapımı izleyen çocukların, yapımdaki karakterleri model alarak yaptıkları davranışları sergilemeleri ihtimalidir. Üst Kurula ulaşan şikâyetlerde, akran zorbalığı davranışlardan etkilenme durumunun bir ihtimal olmaktan çıkıp gerçekliğe dönüştüğü örnekler de bulunmaktadır. 1177941 no'lu bildirimde belirtildiği üzere, küçük yaştaki bir izleyici "Tozluyaka" dizisini izledikten sonra liseye gittiğinde bu

tür zorbalık davranışları yaşayacağını düşünerek okula gitmek istemediği belirtmiştir. Benzer bir şekilde 1185889 no'lu bildirimde, çocuğu lisede okuyan bir ebeveyn tarafından çocuğunun okulunda medyada yer verilen akran zorbalığı davranışlarının taklit edildiği bildirilmektedir. "Tozluyaka" dizisine gelen şikâyetler, medyadaki akran zorbalığı davranışlarının genç yaştaki izleyiciler üzerinde bıraktığı olumsuz etkiyi örneklemektedir.

RTÜK İletişim Merkezine "Duy Beni" isimli diziye yönelik olarak 01.07.2022-01.07.2023 tarihleri arasında toplam 1.601 adet vatandaş bildirimi gelmiştir. Bu bildirimlerin demografik öğelere göre dağılımı aşağıda yer almaktadır.

Şekil 8

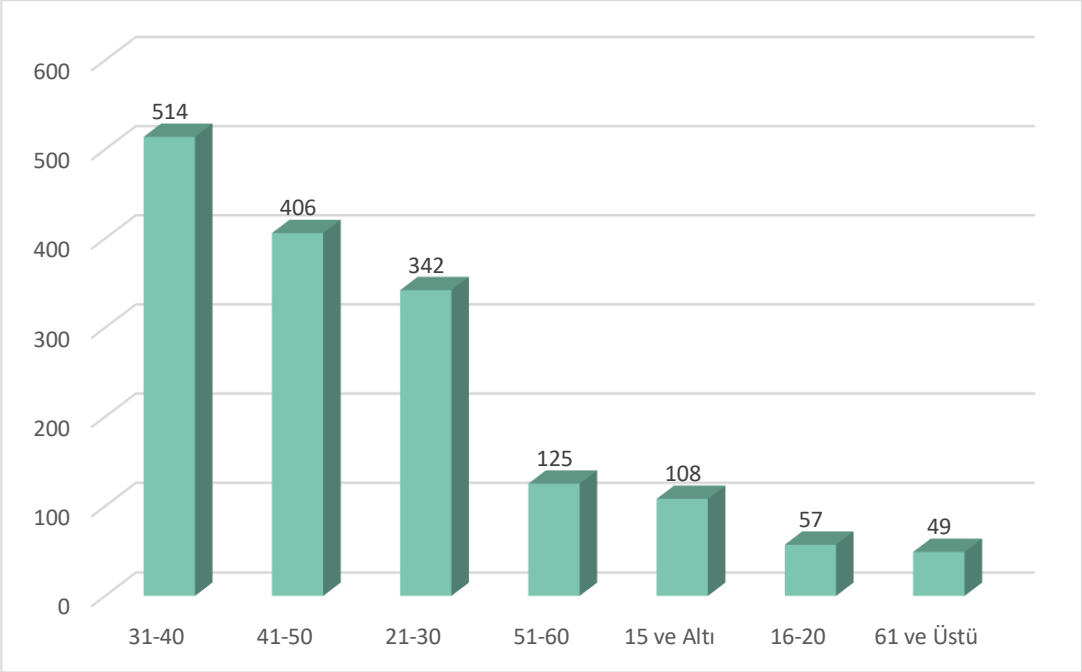
Duy Beni Dizisine Gelen İzleyici Bildirimlerinin Cinsiyet Dağılımı

"Duy Beni" isimli diziye izleyicilerden gelen 1601 şikâyet bildiriminin 936'sı kadın izleyiciler tarafından 665'i ise erkek izleyiciler tarafından RTÜK İletişim Merkezi'ne ulaştırılmıştır. Kadın izleyicilerden gelen bildirimler tüm şikâyet bildirimlerinin %58.46'sını kapsamaktadır. Erkek izleyicilerden gelen bildirimlerin oranı ise %41.54'dır.

Şekil 9

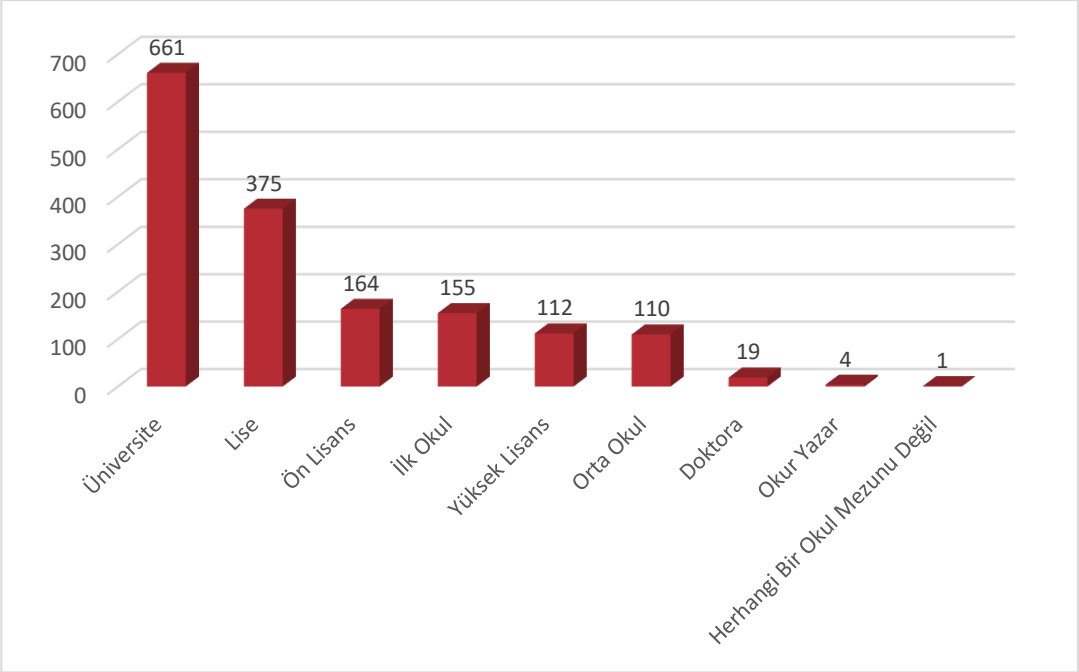
Duy Beni Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Yaş Dağılımı

RTÜK İletişim Merkezine gelen "Duy Beni" dizisine yönelik şikâyetlerin yaş aralığına bakıldığında, diziyi en çok şikâyet edenlerin 514 (%32.10) bildirim ile 31-40 yaş aralığındaki izleyiciler olduğu görülmektedir. Onları 406 (%25.36) bildirim ile 41-50 yaş aralığındaki izleyiciler takip etmektedir. 21-30 yaş aralığındaki izleyicilerden ise 342 (%21.36) şikâyet RTÜK İletişim Merkezine ulaştırılmıştır. 51-60 yaş arasındaki izleyicilerden gelen 125 (%7.81) şikâyet bildirimi bulunmaktadır. Dizinin hedef izleyici kitlesini oluşturan 15 yaş altı ve 16-20 yaş aralığındaki izleyicilerden ise 108 (%6.75) ve 57 (%3.56) bildirimin Üst Kurula ulaştırıldığı görülmektedir. Bu veriler dikkate alındığında, "Duy Beni" yapımını en çok şikâyet eden izleyicilerin çocuk ve genç yaştaki izleyicilerin ebeveynlerinden ve öğretmenlerinden geldiği düşünülmektedir.

Şekil 10

Duy Beni Dizisine Gelen Şikâyet Bildirimlerinin Eğitim Dağılımı

Yukarıda tablodan, "Duy Beni" dizisine izleyicilerden gelen şikâyetlerin büyük bir bölümünün üniversite mezunu izleyiciler tarafından yapıldığı görülmektedir. Üniversite mezunlarından Üst Kurula 661 (%41.29) şikâyet bildirim ulaştırılmıştır. Onları 375 (%23.42) bildirimle lise mezunu izleyiciler takip etmektedir. Bu tablo dikkate alındığında, eğitim seviyesi yükseldikçe akran zorbalığına yönelik farkındalığın arttığı çıkarımını yapmak mümkündür. Bununla birlikte, en çok şikâyette bulunan yaş grupları dikkate alındığında, şikâyetlerin büyük bir kısmının "Duy Beni" yapımını izleyen çocuk ve gençlerin ebeveynleri ve öğretmenlerinden gelmiş olabileceği değerlendirilmiştir.

Aşağıda "Duy Beni" dizisine yönelik RTÜK'ün şikâyet kanallarına ulaşan bildirimler örneklendirilmiştir.

> **Bildirim No: 1178103** *"Okullarda şiddeti özendirecek, arttıracak, zorbalığa teşvik edecek, kin ve nefret oluşturacak unsurlar var. Fragmanda bile bunlar varsa dizinin içeriğini düşünemiyorum. Bir anne, bir öğrenci velisi olarak bu dizinin yayınlanmadan kaldırılmasını istiyorum. Şikâyetçiyim."*

> **Bildirim No: 1179058** *"Akran zorbalığını öğrettiğini düşünüyorum. Çok sakıncalı, hiç hoş olmayan bir dizi. Şikâyetçiyim."*

Bildirim No: 1179198 *"Benim çocuğum da akran zorbalığına uğradı. Bu zorbalığı uygulayanların bu diziyi izledikten sonra bunları yapıp yapmayacağını nasıl bilebilirim? Gençlere kötü örnek oluşturabilecek her şey var içinde. Akran zorbalığı, psikolojik şiddet, fiziksel şiddete özendiriyor."*

Bildirim No: 1186321 *"Dizi zorbalığa karşı farkındalık oluşturmayı amaçladığını beyan etse de dizideki sahneler zorbalığı özendirmektedir. Taciz boyutunda zorbalık ve ciddi düzeyde fiziksel şiddet sahneleri mevcuttur. Zorba bir öğrenciye karşı mağdur olmamak için aynı şekilde cevap verilmesi gerektiği mesajını içeren dizi özellikle küçük yaş grubunu çok etkilemiştir. Bir öğretmen adayı olarak liseye gitmekten korkan çocuklar tanımaya başladım, her biri sebep olarak bu dizinin adını verdi."*

Bildirim No: 1188871 *"Merhaba. Bir lise öğrenci olarak bu dizide geçen olayların gerçeği yansıtmadığını ve diğer öğrencileri olumsuz etkileyeceğini düşünüyorum. Dizi zorbalığı normalleştiriyor ve özendiriyor. Özellikle küçük çocuklar dâhil olmak üzere herkesin ulaşabileceği bir televizyon kanalında bu dizinin yayınlanmasını doğru bulmuyorum."*

Bildirim No: 1178397 *"Biz eğitimciler okul içi akran zorbalığı ile mücadele ederken bunu özendiren, farklı zorbalık şekillerini gösteren birbirinden nefret eden bir sürü sözüm ona zengin, kıyafetleri öğrencilikle alakası olmayan kötü örnek öğrenci....Lütfen dizi yayınlarken gençlerimizi de düşünün... Onları hedef kitle seçen bir dizi ama aslında onlara çok ama çok zarar veriyor....Dizinin yayından kaldırılmasını talep ediyorum!"*

Bildirim No: 1191794 *"Dizide akran zorbalığı var ve sınıfımdaki arkadaşlarım özeniyor. Şikâyetçiyim."*

Bildirim No: 1180281 *"Duy Beni adlı dizi ortaokul ve lise çağındaki çocuklara ciddi manada olumsuz örnekler içermektedir. Açık şiddet ve akran zorbalığı sahneleri yer alıyor. Bu sahneler çocuklara okullarda nasıl çeteler kurulacağını öğretiyor.*

Bildirim No: 1179176 *"Sayın yetkili duy beni dizisindeki birçok sahnede geçen çocukları gerçekten olumsuz etkileyip ve saçma sapan düşünceleri ile*

kafalarını karıştıran sahnelerin uzman kişiler tarafından yorumlanıp izlenmesini rica ederim. Özellikle, zorbalık ile ilgili sahnesi beni bir eğitimci olarak çok düşündürdü. Hem de özel okul ile ilgili olumsuz öğelere fazlaca yer veriyor. Dizilerin uzman kişiler tarafından değerlendirilmesini rica ederim."

Bildirim No: 1183356 *"Sayın Yetkili, Star TV: Duy Beni, ve FOX: Tozluyaka dizileri çocuklarımız üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Liseye giden çocukların araç kullanması, cinayet işlemeleri ve Polislerin yerine onların hafiyelik yapması, okul camından sandalye atması herhangi bir disiplin cezası almaması vs... Lütfen Çocuklarımızı olumsuz yönde etkileyecek diziler değil, Faydalı öğretici programların yayınlanması için gereğinin yapılmasını arz ederim."*

Bildirim No: 1180005 *"Merhabalar, TV dizisi izlemeye karar verdim ama izlediğim Duy Ben dizisinin sahneleri şoke ediciydi. Diziyi izleyen yaşıtlarımın ve benden küçük seyircilerinin zorbalık yapan insanları havalı bulup, zorbalık yapanları ve zorbalığa uğrayanları shiplediklerini (birbirlerine yakıştırdıklarını) görünce dizilerin gerçekten insanları etkilediklerini gördüm. Diziyi şikâyet etmemin sebebi güya zorbalığa farkındalık adı altında yazılan bu senaryonun sonucunda zorbalık yapan kişilerin finalde iyi gösterilmesi"*

Bildirim No: 1180625 *"Dizinin zorbalığı anlatırken insanların aklına bile gelmeyen çeşitli şiddet görüntülerini alenen göstermesini kınıyorum. Yayın saati olarak herkesin izleyebileceği düşünüldüğünde gençlere kötü örnek olduğu kanaatindeyim."*

Yukarıda ebeveynler, eğitimciler ve öğrenciler tarafından Üst Kurula ulaştırılan "Duy Beni" isimli yapıma yönelik şikâyetlere yer verilmiştir. Bu şikâyetler doğrultusunda, izleyicilerin en çok rahatsız olduğu durumun akran zorbalığının medyadaki sunumu olduğu değerlendirilmektedir. Çocukları okula gitmekte olan ebeveynlerin, çocuklarının medyada gördükleri zorbalık davranışlarını taklit etmelerine yönelik endişe duyduğu görülmektedir. Çocukları akran zorbalığı sürecini yaşamış ebeveynler, zorbaların yeni akran zorbalığı davranışlarını bu yapımdan öğrenerek akran zorbalığı sergilemeye devam edeceği korkusunu taşımaktadır. Bir öğrenci tarafından gelen bir şikâyette sınıf arkadaşlarının

gördükleri zorbalık davranışlarını uyguladıkları belirtilmiştir. Şikâyetlerin başka bir ortak noktası ise zorbaların davranışlarının sonucunda herhangi bir yaptırımla karşılaşmamış, aksine ödüllendirilmiş olmalarından duyulan rahatsızlıktır. Şikâyet bildirimleri incelendiğinde, akran zorbalığı gibi olumsuz sosyal davranışlar barındıran içeriklerin uzmanlardan görüş alınarak sunulmasına yönelik taleplerin de yer aldığı görülmüştür.

Sonuç olarak, Üst Kurula ulaşan şikâyet bildirimleri, bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebebiyet veren endişelerin yerinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu çalışma sonucunda toplumun her kesiminde akran zorbalığına yönelik farkındalığın oluşmasının önemi ve gerekliliğinin altının çizildiği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde, çalışmanın örneklemini oluşturan dizilerin bölümleri özetlenmiş ve "Tozluyaka" ve "Duy Beni" dizilerinden elde edilen bulgulardan yola çıkılarak tezde ulaşılan sonuçlara ve geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Sonuç

Akran zorbalığına ilişkin farkındalığı artırmayı amaçlayan bu çalışmada öncelikle kullanılacak kavramlara yönelik bilgiler ve konunun anlaşılmasını kolaylaştıracak tanımlar verilerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Sonrasında tezin iskeletini oluşturan Sosyal Öğrenme Kuramı ve akran zorbalığı kavramı detaylı olarak ele alınmıştır. 7 Temmuz 2022 – 17 Kasım 2022 tarihleri arasında STAR TV logolu yayın kuruluşunda yayınlanmış 20 bölümden oluşan "Duy Beni" ve 27 Haziran 2022 – 25 Aralık 2022 tarihleri arasında FOX logolu yayın kuruluşunda yayınlanmış 26 bölümden oluşan "Tozluyaka" dizilerin tüm bölümleri incelenmiştir. İncelenen 46 bölüm içerisinde 30 fiziksel, 17 sosyal, 4 cinsel, 25 sözel, 15 sanal olmak üzere toplam 91 akran zorbalığı davranışı tespit edilmiştir. İzlenilen dizilerde akran zorbalığı içeren her bölüm için ayrı bir tablo hazırlanmıştır. Bu tablolarda zorba, kurban ve sergilenen akran zorbalığı davranışının türü literatürdeki tanımlamalarına göre belirtilmiştir. Mezkûr sahnelerde geçen akran zorbalığı davranışları, ilgili dizilerin bölüm başlıkları altında açıklanmıştır. Akabinde dizilerde tespit edilen akran zorbalığı davranışları sosyal öğrenme kuramı bağlamında değerlendirilerek özellikle küçük yaştaki izleyicilerin sahnelerden nasıl etkilenebileceği ele alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise bulgulardan elde edilen sonuçlar ele alınacaktır.

Çalışmaya konu olan diziler aynı yayın döneminde Türkiye'de televizyonun en çok izlenildiği zaman dilimini kapsayan 20.00-23.00 saatleri arasında ekrana getirilmiştir. Dizilerin yayın başlangıç tarihleri, "gençlik dizisi" olarak kategorize edilen ilgili dizilerin hedef kitlesini oluşturan çocuk ve gençlerin yaz tatili dönemlerine denk getirilmiştir. Bu nedenle, hem hedef kitlesi hem de yayın zamanı dikkate alındığında çocukların gelişimine zarar verebilecek nitelikteki sahnelerin birçok çocuğa ulaştığı düşünülmektedir.

Her iki dizi dikkate alındığında, dizilerde akran zorbalığı davranışları sergileyen zorbalar; zengin, güçlü, iyi giyimli, güzel/yakışıklı olarak gösterilirken akran zorbalığına maruz kalan kurbanlar; ekonomik durumları iyi olmayan, dış görünüşlerine özen göstermeyen çocuklar olarak temsil edilmişlerdir. Dizilerdeki akran-zorba temsilleri gerçeği

yansıtmamakla birlikte izleyicilerde zengin çocukların zorbalık yapacağı, zengin olmayan çocukların da zorbalığa maruz kalacağı yönünde bazı kalıp yargılar oluşmasına sebep olabilecek niteliktedir. Bununla birlikte zorbaların kurbanlara kıyasla daha çekici özellikler barındırmaları küçük yaştaki izleyicilerin bu tür olumsuz davranışlar sergileyen karakterleri model almalarına ve davranışlarını taklit etmelerine sebep olabilir.

İki dizide de adli olaylara sıklıkla yer verilmektedir. Hayatın olağan akışına aykırı bir şekilde, lise öğrencilerinin başına getirilen olaylar, hem yapımlardaki öğrencileri hem de izleyici konumundaki çocuk ve gençleri kendi dünyalarının dışarısına çıkararak yetişkinlere ait dünyanın içerisinde yer almalarına sebep olmuştur. Dizilerde çocuklar ilgili makamların araştırması ve çözümlemesi gereken bu vakaları, kendi başlarına araştırmaya çalışmaktadırlar. Bu durum özellikle küçük yaştaki izleyicilerde adalet duygusunun oluşum ve gelişim sürecini olumsuz etkileyebilecek niteliktedir.

Sosyal öğrenme kuramına göre, bir medya içeriğinde model alınan kişilerin davranışlarının gözlemciler tarafından taklit edilmesi sürecinde modelin karşılaştığı sonuç etkili olmaktadır. Başka bir deyişle, gözlemlenen modelin davranışlarının sonucu olumluysa gözlemcinin davranışı taklit etme olasılığı artarken; modelin davranışları olumsuz sonuçlandıysa davranışın taklit edilme olasılığı azalmaktadır. Dizilerde olumsuz sosyal davranışlar gösteren zorbalar, neredeyse hiçbir zorbalık davranışlarından sonra herhangi bir yaptırımla karşılaşmamışlardır. Yaptıkları davranışın bedelini ödememişler ve herhangi bir şekilde cezalandırılmamışlardır. Aksine, yaptıkları zorbalık davranışları sonucunda tüm sınıfın gülmesi, güçlerini takdir etmesi ve diğer öğrencilerin onlarla arkadaş olmak için çabalaması gibi zorbalık davranışlarını pekiştirecek tepkilerle karşılaşmışlardır. Bu durum, küçük yaştaki izleyicilerin akran zorbalığı davranışlarını taklit etme ve ya zorbalığı onaylama olasılıklarının artmasına sebep olabilecek niteliktedir.

Akran zorbalığı sürecine maruz kalan çocuklara kurgusal yapımlarda ne aileleri ne de öğretmenleri gereken desteği sağlayabilmişlerdir. Zorbalık yaşadığını yetişkinlerle paylaşan kurbanların maruz kaldığı akran zorbalığı şiddetlenerek devam etmiştir. Bu durum zorbalık davranışlarında bulunan izleyicilerin cesaretlenmesine; akran zorbalığına maruz kalan izleyicilerin ise yaşadıkları durumu yetişkinlere bildirmemesine neden olabilir. Bununla birlikte akran zorbalığına maruz kalan çocuklar, bu problemin çözümünün mümkün olmadığını düşünerek umutsuzluğa kapılabilirler. Öte yandan, dizide akran zorbalığının çözümü ya da zorbalığa uğrayan gençlere yol gösteren herhangi bir rehber sunulmamış; aksine çözüm bulmaya çalışan çocukların da kurgusal yapım içerisinde önlerine engeller

konulmuştur. Böylece zorbalığın kaçınılmaz bir son olduğu izlenimi izleyicide uyandırılmıştır.

Aynı zamanda, iki dizide de akran zorbalığının sağlıklı bir çözüme ulaştırılma örneği bulunmamaktadır. Öğrenciler dizinin son bölümlerine doğru aralarında akran zorbalığının her türünü barındıran bir süreç yaşanmamışçasına arkadaş olmuşlardır. Bu durum gerçek hayatta bir karşılık bulmamakla birlikte şiddetin kanıksanmasına neden olabilecek niteliktedir. Böylelikle, izleyiciler akran zorbalığı sürecinin kendiliğinden çözümleneceğini düşünebilir ve akran zorbalığını çözmeye yönelik bir aksiyon almaktan kaçınabilirler.

Bunlara ek olarak, dizilerde zorbalık davranışı sergileyen çocukların ailelerindeki problemler sıklıkla gösterilmektedir. Zorba karakterlerin ebeveynleri ilgisiz, ihmalkâr ve şiddet davranışları sergileyen bireyler olarak sunulmuştur. Aynı tür özellikler ve davranışlar kurbanların ailelerinde de görülebilmelerine rağmen yapımlarda bu durumun bir örneği bulunmamaktadır. Yalnızca zorbaların aile ortamında şiddet davranışlarını gözlemledikleri ya da şiddet davranışlarına maruz kaldıkları görülmektedir. Bu bağlamda, dizilerde sosyal öğrenme kuramının gözlem yoluyla öğrenme modeline örnek olacak nitelikte birçok sahne bulunmaktadır. Fakat bu durumun zorbaların davranışlarını meşrulaştırabileceği düşünülmektedir. Bir çocuğun ailesinde şiddet davranışları gözlemlemesi akran zorbalığı davranışları sergilemesinin bir nedeni olabilir. Fakat bir sonucu değildir. Ailesinde bu tür olumsuz davranışlar gözlemleyen her çocuğun akran zorbalığı davranışları sergileyeceğine yönelik bir kaide yoktur. İnsanlar hangi yaşta olursa olsun her zaman değişime ve iyileşmeye açıktır. Doğru yönlendirme ve destekle olumsuz öğrenmeler yerini olumlu öğrenmelere bırakabilir.

Sonuç olarak, bahsi geçen dizilerde zorbalık, aile içi şiddet ya da mevcut psikolojik kötü olma hali gibi farklı nedenlerle meşrulaştırılmıştır. Aynı zamanda zorbalar, olumlu özelliklerle idealize edilmiştir. İncelenen dizilerde, zorbaların hâkim olduğu bir dünya çizilerek kurbanlara hiçbir çözüm yolu sunulmamıştır. Ayrıca dizilerde problem çözme ve üstünlük kurma yolu olarak şiddet gösterilmiş ve şiddet ve zorbalığa başvuranlara herhangi bir yaptırım uygulandığı gösterilmemiştir. Böylece izleyici konumundaki çocuk ve gençlere verilen mesaj endişe verici olarak nitelendirilmektedir. Bu endişe verici ortamda, bu çalışmanın gerek izleyiciler gerekse medya profesyonelleri için farkındalık oluşturabileceği düşünülmektedir.

Akran zorbalığı, okulların ve toplumun gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hayatta var olan gerçeklerin medyada sunumu oldukça önemlidir. Medyada akran zorbalığı davranışları gösteren modeller ve modellerin sergilediği davranışların sonuçları özellikle

küçük yaştaki izleyiciler için örnek teşkil etmektedir. Akran zorbalığı gibi saldırganlık davranışlarının sunumu, saldırganlık davranışları sergileyen karakter ve olumsuz sosyal davranışlarının sonucundaki ceza ve yaptırımlar, izleyici konumundaki çocukta akran zorbalığını konumlandırdığı yeri belirleyecektir.

Öneriler

Bu kısımda çalışmanın bulgu ve sonuçları göz önünde bulundurularak öneriler sunulmuştur. Hazırlanan öneriler; izleyicilere, medya içerik üreticilerine, RTÜK'e ve diğer kurumlara öneriler olmak üzere dört başlık altında kategorize edilmiştir.

Medya Kullanıcılarına Öneriler

- Araştırmalara göre, medya kullanım süresi arttıkça medya içeriklerinden olumsuz etkilenme ihtimali de artmaktadır. Bu nedenle özellikle çocuk sahibi olan bireylerin çocuklarının ekran başında geçireceği süreleri belirlemeleri ve belirledikleri sürelere uymaları önerilmektedir. Bununla beraber, çocukların medyada vakit geçirdiği sürede ebeveynlerinin onlara eşlik etmesi de oldukça önemlidir. Çocuklar medyayı kullanacak ve faydalanacaktır ancak bunu yaparken çocukların denetimsiz kalmamaları en temel hususlardan biridir.
- Medya içeriklerinin seçilmesi ve eleştirel bir şekilde değerlendirilebilmesi için Medya-okuryazarlığı becerisi büyük bir rol oynamaktadır. Medyanın olumsuz içeriklerinden korunmak adına çocukların ve ailelerin medya-okuryazarlık becerilerini geliştirecek eğitimler almaları oldukça faydalı olacaktır.

Medya İçerik Üreticilerine Öneriler

- Özellikle küçük yaştaki izleyiciler için medyada gösterilen davranışlar ve sonuçları izleyicilerin gözlemledikleri davranışları öğrenme ve taklit etme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Medya içerik üreticileri, içerikleri bu bilince sahip olarak üretebilmek adına içeriklerin üretme süreçlerinde profesyonellerden danışmanlık almalıdır.
- Konuları gençlik olarak kategorize edilen dizilerin izleyici kitlelerinin çoğunu çocukluk ve ergenlik çağındaki bireyler oluşturmaktadır. Bu tür yapımlarda yer alan oyuncular da çoğunlukla çocukluk-ergenlik dönemlerinde bulunmaktadırlar. Medyada sembolik model işlevi gören bu oyuncular, yapımlarda canlandırıyor

oldukları karakterlerin hikâyesinden kendileri de etkilenebilirler. Bu nedenle bu tür dizilerin çekimi sırasında danışmanlık alınacak bir çocuk-ergen psikoloğunun varlığı hem oyuncular hem de izleyiciler için oldukça faydalı olacaktır.

- Medya içerik üreticileri, içerik üretirlerken çocuğun üstün yararını gözeterek gerek kuşak programlarında gerekse kurgusal yapımlarda çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimine zarar verebilecek türde olmamasına özen göstermelidir.
- Yayın içeriklerinde eğer şiddete ve zorbalığa uğrayan çocuk ve gençler ekrana getiriliyorsa, onların takip etmesi gereken adımların ve başvuracakları kişi veya kurumların kurgusal yapım içerisinde verilmesi, çocuklar için yol gösterici olacaktır.

RTÜK'e Öneriler

- RTÜK'ün yerel ve bölgesel yayıncılar ile bir araya gelerek gerçekleştirdiği Yerel ve Bölgesel Yayıncılar Buluşmaları'nı kullanarak ve hatta ulusal ölçekteki yayıncı kuruluşlarla da benzer toplantılar gerçekleştirerek, bu toplantılarda akran zorbalığı içerikleriyle ilgili farkındalık oluşturulması adına ruh sağlığı profesyonelleri ile medya çalışanlarını bir araya getirmesinin sorunun çözümü için önemli bir adım olduğu düşünülmektedir.
- RTÜK'ün çocukları korumak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile işbirliği içerisinde gerçekleştirdiği "Gözünden Sakındığını Dijitalden Sakın" projesi gibi medyada çocukları olumsuz etkileyecek içeriklere dair farkındalık oluşturma projeleri geliştirilmeye devam edilmelidir.
- RTÜK, medya içeriklerinin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesine olanak sağlayan oldukça önemli bir yetkinlik olan medya okuryazarlığı becerisinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve etkinlikler geliştirmeye ve çağa uyumla hale getirilmeye ve bu konuda işbirliklerinin sürdürülmesine devam etmelidir.
- RTÜK, çocukların korunması ilkesini gözeten yapım ve dizilere teşvik amaçlı projeler geliştirmeye ve geliştirilen projeleri desteklemeye devam etmelidir.
- Ruh sağlığı profesyonellerinden yardım alınarak akran zorbalığı problemini, akran zorbalığı sürecinde yer almanın meydana getirebileceği sonuçları ve akran zorbalığının çözümü için destek alınması gerektiğini işleyen kamu spotlarının üretilmesinin akran zorbalığı farkındalığını artırmakta etkili olacağı düşünüldüğünden bu türden içerikleri teşvik etmelidir.

- RTÜK'ün Ocak 2023 yılında ilk sayısını yayımladığı Medya ve Çocuk dergisinde akran zorbalığı konusuna yer verilmesi dergiye erişen çocuklar açısından faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Diğer Kurumlara Öneriler

- Akran zorbalığının önlenebilmesi için okul yönetimi ve öğretmenlerinin tutum ve davranışları oldukça önemlidir. Öğretmenlik Lisans Programlarında yer alan Eğitim Bilimleri derslerinde akran zorbalığı konusuna detaylı olarak yer vermesi ve öğretmenlere farkındalık kazandırılması akran zorbalığını önlemekte etkili bir basamak olacaktır.
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında görevli yönetici ve öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilen seminerlerde akran zorbalığı konusuna detaylı olarak yer verilmelidir.
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda bulunan Okul-Aile Birliğince bir profesyonelden yardım alınarak ailelere ve öğrencilere yönelik akran zorbalığı farkındalığı oluşturmayı sağlayacak çalışmalar geliştirilmesi tüm taraflar için faydalı ve etkili olacaktır.
- Medyanın çocuklar üzerindeki sosyal öğrenme kuramı bağlamında olumsuz etkilerini somut olarak ortaya koyabilmek adına, İl Emniyet Müdürlüklerine bağlı Çocuk Şube Müdürlükleri ile işbirliği yapılarak; çocukları ve gençleri olumsuz etkileyebilecek içeriklere sahip olan dizilerin yayımlandığı dönemlerde çocuklar tarafından işlenen suçların ve kendilerine zarar verme davranışlarının bir istatistiği tutularak bir etki çalışması yürütüldüğü takdirde bu tür yapımların gençler üzerinde ne tür sonuçlar doğurduğu ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Aktepe, E. (2013). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet. Yeni Symposium Dergisi, (1), 31-36.

Aksoy, F., Alp, M. Y. (Yapımcı) & Bağcı, S. (Yönetmen). (2022). Tozluyaka [Televizyon dizisi]. NTC Medya.

Allen, J. J. & Anderson, C. A. (2017). Aggression and violence: Definitions and distinctions. The Wiley Handbook Of Violence And Aggression, 1-14.

Allport, G. W., Clark, K. & Pettigrew, T. (1954). The nature of prejudice.

Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisi üzerine. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 5-26.

Arslan, S. Ö. & Savaşer S. (2009). Okulda zorbalık. Milli Eğitim Dergisi, 39(184).

Atabek, N. (2012). Gündem belirleme yaklaşımı. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (7). https://doi.org/10.17064/iüifhd.69007.

Babacan, M. E. (2022). Türkiye'de yapılmış medya ve iletişim çalışmaları doktora tezlerinde teknoloji ve insan ilişkisi üzerine bir değerlendirme. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 20(39), 125-156. https://doi.org/10.55842/talid.1026872.

Bakırtaş, T. "Anormal Psikoloji [A Review of Abnormal Psychology]". Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5(1), 102-105.

Bandura, A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. Journal of Personality and Social Psychology, 1, 589–595. doi:10.1037/h0022070

Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice .

Bandura, A. (2006). Autobiography. MG Lindzey & WM Runyan (Eds.), A history of psychology in autobiography (Vol. 9). Washington, DC: American Psychological Association.

Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. The Journal of Abnormal and Social Psychology, 63(3), 575–582. https://doi.org/10.1037/h0045925.

Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models.

Journal of Abnormal and Social Psychology, (661), 3-11. doi:10.1037/h0048687.

Bandura, A. & Walters, R. H. (1977). Social learning theory (Vol. 1). Prentice Hall: Englewood Cliffs.

Bayrakcı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (14), 198-210.

Bayrakdar, N. (2018). Klasik koşullanma kuramı ve din eğitimi. EKEV Akademi Dergisi, 0 (74), 239-268. https://dergipark.org.tr/en/pub/sosekev/issue/71454/1149320. Erişim tarihi: 02.09.2023.

Bendaş, K. (2022). Dijitalleşen dünyada medyanın dönüşümü: geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş ve Türkiye'de internet haberciliği. Anasay (22), 373-396. https://doi.org/10.33404/anasay.1185803. Erişim tarihi: 02.09.2023.

Benson, J. B. (1993). Season of birth and onset of locomotion: Theoretical and methodological implications. Infant Behavior & Development, 16 (1), 69–81.

Benson, N. C. (2007). Psikoloji. (A. Yavuz, Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.

Berger, K. (2007). Update on Bullying at School: Science forgotten. Developmental Review, (27), 90- 126.

Berelson, B. (1952). Content analysis in communication research. Free Press.

Besag, V. (1989). Bullies and victims in schools. http://youthviolence.edschool.virginia.edu/bullying/whatis-bullying.html.

Bowes, L., Maughan, B., Ball, H., Shakoor, S., Ouellet-Morin, I., Caspi, A. & Arseneault, L. (2013). Chronic bullying victimization across school transitions: The role of genetic and environmental influences. Development and Psychopathology, 25(2), 333–346. doi:10.1017/S0954579412001095.

Bridge, J. A., Greenhouse, J. B., Ruch, D., Stevens, J., Ackerman, J., Sheftall, A. H., Horowitz, L. M., et al. (2020). Association between the release of netflix's 13 reasons why and suicide rates in the united states: an ınterrupted time series analysis. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 59(2), 236–243. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2019.04.020.

Bushman, B. J., Baumeister, R. F. ve Stack, A. D. (1999). Catharsis, aggression, and persuasive influence: self-fulfilling or self-defeating prophecies. Journal of Personality and Social Psychology, 76(3), 367-376. http://www-personal.umich.edu/~bbushman/PSPB02.pdf. Erişim tarihi:02.09.2023.

Bushman, B. J. & Huesmann, L. R. (2010). Aggression. Handbook of social psychology.

Cengiz, S. (2009). Basında yer alan intihar ya da intihar girişimi konulu haberlerde etik sorunlar. Kriz Dergisi, 17(2), 21-38. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000297

Ceylan, Y. (2012). Toplumsal değerler ve medya etiği. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (7), 45-58.

Ceyhan, Ş. (2020). Sosyal öğrenme kuramı ile flüt derslerinin niteliği artırılabilir mi?. Sahne ve Müzik, (11), 210-235.

Chen, L. M., Chang, L. Y. & Cheng, Y. Y. (2016). Choosing to be a defender or an outsider in a school bullying incident: Determining factors and the defending process. School Psychology International, 37(3), 289-302.

Cho S. & Lee J. M. (2018). Explaining physical, verbal, and social bullying among bullies, victims of bullying, and bully-victims: Assessing the integrated approach between social control and lifestyles-routine activities theories. Child. Youth Serv. Rev., (91), 372–382.

Clark, K. R. (2018). Learning theories: behaviorism. radiologic technology, 90(2), 172-175.

Clark, K. R. (2018). Learning theories: cognitivism. radiologic technology, 90(2), 176-179.

Çakı, C. (2019). Hipodermik iğne modeli bağlamında nazi propagandasının Walt Disney çizgi filmlerinde eleştirisi. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 292-307.

Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(1), 81-92.

Çelen, Ç. (2020). Çocuk psikiyatrisi polikliniğine başvuran ergenlerde akran zorbalığı ile siber zorbalık ve öfke ifade tarzlarının ilişkisi. Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 14(2), 1-108.

Çeliköz, N., Erişen, Y., & Şahin, M. (2019). Cognitive learning theories with emphasis on latent learning, gestalt and information processing theories. Journal of Educational and Instructional Studies in the World, 9(3).

Coloroso, B. (2003). The bully, the bullied, and the bystander. Harper Collins, New York.

Demircan, Ü. E., (2024) "Akran zorbalığı ölüme sürükledi" Sabah. (Erişim: 08.04.2024)

Devran, Y., Nas, A., Ekşi, B. & Göksun, Y. (Ed.). (2013). Siyasal iletişim temel kavramlar. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Dickinson, A. & Mackintosh, N. J. (1978). Classical conditioning in animals. Annual review of psychology, 29(1), 587-612.

Dinç, M. A. & Dinçer, Z. (2019). Yeni medyada temsili anlamlandırmak. Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 2(1), 91-102. https://doi.org/10.33464/dorduncukuvvet.546223

Doğan, S. & Keleş, O. (2023). Nedenleri sonuçları ve çözüm önerileri bağlamında akran zorbalığı: bir olgubilim çalışması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (59), 1-24.

Eisenberg, N. & Mussen, P. H. (1989). The roots of prosocial behavior in children. Cambridge University Press.

Erdur Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. Eurasian Journal of Educational Research, (27).

Ergül Topçu, A. (2018). Okullarda akran zorbalığının yaygınlığı ve doğası üzerine bir derleme. Kriz Dergisi, 26(2).

Erkurt, G. Ş. & Şen, H. (2022). "Genç werther'in acıları" romanındaki izleklerle toplumsal değişimlere etkisi bağlamında j. W. Von goethe'nin evrensel kişiliği ve edebi dehası. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 9(4), 1444-1482.

Ertürk, E. M. (2017). Bilimsel psikolojinin tarihsel süreci üzerine. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7 (14), 161-180.

Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (2012). Social psychology. Springer Science & Business Media.

Gökler, R. (2007). İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi. [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].

Güdekli, A. (2016). Gündem belirleme kuramı bağlamında yazılı basın ile Twitter gündeminin karşılaştırmalı analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(35), 151-163.

Güney, S. Y. (2007). Yapılandırmacılık, öğrenme, zekâ ve motivasyon teorileri.

Güneş, P. D. F. (2015). Eğitim ve zihinsel değişim. Bartın University Journal of Faculty of Education, 4(1), 1-20.

Gündoğdu, A., Gündoğdu, İ. (Yapımcı) & Balcı, A. (Yönetmen). (2022). Duy beni [Televizyon dizisi]. Süreç Film.

Gürhan, N. (2017). Her yönü ile akran zorbalığı. Türkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics, 3(2),175-81.

Hall, S. & Du Gay, P. (Eds.). (1996). Questions of cultural identity: SAGE publications. Sage.

Hancı, İ. H. & Özakar Akça, S. (2020). School bullying. Journal of Education and Future, (18), 113-121. https://doi.org/10.30786/jef.691717.

Horton, P. (2013). Bullying: Experiences and discourses of sexuality and gender. Gender and Education, 26(1), 90–92. doi:10.1080/09540253.2013.847572.

Imuta, K., Song, S., Henry, J. D., Ruffman, T., Peterson, C. & Slaughter, V. (2022). A meta-analytic review on the social–emotional intelligence correlates of the six bullying roles: Bullies, followers, victims, bully-victims, defenders, and outsiders. Psychological Bulletin, 148(3-4), 199.

Izğır, G. (2019). Lise öğrencilerinde akran zorbalığının yaygınlığı. [Yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi].

Johnson, A. P. (2014). Classical conditioning: The story of dogs and little albert. Education Psychology: Theories of Learning and Human Development.

Kafadar, O. (2017). RTÜK'ün çocuklara yönelik kararlarının çocuk ve televizyon ilişkisi yönüyle içerik analizi yöntemi ile incelenmesi. Kesit Akademi Dergisi(10), 710-837.

Kellogg, R. T. (2003). Cognitive psychology (Vol. 2). Sage.

Koç, Z. (2006). Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].

Konijn, E. A. & ten Holt, J. M. (2010). From noise to nucleus: Emotion as key construct in processing media messages. In The Routledge Handbook Of Emotions And Mass Media, 51-73. Routledge.

Köse, A. & Ayten, A. (2012). Din psikolojisi. Timaş Yayınları.

Küpeli, H. D. (2020). Öğretmen adaylarının akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin hikayeleştirilmiş durumlar ile incelenmesi. [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi].

Lessne, D. & Yanez, C. (2018). Students' relationships in school and feelings about personal safety at school. Data Point. NCES 2018-096.

Lyons, S. D. & Berge, Z. L. (2012). Social learning theory. UMBC Faculty Collection.

McLeod, S. A. (2007). Pavlov's dogs. http://www.simplypsychology.org/pavlov.html. Erişim tarihi: 02.09.2023.

Metin, O. & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

Miller, G. A. (2003). The cognitive revolution: A historical perspective. Trends In Cognitive Sciences, 7(3), 141-144.

Morgan, C. T. (2010). Psikolojiye giriş. Eğitim Yayınevi.

Morris, C. G. (2002). Psikolojiyi anlamak: (Psikolojiye giriş). (H.B Ayvaşık, & M. Sayıl, Çev.) Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Nabavi, R. T. & Bijandi, M. S. (2023). Bandura's social learning theory & social cognitive learning theory.

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). Preventing Bullying Through Science, Policy, and Practice. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/23482.

Olweus, D. (1978). Aggression in the schools: Bullies and whipping boys. Hemisphere.

Olweus D. (1993). Bullying at school: Understanding children's worlds. Oxford, MA: Blackwell Publishing.

Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. Oxford: Blackwell Publishers. (Published in Spanish in 1998 as Conductas de acoso y amenaza entre escolares. Madrid: Ediciones Morata).

Olweus D. (1994). Annotation: Bullying at scholl: Basic facts and effects of a school based intervention program. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35(7), 1171-1190.

Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and interventions. Current Directions in Psychological Science, 4(6), 196–200. https://doi.org/10.1111/1467 8721.ep10772640.

Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. Educational Leadership, 60(6), 12-16.

Olweus, D. (1999). P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.), The nature of school bullying: A cross national perspective , (7-27). London and New York: Routledge.

Önder, F. C. & Sarı, M. (2012). İlköğretim öğrencilerinde zorbalık ve okul yaşam kalitesi. İlköğretim Online, 11(4), 897-914.

Özdinçer Arslan, S. & Savaşer, S. (2009). Okulda zorbalık. Milli Eğitim Dergisi, 39(184), 218-227.

Özen, Y. (2012). Varoluşçu felsefeden varoluşçu psikolojiye (birbirlerini sürekli yanlış anlayanların ontolojik bütünlüğü). Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 3 (5).

Öztuna, A. (2018). Dokuzuncu ve onuncu sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı göstermenin ve akran zorbalığına maruz kalmanın psikolojik belirtilerle ilişkisi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].

Pelendecioğlu, B. (2011). Lise öğrencilerinde zorbalık olgusunun okul yaşam kalitesi ve empati değişkenleri bakımından incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi].

Pişkin, M. (2002). School bullying: definition, types, related factors, and strategies to prevent bullying problems. Educational Sciences: Theory & Practice, (2), 531-562.

Plotnik, R. (2009). Modul 20: Psikolojiye giriş. İstanbul: Kaknüs yayınları.

P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.), (1999). The nature of school bullying: A cross-national perspective. Psychology Press.

Polat, O. (2016). Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 15-34.

Polat, F. & Sohbet R. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinde akran zorbalığı. KSÜ Tıp Fak Dergisi, 15(2), 41-51. doi:10.17517/ksutfd.608921.

Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. The Canadian. Journal of Psychiatry, (48), 583–590.

Sakız, G. (2013). Başarıda anahtar kelime: öz-yeterlik. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(1), 185-210.

Seligman, M. E. (1971). Phobias and preparedness. Behavior Therapy, 2(3), 307-320.

Senemoğlu, N. (2007). Gelişim, öğrenme ve öğretim: kuramdan uygulamaya. Gönül Yayıncılık.

Siann, G., Callaghan, M., Glissov, P., Lockhart, R., & Rawson, L. (1994). Who gets bullied? The effect of school, gender, and ethnic group. Educational Research, 36 (2), 123-134.

Skinner, B. F. (1974). About behaviorism. New York: Vintage Books.

Social Psychology, 76(3), 367-376. http://www-personal.umich.edu/~bbushman/PSPB02.pdf. Erişim tarihi:02.09.2023.

Staddon, J. E., & Cerutti, D. T. (2003). Operant conditioning. Annual Review Of Psychology, 54(1), 115-144.

Stangor, C., Walinga, J., BC Open Textbook Project, & BCcampus. (2014). Introduction to psychology (1st Canadian edition). BCcampus, BC Open Textbook Project. http://central.baclac.gc.ca/.redirect?app=damspub&id=758526c8-1e85-45a3-a89e-ebbabaf3121a. Erişim tarihi: 02.09.2023.

Şahan, Ö. (2020). Akran zorbalığı: Arkadaşlık ilişkileri ve çatışmaları üzerine rehber. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö. & Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (21), 257-270.

Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye sosyal-bilişsel bir bakış: Albert Bandura. Sosyoloji Notları, 5(1), 15-30.

Tekinalp, Ş. & Uzun, R. (2013). İletişim araştırmaları ve kuramları. İstanbul: Derin Yayınları.

Thornberg, R. & Jungert, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: Basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. Journal of Adolescence, 36(3), 475-483.

Thorndike, E. (1911). Animal intelligence: Experimental studies. Routledge.

Ulusal, D. (2022). Gerbner'in ekme kuramı bağlamında "Müge Anlı ile tatlı sert" programının alımlama analizi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (58), 1-17. https://doi.org/10.47998/ikad.1026415.

Usta, A. (2009). Medyatik eylemlerin sosyo-psikolojik etkisi. Medya ve Etik Sempozyumu Kitabı.

Uysal, H. & Dinçer, Ç. (2012). Peer bullying during early childhood. Journal of Theoretical Educational Science, 5(4), 468-483.

Yalnız, A. (2023). Akran zorbalığı: Nedenleri ve koruyucu- önleyici müdahaleler. İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler.

Yıldız, Z. (2014). Sosyal bilişsel öğrenme kuramı ve din öğretimi. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (33), 147-161. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd/issue/48320/611740. Erişim tarihi: 02.09.2023.

Yılmaz, M. (2009). Öğrenme ve bilgi ilişkisi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (1) , 173-190. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6745/90693. Erişim tarihi: 02.09.2023.

Yöndem, Z. D. & Totan, T. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Ege Eğitim Dergisi, 8(2), 53-68.

Yun, H. Y. (2020). New approaches to defender and outsider roles in school bullying. Child Development, 91(4), 814-832.

Yurdigül, Y. & Zinderen, İ. E. (2012). Yeni medyada haber dili (Ayşe Paşalı olayı üzerinden geleneksel medya ve internet haberciliği karşılaştırması). Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 2(3), 81-91.

Zhou, M., & Brown, D. (2015). Educational learning theories. Education Open Textbooks.

Watson, J. B. (1924). Behaviorism. New York: The People's Institute Publishing Co.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı **:** Nisa Zülal Yalım

E-Posta Adresi **:** nisazulalyalim@rtuk.gov.tr

İş Deneyimi **:**

Unvan	**Görev Yeri**	**Yıl**
Üst Kurul Uzman Yardımcısı	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı	2021-Devam

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	**Bölüm/Program**	**Üniversite**	**Yıl**
Lisans	Psikoloji Bölümü	Kadir Has Üniversitesi	2015-2019

RTÜK